

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικό και Καποδιστριακό
Πανεπιστήμιο Αθηνών

ΔΙΔΡΥΜΑΤΙΚΟ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ «ΜΟΥΣΕΙΑΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ»

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία Ειδίκευσης

Το φυσιογραφικό μουσείο του Πανεπιστημίου Αθηνών κατά τα πρώτα χρόνια λειτουργίας του (1858 – 1863)

Μεταπτυχιακή φοιτήτρια: Ιωάννα Ευθυμίου

Τριμελής επιτροπή

Δρ. Γεώργιος Λύρας

Δρ. Δερμιτζάκη Αικατερίνη

Δρ. Δοξανάκη Αναστασία

Αθήνα 2021

Περιεχόμενα

Πίνακας εικόνων	3
Εισαγωγή.....	5
1.1 Αντικείμενο και στόχος της εργασίας.....	5
1.2 Διάρθρωση της εργασίας.....	5
1.3 Το Πανεπιστήμιο Αθηνών	6
1.3.1 Το ευρωπαϊκό πανεπιστήμιο το 19 ^ο αι.....	6
1.3.2 Η ίδρυση και καθιέρωση του Πανεπιστημίου Αθηνών	7
1.3.3 Η οργάνωση του Οθώνειου Πανεπιστημίου	10
1.3.4 Οικονομικά του Πανεπιστημίου	12
1.4. Το Φυσιογραφικό Μουσείο του Πανεπιστημίου Αθηνών	16
1.4.1 Από τις συλλογές φυσιογραφικών αντικειμένων στα πανεπιστημιακά μουσεία.....	16
1.4.2 Η ίδρυση του φυσιογραφικού μουσείου	20
2. Μεθοδολογία έρευνας	23
2.1 Αρχειακό υλικό	23
2.2 Μέθοδος έρευνας.....	28
2.2.1 Αποδελτίωση των εγγράφων.....	28
2.2.2. Μετατροπή χρηματικών αξιών.....	36
3. Αποτελέσματα της έρευνας.....	38
3.1. Προσωπικό του μουσείου	40
3.1.1 Μισθοδοσία των εργαζομένων	46
3.1.2 Αποδοχές και αγοραστική ικανότητα	49
3.1.3 Τιμές προϊόντων και υπηρεσιών	50
3.2 Στέγαση και λειτουργία του μουσείου	52
3.3 Συγκρότηση συλλογών.....	56
3.3.1 Η αρχική συλλογή	56
3.3.2 Το ταξίδι του επιμελητή στην Ευρώπη	57
3.3.3 Τρόποι εμπλουτισμού της συλλογής.....	59
3.3.4. Η συγκρότηση της συλλογής – Η πρώτη έκθεση.....	62
3.3.5 Η ανασκαφή στο Πικέρμι και η συλλογή απολιθωμάτων	71
3.4 Η βιβλιοθήκη του μουσείου	75
3.5 Οικονομικά του μουσείου	76
3.5.1 Συναλλαγματικές ισοτιμίες μέσα από το αρχείο του μουσείου	83
4. Συμπεράσματα.....	84

Παράρτημα Ι	89
Παράρτημα ΙΙ	104
Βιβλιογραφία	106
Δικτυογραφία	109
Φύλλα Εφημερίδα της Κυβέρνησης	109
Αρχεία λυτών εγγράφων του Ιστορικού αρχείου της Αθήνας	110
Αρχεία εφημερίδων της Βουλής των Ελλήνων	110
Μετρικά συστήματα	110
Λοιπή δικτυογραφία.....	110

Πίνακας εικόνων

Εικόνα 1 : Η Αθήνα το 1834, πηγή: Μηχανή του χρόνου.gr.....	7
Εικόνα 2: Ο Όθωνας σε νεαρή ηλικία,.....	8
Εικόνα 3: Διάταγμα περί συστάσεως του πανεπιστημίου και προσωρινού κανονισμού, πηγή: ΓΑΚ ...	9
Εικόνα 4: Προϋπολογισμός έτους 1863 ανά κεφάλαιο σε δρχ.	12
Εικόνα 5: Ανάλυση των δημοσίων δαπανών του ελληνικού κράτους 1833-1862 σε ονομαστικές τιμές ανά δεκαετία (μέσοι όροι δεκαετίας) σε δρχ. Πηγή: Κωστής & Πετμεζάς, 2006:303	12
Εικόνα 6: Πίνακας προϋπολογισμών Υπουργείου Εκκλησιαστικών και Δημόσιας Εκπαιδεύσεως και κληροδοτημάτων-.....	13
Εικόνα 7: Η Οικία Κλεάνθη και Schaubert (Παλιό Πανεπιστήμιο) πηγή: http://archaeologia.eie.gr/	14
Εικόνα 8: Η πρόσοψη του Πανεπιστημίου, πηγή: http://old.uoa.gr/fileadmin/user_upload/Uni/Publications/ UoA17072017	15
Εικόνα 9: Κατανομή εξόδων του Πανεπιστημίου το έτος 1848, Πηγή: Πανταζίδης,1889:143.....	15
Εικόνα 10: Γενική άποψη της Αθήνας από τη βόρεια πλευρά της Ακρόπολης, εμφανές το ολοκληρωμένο κτίριο του.....	16
Εικόνα 11: Ole Worm's cabinet of curiosities, from Museum Wormianum, πηγή: Smithsonian	17
Εικόνα 12: Απόσπασμα από την έκτη έκδοση (1748) του διάσημου λατινικού έργου του Carl Von Linnæ «Systema	18
Εικόνα 13: Απολίθωμα,.....	19
Εικόνα 14 : Αντίγραφο υδατογραφίας του μουσείου Ashmolean του Henry Slatter, 1824, Πηγή: sandersofoxford.com	19
Εικόνα 15: ΦΕΚ αρ.22/16/6/1834, άρθρο 5	20
Εικόνα 16: Διάταγμα περί κανονισμού του εν Αθήναις Φυσιογραφικού Μουσείου	23
Εικόνα 17: Εισερχόμενο έγγραφο με αριθμό 36_5/5/1859.....	25
Εικόνα 18: Εξερχόμενο έγγραφο 16/19_5/1/59.....	26
Εικόνα 19: Πλήθος εγγράφων σύμφωνα με τη γλώσσα συγγραφής.....	27
Εικόνα 20: Γράφημα διασποράς των εγγράφων ανά έτος.....	27
Εικόνα 21:Γράφημα αναλογίας εισερχόμενων και εξερχομένων	27
Εικόνα 22 : Γράφημα απεικόνισης ομαδοποίησης εγγράφων ανάλογα με το θέμα τους	28
Εικόνα 23: Απολογιστικό έγγραφο 84_25/1/1860, κατηγορία 1	29
Εικόνα 24: Έγγραφο 54_22/7/1859 της κατηγορίας 2, με θέμα τη χορήγηση άδειας στον ταριχευτή	30
Εικόνα 25: Έγγραφο 48_25/6/1859 της 3 ^{ης} κατηγορίας, προερχόμενο από την πρεσβεία του Παρισιού	31
Εικόνα 26: Έγγραφο 23/28_1/4/1859 της 5 ^{ης} κατηγορίας, που αφορούσε στην επικοινωνία με άλλους φορείς του δημοσίου	33
Εικόνα 27: Ευχαριστήριο έγγραφο 130_27/1/1861.....	34
Εικόνα 28: Έγγραφο 24 ^α _8/4/1859, με αποδέκτη τη Φυσιογραφική Εταιρεία	35
Εικόνα 29: Γράφημα απεικόνισης κατηγοριοποίησης εγγράφων ανάλογα με το περιεχόμενο	36
Εικόνα 30: Έγγραφο 188 ^α _10/5/1863	37
Εικόνα 31: Εξώφυλλο ανατύπωσης εναρκτήριου λόγου του Ηρακλή Μητσόπουλου στο Πανεπιστήμιο Αθηνών πηγή: anemi.lib.uoc.gr	39
Εικόνα 32: Πορτραίτο Θ. Ορφανίδη πηγή: https://el.wikipedia.org/	40
Εικόνα 33: Πορτραίτο Th. Heldreich, πηγή: https://upload.wikimedia.org	40
Εικόνα 34: Έγγραφο 65-24/9/1859, η δαπάνη με τον αύξοντα αριθμό 91 αφορά στο στήσιμο 50 πτηνών	44

Εικόνα 35: Έγγραφο 51-15/7/1859, δαπάνες εκδρομών επιμελητού και ταριχευτή στην Αττική	45
Εικόνα 36: Πίνακας απολαβών εργαζόμενων στο Μουσείο το έτος 1863	46
Εικόνα 37: Πίνακας απολαβών δημοσίων υπαλλήλων	47
Εικόνα 38: Διάγραμμα ΑΕΠ κατά κεφαλή σε σταθερές τιμές 1860, πηγή: Κωστής κ.ά., 2006.....	48
Εικόνα 39: Έγγραφο 165_2/1/1862, τελωνειακά τέλη και έξοδα αλληλογραφίας και μεταφορικών 51	
Εικόνα 40: Έγγραφο 165_2/1/1862, έξοδα του μουσείου για αγορά επίπλων και υλικών και επισκευές	52
Εικόνα 41: Εξερχόμενο έγγραφο 38/58_30/7/1859 με θέμα την κατάσταση του χώρου στέγασης του μουσείου.....	55
Εικόνα 42: Εξερχόμενο έγγραφο 11/13_8/12/1859.....	58
Εικόνα 43: Εξερχόμενο έγγραφο 22/26_12/3/1859, αγορές φυσιογραφικών αντικειμένων	60
Εικόνα 44: Έγγραφο που υπογράφει ο Υπουργός Ζαΐμης για την παραλαβή της δωρεάς του Carron de Villards από	61
Εικόνα 45: Η κύρια αίθουσα του Μουσείου Παλαιοντολογίας και Γεωλογίας του ΕΚΠΑ το 1927	63
Εικόνα 46: Έγγραφο 116_20/8/1860 στο οποίο αναφέρεται αποστολή μονόφθαλμης κασίικας από το Νομάρχη	66
Εικόνα 47: Έγγραφο 151_26/8/1861, ετήσια απολογιστική έκθεση προς του Υπουργείο εκκλησιαστικών	67
Εικόνα 48: Στιγμιότυπο από τις πρώτες ανασκαφές στο Πικέρμι,.....	72
Εικόνα 49 : Έγγραφο 136_18/2/1861, αντίγραφο πρωτότυπου εγγράφου που στάλθηκε στον Υπουργό	74
Εικόνα 50 : Ετήσιοι Προϋπολογισμοί 1858 – 1862	78
Εικόνα 51 : Ετήσιοι απολογισμοί 1858 - 1862.....	78
Εικόνα 52: Γράφημα απεικόνισης των ετήσιων προϋπολογισμών – απολογισμών του μουσείου	79
Εικόνα 53: Γράφημα απεικόνισης των τάσεων του προϋπολογισμού και του απολογισμού.....	79
Εικόνα 54: Ραβδόγραμμα απεικόνισης ετήσιων δαπανών ανά κεφάλαιο	80
Εικόνα 55: Διάγραμμα τάσεων δαπανών ανά κεφάλαιο σε κάθε έτος	80
Εικόνα 56: Έγγραφο 192_13/8/1863, Απολογιστική κατάσταση του έτους 1862	82
Εικόνα 57: Πίνακας νομισματικών ισοτιμιών όπως προκύπτουν από το αρχείο, πηγή: https://el.ucoin.net/coin	83

Εισαγωγή

1.1 Αντικείμενο και στόχος της εργασίας

Αντικείμενο αυτής της εργασίας είναι η μελέτη των απαρχών του Φυσιογραφικού Μουσείου του Πανεπιστημίου της Αθήνας με τη χρήση πρωτογενών δεδομένων. Σκοπός της εργασίας ήταν η διερεύνηση των συνθηκών που οδήγησαν στη δημιουργία του Φυσιογραφικού Μουσείου, η ανάδειξη της συλλεκτικής του πολιτικής, η ανάπτυξη και οι περιορισμοί του, η ανάδειξη του ρόλου του στο Πανεπιστήμιο και στην ελληνική κοινωνία και η συμβολή του στην ανάπτυξη της επιστήμης. Η αποτύπωση της οικονομικής κατάστασης του μουσείου και του Πανεπιστημίου επιχειρήθηκε από τη μελέτη των οικονομικών στοιχείων που υπάρχουν στο αρχείο σε συνδυασμό με σχετική βιβλιογραφία. Επιχειρήθηκε ακόμη ο καθορισμός του επιπέδου διαβίωσης των εργαζομένων μέσω της συγκριτικής μελέτης των μισθών τους με τους μισθούς άλλων εργαζομένων και σε συνάρτηση με τις τιμές βασικών προϊόντων. Η μελέτη εκτείνεται στα πρώτα πέντε ακαδημαϊκά χρόνια λειτουργίας του μουσείου από τον Αύγουστο του 1858 έως και τον Αύγουστο του 1863. Η εκθρόνιση του Όθωνα τον Οκτώβριο του 1862 επέφερε αλλαγές στο Πανεπιστήμιο τερματίζοντας την πρώτη περίοδο του (Γαβρόγλου κ.ά.,2014: xvii και 53). Κατ' αναλογία θεωρήθηκε ότι το ακαδημαϊκό έτος 1862-1863 κλείνει την πρώτη περίοδο του Φυσιογραφικού Μουσείου.

1.2 Διάρθρωση της εργασίας

Στο πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζονται οι συνθήκες κάτω από τις οποίες ιδρύθηκε το πρώτο ελληνικό πανεπιστήμιο, ο τρόπος με τον οποίο ιδρύθηκε και ο ρόλος που κλήθηκε να παίξει στην ελληνική κοινωνία. Ο θεσμός της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης στην Ελλάδα στερούνταν οποιασδήποτε παράδοσης, καθώς δεν υπήρχε αντίστοιχο προηγούμενο. Γι' αυτό αναζητήθηκε το πρότυπο πάνω στο οποίο βασίστηκε. Η σχετική βιβλιογραφία κατεύθυνε την έρευνα προς τα ευρωπαϊκά παραδείγματα. Μελετήθηκε λοιπόν η παράδοση των ευρωπαϊκών πανεπιστημίων και τα ιστορικά και επιστημολογικά συμφραζόμενα που επηρέασαν την εξέλιξή τους μέχρι τα μέσα του 19^{ου} αι. Αναπτύσσεται ακόμη η εξέλιξη της συλλεκτικής δραστηριότητας στην Αγγλία, τα επιστημολογικά κριτήρια πλήρωσης των φυσιογραφικών συλλογών και η πορεία από τις συλλογές αυτές στα πανεπιστημιακά μουσεία Φυσικής Ιστορίας. Η ίδρυση και η λειτουργία του Φυσιογραφικού Μουσείου της Αθήνας συσχετίστηκε με τις εξελίξεις αυτές στον ευρωπαϊκό χώρο τους προηγούμενους δύο αιώνες.

Στο δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζεται το αρχείο και οι μέθοδοι έρευνας που χρησιμοποιήθηκαν. Τα έγγραφα οργανώθηκαν σε πίνακα, προκειμένου να παρουσιαστούν συνοπτικά. Ακολούθησε μία ποιοτική και ποσοτική επεξεργασία των στοιχείων που προέκυψαν από τον πίνακα αυτό. Ο πίνακας αυτός παρουσιάζεται στο Παράρτημα I.

Στο τρίτο κεφάλαιο κατατίθενται τα στοιχεία που προέκυψαν από την ανάλυση των εγγράφων, τα οποία όπου κρίθηκε απαραίτητο, συσχετίστηκαν και με άλλα βιβλιογραφικά δεδομένα. Τα στοιχεία οργανώθηκαν σε ενότητες που αφορούσαν στο προσωπικό του μουσείου και τα οικονομικά τους, στη στέγαση του, στη συγκρότηση των συλλογών και της βιβλιοθήκης του και στα οικονομικά του.

Στο τέταρτο κεφάλαιο συνοψίζονται τα συμπεράσματα της μελέτης.

Στο παράρτημα II παρατίθεται ένας πίνακας με στοιχεία από το ταξίδι του επιμελητή του μουσείου στην Κ. Ευρώπη. Το ταξίδι αυτό υπήρχε καθοριστικό για την οργάνωση της συλλογής του μουσείου και της έκθεσης της καθώς και για τις δημόσιες σχέσεις του.

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

αι. : αιώνας

αρ.: αριθμός

αρ.πρ./αρ.διεκ.: αριθμός πρωτοκόλλου/αριθμός διεκπεραίωσης

δρχ.: δραχμές

εκδ.: έκδοση

επιμ.: επιμέλεια

κ.ά.: και άλλοι συγγραφείς

π.χ.: παραδείγματος χάριν

σ.: σελίδα

τ: τόμος

ΑΕΠ: Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν

ΓΑΚ: Γενικά Αρχεία του Κράτους

ΙΑ ΕΚΠΑ: Ιστορικό Αρχείο Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου

ΙΝ.ΕΜ.Υ ΕΣΣΕ: Ινστιτούτο Εμπορίου και Υπηρεσιών της Ελληνικής Συνομοσπονδίας Εμπορίου & Επιχειρηματικότητας

ΥΠΠΟ: Υπουργείο Πολιτισμού

ΦΕΚ: Φύλλο Εφημερίδας της Κυβέρνησης

1.3 Το Πανεπιστήμιο Αθηνών

Το Πανεπιστήμιο της Αθήνας ιδρύθηκε σε μία εποχή έντονων μετασχηματισμών στην Ευρώπη, καθώς σε πολιτικό επίπεδο αναδύθηκε η ιδέα του έθνους- κράτους και σε οικονομικό ολοκληρώθηκε η βιομηχανική επανάσταση. Οι πολιτικοί, κοινωνικοί και οικονομικοί μετασχηματισμοί οδήγησαν και σε επιστημολογικούς μετασχηματισμούς που θα επηρεάσουν την εξέλιξη των πανεπιστημίων από τα μέσα του 19ου αι., καθώς αυτή η νέα πραγματικότητα αδυνατεί να εκφραστεί από τα πανεπιστήμια του προηγούμενου αιώνα. Εξαιτίας της έλλειψης οποιασδήποτε πανεπιστημιακής παράδοσης το ελληνικό πανεπιστήμιο υπήρξε πάντα προσανατολισμένο προς το δυτικό κόσμο και επηρεαζόταν από τις διεργασίες που συμβαίνουν στα πανεπιστήμια της δυτικής Ευρώπης (Γαβρόγλου κ.ά.,2014:8). Σύμφωνα με τον Πανταζίδη η σύλληψη της ιδέας της ίδρυσης του Πανεπιστημίου της Αθήνας ανήκε στους Έλληνες που είχαν φοιτήσει ή διδάξει σε πανεπιστήμια του εξωτερικού, στους ομογενείς Έλληνες και στους ξένους που ήρθαν στην Ελλάδα (Πανταζίδης, 1889 :2). Ήταν λοιπόν ένα αίτημα που προέρχονταν από έξω. Η δημιουργία του αποσκοπούσε στην παραγωγή γνώσης και δημιουργίας επαγγελματικού και επιστημονικού προσωπικού και στην επέκτασή του στον ευρύτερο χώρο της Ανατολής όπου διαβιούσαν τα υπόλοιπα μέλη της ελληνικής κοινότητας (Γαβρόγλου κ.ά.,2014:8-10).

1.3.1 Το ευρωπαϊκό πανεπιστήμιο το 19^ο αι.

Στον ευρωπαϊκό χώρο το 19ο αι. ο θεσμός του πανεπιστημίου αναθεωρήθηκε. Όπως λέει ο Wittrock: «Το 19ο αι. συντελέστηκε η μεταμόρφωση των πανεπιστημίων από ιδρύματα μετάδοσης ενός δεδομένου σώματος γνώσης σε ανώριμους έφηβους σε ιδρύματα προσανατολισμένα στην έρευνα και στην παραγωγή γνώσης , τον άξονα του μοντέρνου κόσμου» (Wittrock, 1993:304). Η συντεχνιακή, οικουμενική λογική του μεσαιωνικού πανεπιστημίου δεν υποστήριζε τις οικονομικές και κοινωνικές αλλαγές που συντελέστηκαν κατά το 18ο αι. Το πανεπιστήμιο είχε απωλέσει μέρος της αίγλης του, καθώς οι νέες ιδέες δημιουργούνταν και μεταδίδονταν έξω από αυτό. Η αναγέννησή

του ως θεσμού θα ξεκινήσει από τη Γερμανία το 19ο αι. με την επαναφορά μιας οργάνωσης μεσαιωνικής έμπνευσης, αλλά με την προώθηση μιας ανανεωμένης αντίληψης, αυτήν της ενότητας των επιστημών (Renaut, 2002:149). Ο μοναδικός χαρακτήρας του γερμανικού πανεπιστημίου βασιζόταν στην έμφαση που έδινε στην ολιστική προσέγγιση της γνώσης. Η τάση αυτή του γερμανικού πανεπιστημίου οφειλόταν στους αδελφούς Wilhem και Alexander Humboldt, οι οποίοι είχαν αναπτύξει την ιδέα της ενότητας της έρευνας και της διδασκαλίας (θεωρίας) στο πανεπιστήμιο. «Μοναξιά» και «ελευθερία» ήταν το σύνθημα τους για τους συμμετέχοντες στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση. Η θεωρητική ακαδημαϊκή κατάρτιση (Bildung) υπερτερούσε έναντι της επαγγελματικής εξειδίκευσης (Ausbildung). Αυτή η τάση επικράτησε κυρίως στο Πανεπιστήμιο του Βερολίνου. Η επιρροή του μοντέλου Humboldt υπήρξε τελικά περισσότερο θεωρητική. Στην πραγματικότητα και στη Γερμανία όλα τα πανεπιστήμια προσανατολίστηκαν προς την διαφοροποίηση των επιστημονικών κλάδων (Torstendahl, 1993:118). Οι υποχρεώσεις των καθηγητών σε ότι αφορά τη μελέτη στο νέο πανεπιστήμιο παρέμειναν οι ίδιες. Αυτό που άλλαξε ήταν η «κωδικοποίηση ενός minimum μεθοδολογικών απαιτήσεων για κάθε επιστήμη». Με τον τρόπο αυτό οι ακαδημαϊκές και επιστημονικές κοινότητες έθεσαν όρια που τις διαφοροποίησαν από άλλες ομάδες που δεν κατείχαν τα απαιτούμενα προσόντα και καθόρισαν κριτήρια για την επιλογή των διδασκόντων σε αυτά. Με τον τρόπο αυτό αυτονομήθηκαν, ενώ ταυτόχρονα ικανοποίησαν και τις ανάγκες της παραγωγής (Torstendahl, 1993:139 και Wittrock, 1993: 311).

Οι αλλαγές σε εθνικό επίπεδο σε κάθε χώρα οδήγησαν σε ιδρύματα με διαφορετικούς προσανατολισμούς: Στην Αγγλία το πανεπιστήμιο υποστήριξε το νέο πολιτικό, κοινωνικό και οικονομικό μόρφωμα , στη Γαλλία την ανάγκη για εθνική ενοποίηση και στην Πρωσία - Γερμανία την ανάπτυξη μέσα από την επιστήμη. Η Τηλιγαδά υποστηρίζει ότι τα περισσότερα πανεπιστήμια ιστορικά συμβάδισαν με το έθνος – κράτος και κατά το 19ο αι. ήταν μέρος της διαδικασίας ίδρυσης του (Τηλιγαδά, 2009:77). Σε αυτό το μεταίχμιο του τέλους του 18ου αι. και των αρχών του 19ου αι. ιδρύθηκε το ελληνικό πανεπιστήμιο το οποίο στερούνταν εντελώς της παράδοσης και των εξελίξεων των προηγούμενων αιώνων.

Εικόνα 1 : Η Αθήνα το 1834, πηγή: Μηχανή του χρόνου.gr

1.3.2 Η ίδρυση και καθιέρωση του Πανεπιστημίου Αθηνών

Το 1833 αποτέλεσε μία νέα πολιτική περίοδο για την Ελλάδα με την ανάληψη από τον Όθωνα της διακυβέρνησης της χώρας. Τον Ιούνιο του 1833, η πρωτεύουσα της χώρας μεταφέρθηκε από το Ναύπλιο στην Αθήνα. Στην επιλογή της Αθήνας ως πρωτεύουσας για το νεοελληνικό κράτος οδήγησε, μεταξύ των άλλων λόγων, η παρουσία αρχαίων μνημείων που συνέδεαν το νέο βασίλειο με το αρχαιοελληνικό του παρελθόν.

Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Χαμηλάκης (2012: 88-90) «Ήδη φαινόταν ολοκάθαρα η καιρία σημασία των κλασικών μνημείων ως υλικών θεμελίων του νέου κράτους αλλά και ο κρίσιμος ρόλος τους ως πηγών νομιμοποίησης και ως διαφιλονικούμενης παρακαταθήκης». Οι κάτοικοι, όμως, του νέου βασιλείου συνδέονταν περισσότερο με τη μεσαιωνική χριστιανική παράδοση παρά με το

κλασικό ειδωλολατρικό παρελθόν. Ανήκαν πιο πολύ στον οθωμανικό κόσμο παρά στη νέα πολιτική και οικονομική τάξη που αναδείχθηκε στη Δυτική Ευρώπη με τον ευρωπαϊκό Διαφωτισμό. Χρειαζόταν, λοιπόν, «μια διαδικασία επανεπεξεργασίας και μετάπλασης δυτικών ιδεωδών, μια ενύφανση αυτών των ιδεών στο πολιτισμικό πλαίσιο της προ νεωτερικής κοινωνίας» (Χαμηλάκης, 2012:102). Για το λόγο αυτό οι Έλληνες της Διασποράς, οι λόγιοι, οι αναδυόμενες κοινωνικές τάξεις, ο Βαυαρός βασιλιάς και η ακολουθία του που ήθελαν να ενσωματώσουν το νεοσύστατο κράτος στο δυτικό κόσμο οικονομικά, ιδεολογικά και πολιτισμικά θεώρησαν απαραίτητη την καθιέρωση ανώτατης βαθμίδας εκπαίδευσης. Πολλοί από αυτούς είχαν υπάρξει επικριτικοί απέναντι στο εκπαιδευτικό σύστημα που θεμελίωσε ο Καποδίστριας εξαιτίας της έλλειψης μίας τέτοιας βαθμίδας και της ασυμφωνίας του συστήματος με εκείνα των υπόλοιπων ευρωπαϊκών κρατών (Μαρκεζίνης τ.1., 1966:158, 182). Το πανεπιστήμιο έγινε δεκτό με ενθουσιασμό από την ελληνική κοινωνία, αν και υπήρχαν φωνές που θεωρούσαν ότι ήταν πρόωρη η ίδρυσή του (Γαβρόγλου κ.ά. 2014:56).

Εικόνα 2: Ο Όθωνας σε νεαρή ηλικία,
πηγή: Αργολική Αρχαιολογική Βιβλιοθήκη ιστορίας

Το πρόσωπο του Όθωνα συνδέθηκε άμεσα με την ίδρυση του Πανεπιστημίου της Αθήνας. Από την πρώτη στιγμή της ίδρυσής του, το Πανεπιστήμιο Αθηνών φαίνεται ότι στρατεύθηκε στην προώθηση των στόχων του νεοσύστατου κράτους (Γαβρόγλου κ.ά., 2014: 8). Ήδη από τον Οκτώβριο του 1832, πριν από την ενθρόνιση του Όθωνα, η Αντιβασιλεία ζήτησε από τον γνωστό ελληνιστή Friedrich Thiersch (με το εξελληνισμένο Ειρηναίος Θείρισος) να συντάξει μία πρόταση εκπαιδευτικού προγράμματος για την Ελλάδα. Στις 16/28 Φεβρουαρίου του 1833 στην αναφορά του στο Βασιλιά, ο Friedrich Thiersch σύστησε τη δημιουργία μιας επιτροπής για τη δημόσια εκπαίδευση. Η επιτροπή συστάθηκε με διάταγμα της Αντιβασιλείας (ΦΕΚ 11/31/3_12/4/1833, ΓΑΚ), με σκοπό την πληροφόρηση για την υπάρχουσα κατάσταση στην εκπαίδευση και την οργάνωση ενός σχεδίου για την ανάπτυξη των εκπαιδευτικών

βαθμίδων μεταξύ των οποίων έπρεπε να υπάρχει και πανεπιστημιακή βαθμίδα. Στο ίδιο διάταγμα ορίζονταν και τα μέλη της επιτροπής: Κωνσταντίνος Σχινάς, Αναστάσιος Πολυζωίδης, Ιωάννης Κοκκώνης, Αλέξανδρος Σούτσος, Ιωάννης Βενθύλος, δόκτωρ Φραντζ¹ υπό την προεδρία του Ιάκωβου Ρίζου. Τον Ιούλιο του 1833 η επιτροπή είχε ολοκληρώσει το έργο της και είχε καταλήξει στη δημιουργία τεσσάρων βαθμίδων εκπαίδευσης: Δημοτικό, Γυμνάσιο, Λύκειο και Μουσείο. Ο όρος «Μουσείο» φαίνεται ότι προτασσόταν αρχικά για την τριτοβάθμια εκπαίδευση (Γαβρόγλου κ.ά., 2014:53), μάλλον επειδή παρέπεμπε στο αλεξανδρινό παράδειγμα. Το προοίμιο για το σχέδιο του «Μουσείου» το συνέταξε ο Φραντζ. Σύμφωνα λοιπόν με την εκδοχή του Φραντζ το «Μουσείο» θα αποτελούνταν από έξι σχολές: τη Φιλοσοφική, τη Θεολογική, την Ιστορική, τη Νομική, τη Φυσική και την Ιατρική. Βασιζόταν σε ένα θεωρητικό πλαίσιο σύμφωνα με το οποίο σκοπός της βαθμίδας αυτής ήταν η μύηση των νέων στη «φιλόσοφο παιδεία». Η «φρόνιμη εκπαίδευση της ανθρώπινης ψυχής» θα γινόταν με τα φιλοσοφικά έργα και θα παρείχε τη δύναμη για τα πρακτικά έργα. Σκοπός της

¹ Πιθανόν ο γιατρός Franz Zuccarini (1799?-1833) Kalheber H.(2006:568)

διδασκαλίας ήταν η πρόσληψη της απόλυτης ιδέας της επιστήμης και, όχι τόσο, η πρακτική της στόχευση, δηλαδή η παραγωγή συγκεκριμένων έργων. Η γεννήτρια και επιστάτρια όλων των επιστημών ήταν η φιλοσοφία. Η γνώση ενός επιστημονικού πεδίου δεν αρκούσε. Οι επιμέρους επιστήμες ιεραρχούνταν με πρώτη τη Θεολογία, έπειτα την Ιστορία- Νομική και, τέλος, τη Φυσική – Ιατρική (Αντωνίου 1992: 50-51). Η επιτροπή δεν περιορίστηκε μόνο σε γενικές προβλέψεις, αλλά εξειδίκευσε και σε θέματα όπως η μέθοδος διδασκαλίας. Πρότεινε, λοιπόν, τη Γενετική (ή σωματική ή μαιευτική ή απορητική). Πρόκειται για μία διαλογική μέθοδο, σύμφωνα με την οποία ο καθηγητής θα έθετε ερωτήματα στους φοιτητές του για να τους προβληματίσει που θα τους οδηγούσαν σε νοητικούς λογισμούς, με σκοπό τη σύλληψη- γέννηση των ιδεών. Στη μέθοδο αυτή το πρωταρχικό ήταν όχι η αποστήθιση γνώσεων, αλλά η ικανότητα του ανθρώπου να ψάχνει μόνος του και να είναι σε θέση να βρει την αλήθεια. Η εκγύμναση του νου των φοιτητών ήταν το καθήκον των πανεπιστημιακών δασκάλων, που έπρεπε να «φέρουν την ψυχή σε εκείνη τη διάθεση ώστε να προσπαθήσει να παραστήσει με υλικό τρόπο την εικόνα της ψυχής του». Για να πετύχουν τους στόχους αυτούς οι διδάσκοντες θα έπρεπε να συνδιαλέγονται με τους φοιτητές τους μία φορά την εβδομάδα στα ερείπια των αρχαίων Αθηνών. Ως προς τα πρακτικά ζητήματα, ο Φραντζ προέβλεπε τετραετή φοίτηση, ετήσιο μισθό των καθηγητών από την κυβέρνηση, δίδακτρα για τους φοιτητές, εξετάσεις και συγγραφή πραγματείας για την επιτυχή αποφοίτηση (Αντωνίου, 1992: 110-117). Το πόρισμα της επιτροπής φαίνεται ότι ήταν επηρεασμένο από τις αλλαγές που είχαν συντελεστεί στα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια κατά τον 18ο αιώνα και ιδιαίτερα στη Γερμανία. Το μεσαιωνικό

πανεπιστήμιο και οι επίγονοι του βασίστηκαν στη Θεολογία. Οι επιστήμες λειτουργούσαν για να αποδείξουν τα θεολογικά κείμενα. Όταν ο καθολικισμός έχασε την κυριαρχία του και την αληθοφάνειά του, μόνο η «επιστήμη» φαινόταν ότι θα παράξει τις πολιτικές και ηθικές αξίες, που ήταν απαραίτητες για την πολιτική ανανέωση και την κοινωνική διεύθυνση (Weisz, 1983:10).

Το πρώτο διάταγμα για την ίδρυση του Πανεπιστημίου της Αθήνας εκδόθηκε την 31η Δεκεμβρίου του 1836 (ΦΕΚ 86/31/12/1836_12/1/1837, ΓΑΚ) ενώ ο Όθωνας απουσίαζε στο εξωτερικό. Το διάταγμα όριζε ότι το Πανεπιστήμιο θα άρχιζε να λειτουργεί επίσημα την τρίτη ημέρα του Πάσχα του 1837 και ότι θα έφερε την ονομασία "Πανεπιστήμιον του Όθωνος". Θα περιλάμβανε τελικά τέσσερις σχολές: των Γενικών Επιστημών (Φιλοσοφίας, Φιλολογίας, Μαθηματικών και Φυσικών Επιστημών), της Θεολογίας, της Ιατρικής και των Νομικών και Πολιτικών Επιστημών (Μπουζάκης, 2006:31-34). Τελικά όμως η

Εικόνα 3: Διάταγμα περί συστάσεως του πανεπιστημίου και προσωρινού κανονισμού, πηγή: ΓΑΚ

ίδρυση του Πανεπιστημίου έγινε με δεύτερο διάταγμα που υπέγραψε ο ίδιος ο Όθωνας. Το διάταγμα αυτό διέθετε πολύ λιγότερα άρθρα από το προηγούμενο (ΦΕΚ 16/24/4/1837). Σε αυτό ορίστηκε ως ημέρα έναρξης των εργασιών του η 3η/15η Μαΐου 1837. Το Πανεπιστήμιο Αθηνών ονομάστηκε «Οθώνειον Πανεπιστήμιον». Αποτελούσε το πρώτο πανεπιστημιακό ίδρυμα τόσο στο νέο ελληνικό κράτος όσο και στην ευρύτερη περιοχή της Ανατολικής Μεσόγειου (Γαβρόγλου κ.ά. 2014, 61). Στην εκφώνηση του λόγου του Όθωνα, κατά την τελετή εγκαινίων του Πανεπιστημίου, δηλώθηκαν οι αρχές πάνω στις οποίες ο μονάρχης ήθελε να το στηρίξει. Αναφέρθηκε στις ηθικές και επιστημονικές γνώσεις οι οποίες μόρφωναν το πνεύμα, αλλά και την καρδιά του ανθρώπου και τον καθιστούσαν άξιο να εκπληρώσει το υψηλό προορισμό της Θείας Πρόνοιας. Το Πανεπιστήμιο θα γαλουχούσε τους άνδρες εκείνους που θα αναλάμβαναν τα βαρύτερα και υψηλότερα της ελληνικής κοινωνίας καθήκοντα, και θα φαινόταν άξιοι των αγώνων και των προσπαθειών των πατέρων τους, συνεχίζοντάς το έργο τους (Πανταζίδης, 1889: 22).

1.3.3 Η οργάνωση του Οθώνειου Πανεπιστημίου

Οι περισσότεροι μελετητές συγκλίνουν στην άποψη ότι τόσο η θεσμική οργάνωση του Οθώνειου Πανεπιστημίου, η στελέχωση του όσο και η γενικότερη διαμόρφωση των σπουδών επηρεάστηκαν από τα πανεπιστήμια της Γερμανίας κατά κύριο λόγο και της Γαλλίας δευτερευόντως (Πανταζίδης, 1889:7, Γαβρόγλου κ.ά., 2014:65, Μπουζάκης, 2006:38,39). Στη Γερμανία τα πανεπιστήμια ακολουθούσαν τη φιλελεύθερη ιδεολογία, χωρίς όμως να έχουν απαρνηθεί τη μεσαιωνική παράδοση της αυτοδιαχείρισης, της κατοχής περιουσίας, του ηγεμονικού ρόλου τους σε όλα τα θέματα που αφορούσαν στην εκπαίδευση και στη στελέχωση του κράτους (Weisz, 1983:73). Το ελληνικό πανεπιστήμιο μάλλον δεν υπήρξε τόσο αυτοδύναμο και ανεξάρτητο. Κατά την πρώτη περίοδο λειτουργίας του, δηλαδή από την ίδρυση του έως το 1862, λειτούργησε με βάση τον υποτυπώδη κανονισμό του που προβλεπόταν στο Βασιλικό Διάταγμα θέσπισής του, του 1837, και κάποια υπουργικά διατάγματα του 1841. Υπαγόταν στο Υπουργείο Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδύσεως, στο οποίο λογοδοτούσε τόσο ο πρύτανης όσο και το ανώτατο όργανο του, το Ακαδημαϊκό Συμβούλιο, το οποίο μετονομάστηκε σε Ακαδημαϊκή Σύγκλητο μετά το 1841. Το όργανο αυτό αποτελούνταν από τον πρύτανη, τους τέσσερις σχολάρχες, έναν για κάθε σχολή, και τρεις καθηγητές εκλεγμένους από τους τακτικούς συναδέλφους τους. Ο πρύτανης διοριζόταν από το βασιλιά ανάμεσα σε δύο υποψήφιους που είχαν εκλέξει οι τακτικοί καθηγητές όλων των τμημάτων. Οι σχολάρχες εκλέγονταν από τους τακτικούς καθηγητές κάθε σχολής. Η θητεία όλων των παραπάνω διαρκούσε ένα χρόνο. Στο τέλος κάθε θητείας καλούνταν η ολομέλεια των καθηγητών να εγκρίνει τον απολογισμό του απερχόμενου πρύτανη και την ανάληψη των καθηκόντων από τον νέο. Το Συμβούλιο συνεδρίαζε τουλάχιστον μία φορά το μήνα. Το όργανο αυτό ήταν υπεύθυνο για την σωστή λειτουργία του ιδρύματος, την επιβολή κυρώσεων σε καθηγητές και φοιτητές, τη διαχείριση των οικονομικών και τη λήψη όλων των αποφάσεων των σχετικών με το Πανεπιστήμιο. Ο πρύτανης αποτελούσε τον διάμεσο ανάμεσα στα όργανα του Πανεπιστημίου και στο Υπουργείο Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδύσεως. Με τις αλλαγές που επέφεραν οι υπουργικές αποφάσεις του 1841 η ψηφοφορία στις σχολές πλέον κατέληγε σε δύο υποψηφίους κοσμήτορες, όπως ονομάστηκαν οι σχολάρχες, και η ψηφοφορία της ολομέλειας των καθηγητών κατέληγε σε τρεις υποψηφίους πρυτάνεις. Ο βασιλιάς αποφάσιζε για την τελική στελέχωση των θέσεων. Η διεύρυνση των επιλογών του βασιλιά διέυρνε τη δυνατότητα της επιρροής του (Γαβρόγλου κ.ά., 2014:63). Οι προσπάθειες της κυβέρνησης για τον περιορισμό του αυτοδιοίκητου του Πανεπιστημίου αποδεικνύεται όχι μόνο από τις παρεμβάσεις της στην επιλογή του πρύτανη και των σχολαρχών αλλά και από τη στάση της σε ότι αφορούσε στους διορισμούς ή στις παύσεις των καθηγητών και στη δυνατότητα απόρριψης των προϋπολογισμών του

ιδρύματος ή μεμονωμένων δαπανών του. Η κυβέρνηση πολλές φορές προσπάθησε να αναλάβει τη διαχείριση της όλο και αυξανόμενης περιουσίας του ιδρύματος, χωρίς όμως να τα καταφέρει. Όταν το 1852 η κυβέρνηση ζήτησε τα πρωτότυπα των τίτλων της περιουσίας που κατείχε το ίδρυμα, ο πρύτανης Σπ. Πήλληκας αρνήθηκε να τα δώσει με την υποστήριξη της Συγκλήτου, υποστηρίζοντας ότι το Πανεπιστήμιο είναι κύριο της περιουσίας του και ελεύθερο στη διαχείρισή της και ότι υπόκειται μόνο σε απλή επιτήρηση από το Υπουργείο (Πανταζίδης, 1889:65).

Οι πρώτοι καθηγητές του πανεπιστημίου είχαν σπουδάσει κυρίως στα πανεπιστήμια τη Γαλλίας και της Γερμανίας. Διακρίνονταν σε τακτικούς καθηγητές, σε έκτακτους, σε επίτιμους και σε υφηγητές. Στην πρώτη αυτή περίοδο δεν υπήρχαν σαφή κριτήρια για τη στελέχωση μίας θέσης. Στην πλειοψηφία τους όμως οι τακτικοί και οι έκτακτοι καθηγητές κατείχαν μεταπτυχιακό τίτλο σπουδών από την αλλοδαπή. Οι καθηγητές διορίζονταν από το βασιλιά μετά από εισήγηση του Υπουργείου. Μισθοδοτούνταν από το κράτος, ο μισθός τους όμως δεν ήταν ενιαίος σύμφωνα με το γερμανικό σύστημα. Οι επίτιμοι, σύμφωνα με τον κανονισμό του 1837, ήταν «διαπρεπείς άνδρες στο νου και την παιδεία» οι οποίοι συνεργαζόταν ελεύθερα με το Πανεπιστήμιο. Οι υφηγητές ήταν καθηγητές που αποκτούσαν δικαίωμα διδασκαλίας σε συγκεκριμένο γνωστικό αντικείμενο από τη Σύγκλητο και το σώμα των καθηγητών της σχολής. Προϋπόθεση για να γίνει κάποιος υφηγητής ήταν η κατάθεση της σχετικής με το γνωστικό αντικείμενο διατριβής του και η εκτέλεση μίας υποδειγματικής διδασκαλίας ενώπιον των παραπάνω οργάνων. Όμως πολλές φορές στην περίοδο αυτή ελλείπει κατάλληλων υποψηφίων επιλεγόταν στη θέση του υφηγητή και άτομα χωρίς μεταπτυχιακό τίτλο, αφού πρώτα περνούσαν από εξετάσεις στη σχολή που θα δίδασκαν. Οι επίτιμοι και οι υφηγητές δεν έπαιρναν κανονικό μισθό, υπήρχε όμως πρόβλεψη για επιμίσθιο. Οι υφηγητές κανονικά θα πληρωνόταν από τα δίδακτρα και με βάση τους φοιτητές που παρακολουθούσαν το μάθημά τους. (Γαβρόγλου κ.ά., 2014:34).

Το κριτήριο της εισαγωγής των φοιτητών ήταν το απολυτήριο του γυμνασίου. Όσοι δεν είχαν απολυτήριο έπρεπε να περάσουν από εξετάσεις από ειδική επιτροπή, η οποία θα βεβαίωνε την ικανότητά τους να παρακολουθήσουν τα μαθήματα. Για τους φοιτητές προβλέπονταν δίδακτρα, που όμως δεν καταβλήθηκαν ποτέ λόγω των αντιδράσεων. Η σχετική διάταξη αναστάληκε το 1839 και καταργήθηκε οριστικά με το Σύνταγμα του το 1844. Τη δεκαετία του 1850 οι φοιτητές πλήρωναν ένα ποσό με τη μορφή τελών για εγγραφή, επανεγγραφή και αποφοιτήρια. Εκτός από τους φοιτητές συγκεκριμένα μαθήματα είχαν τη δυνατότητα να τα παρακολουθούν και τακτικοί ακροατές. Με τις αλλαγές που επέφεραν οι υπουργικές αποφάσεις του 1841 ο θεσμός των ακροατών επίσημα καταργείται, αν και κάποιοι άτυπα συνέχιζαν να παρακολουθούν μαθήματα και μετά (Γαβρόγλου κ.ά., 2014: 58, 94). Η εκτίμηση του Πανταζίδη ήταν ότι οι φοιτητές του Οθώνιου Πανεπιστημίου δεν μπορούσαν στη φάση αυτή να καταρτιστούν ώστε να εξελιχθούν σε «τέλειους επιστήμονες», καθώς ξεκινούσαν με ελλιπή κατάρτιση από το προηγούμενο εκπαιδευτικό στάδιο και επιπλέον επειδή υπήρχαν εγγενή προβλήματα του ίδιου του Πανεπιστημίου: «..... με προθυμία και ειλικρίνεια, αλλά όχι και με ακρίβεια λόγω των πολλών ελλείψεων των διδακτικών μέσων, και σε κάποια μαθήματα λόγω της απειρίας των διδασκόντων». Παρόλα αυτά οι απόφοιτοί του δεν έπαυαν, να είναι χρήσιμοι σαν «όργανα μιας Πολιτείας που και αυτή βρίσκονταν σε νηπιακό στάδιο». Πολλοί από τους αποφοίτους του συνέχιζαν τις σπουδές τους στη Δύση προκειμένου να αναπληρώσουν τις ελλείψεις τους στην ακαδημαϊκή τους μόρφωση (Πανταζίδης, 1889:55).

Το πρόγραμμα σπουδών κάθε σχολής κατά την περίοδο αυτή δεν ήταν σταθερό. Περιλάμβανε τα γενικά μαθήματα που απευθύνονταν σε όλους τους φοιτητές ανεξάρτητα από τη σχολή εγγραφής και μία σειρά μαθημάτων εξειδικευμένα ανά σχολή. Κάθε μάθημα προβλεπόταν να έχει τριετή

διάρκεια, αλλά αυτό δεν τηρήθηκε με αποτέλεσμα τα προσφερόμενα μαθήματα πολλές φορές να αλλάζουν αν άλλαζε ο διδάσκων καθηγητής ή αν έτσι έκρινε έτσι αυτός. Οι φοιτητές παρακολουθούσαν σε όποιο εξάμηνο ήθελαν τα μαθήματα που προσφερόταν. Στο τέλος των σπουδών τους έπρεπε να προσκομίσουν βεβαιώσεις παρακολούθησης ώστε να εξεταστούν προφορικά και γραπτά και να αποκτήσουν δίπλωμα τελιοδίδακτου. Αν είχαν καταθέσει και διδακτορική διατριβή τότε αναγορευόταν σε διδάκτορες. Εξειδικευμένα συγγράμματα για κάθε μάθημα δεν φαίνεται να υπάρχουν και έτσι οι φοιτητές τα πρώτα χρόνια κρατούσαν οι ίδιοι σημειώσεις (Γαβρόγλου κ.ά., 2014:70-74).

1.3.4 Οικονομικά του Πανεπιστημίου

Μέχρι το τέλος του 19ου αι. το Πανεπιστήμιο βασιζόταν σχεδόν αποκλειστικά στους δικούς του πόρους για να αντιμετωπίσει τις ανάγκες του. Η οικονομική καχεξία του ελληνικού κράτους ήταν τέτοια που δεν μπορούσε να εξασφαλίσει τις προϋποθέσεις λειτουργίας των εκπαιδευτικών βαθμίδων που συστάθηκαν -δημοτικά σχολεία, γυμνάσια, ελληνικά σχολεία και Πανεπιστήμιο (Κουτουζιάδου, 2007: 50). Κατά την περίοδο 1844 -1860 υπήρχε δημοσιονομικό ισοζύγιο. Τα κύρια έσοδα του ελληνικού κράτους προέρχονταν από τη δεκάτη και από τους φόρους επιτηδευμάτων, οικοδομών και χαρτοσήμου. Το μεγαλύτερο μέρος των δαπανών διατίθονταν για να καλύψει τις ανάγκες του στρατού και του δανεισμού του δημόσιου τομέα (εικ.4). Το υπόλοιπο ποσό δαπανώνταν σε μισθοδοσίες και έξοδα της Δημόσιας Διοίκησης. Τα χρήματα για την εκπαίδευση και τις παραγωγικές δαπάνες ήταν ελάχιστα (Κωστής κ.ά., 2006:30,296). Ενδεικτικός για την κατανομή των πόρων από το 1833 – 1862 είναι ο πίνακας της εικόνας 5.

Κεφάλαιο	Ποσά σε δρχ.
Χρέος δημοσίου	2.848.889
Βασιλική χορηγία	1.000.000
Αποζημίωση βουλών	960.000
Γενική υπηρεσία	16.846.572
Έξοδα διοίκησης	2.442.076
Διάφορες πληρωμές	690.000
ΣΥΝΟΛΟ	24.787.537

Εικόνα 4: Προϋπολογισμός έτους 1863 ανά κεφάλαιο σε δρχ.
Πηγή: Ανδρεάδης, 1904 Ιστορία των εθνικών δανείων

περίοδος	Δημόσιο χρέος	Στρατιωτικές δαπάνες	Εκπαίδευση	Δημόσια έργα	Κοινωνικές δαπάνες	Αμοιβές προσωπικού	Σύνολο
1833-1842	4.872.045	9.444.683	558.544		436.381	2.956.705	18.268.358
1843-1852	4.031.458	6.089.781	591.736	77.387	655.445	5.041.713	16.487.520
1853-1862	4.035.761	8.343.202	1.053.183	457.549	1.748.518	9.147.154	24.785.367

Εικόνα 5: Ανάλυση των δημοσίων δαπανών του ελληνικού κράτους 1833-1862 σε ονομαστικές τιμές² (ετήσιοι μέσοι όροι σε δρχ.) Πηγή: Κωστής & Πετμεζάς, 2006:303

² Τα **ονομαστικά μεγέθη** μετριοούνται σε χρηματικές μονάδες στην τρέχουσα αγοραστική δύναμη του χρήματος.

Παρόλη την υποχρηματοδότηση και την έλλειψη διδακτικού προσωπικού ο σχολικός μηχανισμός διείσδυσε σχετικά γρήγορα σε όλες τις περιοχές της χώρας με αύξηση του αριθμού των σχολείων και πτώση των ποσοστών του αναλφαβητισμού σε όλη αυτή την περίοδο. Η πρόοδος της φοίτησης στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση είναι τόσο γρήγορη που σχεδόν φτάνει τους ευρωπαϊκούς μέσους όρους των ευρωπαϊκών χωρών. Η δε φοίτηση στην Ανώτατη εκπαίδευση είτε στο Πανεπιστήμιο της Αθήνας είτε σε πανεπιστήμια άλλων ευρωπαϊκών χωρών αυξάνεται τόσο που η Ελλάδα από το 1885 και μετά τοποθετείται ηγετικά στον πανεπιστημιακό πληθυσμό, ξεπερνώντας αναλογικά χώρες όπως η Γαλλία, η Μ. Βρετανία και η Γερμανία (Τσουκαλάς, 1992:392, 425,432). Η ανάπτυξη του σχολικού συστήματος κατέστη δυνατή λόγω της οικονομικής συμμετοχής της ελληνικής αστικής τάξης του εξωτερικού (Κουτουζιάδου, 2007: 14). Στο συμπέρασμα αυτό συμφωνεί και η Κατσιαρδή-Hering: «Οι Έλληνες απόδημοι, εγκατεστημένοι σε αστικά κέντρα του εξωτερικού, δημιούργησαν κοινότητες, τις κατά τόπους ελληνικές παροικίες. Μερικές από τις κοινότητες αυτές έχουν να επιδείξουν μεταξύ των μελών τους εξέχουσες προσωπικότητες, οι οποίες με το μεγάλο, συχνά διεθνές, βεληνεκές των ποικίλων επιδόσεών τους στα γράμματα, τις τέχνες, το εμπόριο και τη ναυτιλία, δεν αναδείχτηκαν μόνο στους κύριους άξονες της κοινωνικής ζωής των παροικιών, στις οποίες δραστηριοποιήθηκαν και διοχέτευσαν στην πατρογονική χώρα σημαντικό μέρος του συσσωρευμένου πνευματικού και υλικού τους πλούτου» (Κατσιαρδή-Hering κ.ά., 2006: 30). Το μέγεθος των δωρεών προς τον εκπαιδευτικό τομέα είναι τέτοιο που ξεπερνούσε κατά πολύ τον κρατικό προϋπολογισμό του Υπουργείου Παιδείας (εικ.6).

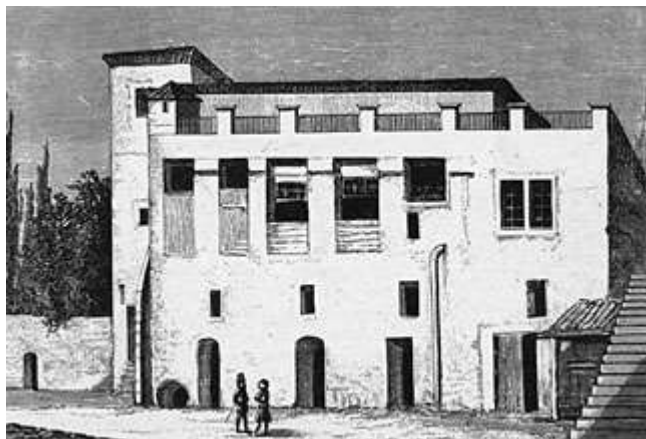
Έτη	Προϋπολογισμός Εκκλησιαστικών και Δημόσιας Εκπαιδύσεως	Κληροδοτήματα - Δωρεές
1830-1840	1.800.000	3.200.000
1840-1850	5.500.000	8.525.000
1850-1860	5.830.000	8.000.0000
1860-1870	8.280.000	47.000.000

Εικόνα 6: Πίνακας προϋπολογισμών Υπουργείου Εκκλησιαστικών και Δημόσιας Εκπαιδύσεως και κληροδοτημάτων- δωρεών στα εκπαιδευτικά ιδρύματα της χώρας Πηγή: Κουτουζιάδου, 2007:106

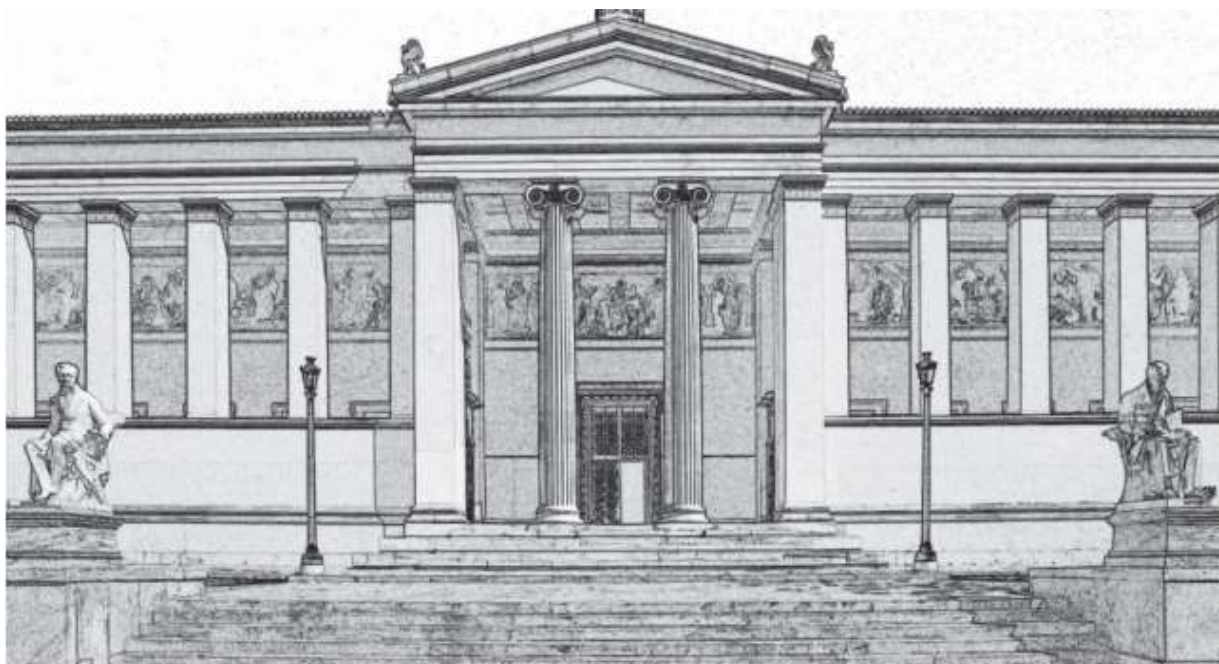
Ο προσωρινός κανονισμός του 1837 προέβλεπε ότι τα έξοδα του Πανεπιστημίου θα καλύπτονταν από το Εκκλησιαστικό Ταμείο και θα μπορούσαν να συμπληρωθούν από το Δημόσιο Ταμείο. Το Εκκλησιαστικό Ταμείο ιδρύθηκε την 1η Δεκεμβρίου του 1834 από την κυβέρνηση και προοριζόταν να συλλέξει τα εισοδήματα από την ενοικίαση των κτημάτων των μοναστηριών που δε λειτουργούσαν πια, τα χρήματα από την πώληση των εκκλησιαστικών γαιών και από όλα τα κληροδοτήματα και τις δωρεές προς την Εκκλησία. Είχε ακόμη στόχο να θέσει υπό τον αυστηρό έλεγχο της πολιτείας τα εκκλησιαστικά έξοδα (ΦΕΚ 41_21/12/1833). Ο προϋπολογισμός της Κυβέρνησης το 1833 προέβλεπε τα συνολικά έξοδα του Υπουργείου Εκκλησιαστικών στις 114.836 δραχμές, παρόλο που οι εκτιμήσεις για τα έσοδα από το Εκκλησιαστικό ταμείο ανέρχονταν στις 600.000 δρχ. το χρόνο (Frazee, 2005:162). Σύμφωνα με τον Καρκάνη, τα έσοδα του Ταμείου κατά την πρώτη δεκαετία λειτουργίας του κάλυπταν λιγότερες από τις μισές δαπάνες του εκπαιδευτικού μηχανισμού ενώ τις επόμενες δεκαετίες το ποσοστό αυτό μειώθηκε περισσότερο. Τα πρώτα χρόνια το μεγαλύτερο μέρος των εξόδων που απαιτήθηκαν για την ίδρυση και τη λειτουργία του

Πανεπιστημίου καλύφθηκαν από τον κρατικό προϋπολογισμό, καθώς μέχρι τα μέσα του αιώνα οι κρατικές δαπάνες για την ανώτερη εκπαίδευση αποτελούσαν το μεγαλύτερο μερίδιο (περίπου το 1/5) των συνολικών εκπαιδευτικών δαπανών (Καρκάνης, 2012:9-10). Αργότερα η μόνη δαπάνη του Πανεπιστημίου που καλυπτόταν συστηματικά από το ελληνικό κράτος ήταν αυτή της μισθοδοσίας των καθηγητών. Με βάση το άρθρο 9 του προσωρινού κανονισμού του 1837, οι καθηγητές του Πανεπιστημίου θα εισέπρατταν τα δίδακτρα των φοιτητών και ανάλογο μισθό. Λόγω της αναστολής της διάταξης των διδασκτρων το κράτος επιβαρύνθηκε εξ' ολοκλήρου με τη μισθοδοσία τους (Γαβρόγλου κ.ά.2014:94). Οι μισθοί αυτοί γνώρισαν σημαντικές διακυμάνσεις με την πάροδο του χρόνου. Ο μισθός των τακτικών καθηγητών μπορούσε να φτάσει τις 350 δρχ., των εκτάκτων από 200 έως 250 δρχ., ενώ οριζόταν και για τους επίτιμους το ποσό των 100 δρχ. (Βαμπάς, 1885:38). Οι οικονομικές δυσχέρειες μετά την πτώχευση του 1843 μείωσαν τα ποσά αυτά αρκετά (Πανταζίδης, 1889:39). Στις 31/10/1845 μετά από συζήτηση στη Βουλή, ο μισθός των τακτικών καθηγητών ορίστηκε τελικά στις 300 δρχ., των εκτάκτων στις 200 δρχ., ενώ οριζόταν και για τους επίτιμους το ποσό των 100 δρχ. Οι καθηγητές πληρώνονταν και στις διακοπές τους με την εγκύκλιο του Υπουργείου στις 9/6/1855, αφού όμως πρώτα ζητούσαν άδεια απουσίας. Από την άδεια αυτή απαλλάχθηκαν οριστικά με την υπουργική απόφαση στις 18/6/1860 (Πανταζίδης, 1889: 104).

Εξαιρετικά σημαντικές για την κάλυψη των λειτουργικών αναγκών του ιδρύματος του Πανεπιστημίου αλλά και τη συγκρότηση της υποδομής του ήταν οι δωρεές και τα κληροδοτήματα που δέχτηκε ιδιαίτερα το 19ο αι., δείγμα του υψηλότατου κύρους του εντός και εκτός ελληνικής επικράτειας (Γαβρόγλου κ.ά., 2014: 94). Χαρακτηριστικό παράδειγμα της χρηματοδότησης αυτής αποτελεί η κάλυψη των εξόδων του οικοδομήματος του. Αρχικά το Πανεπιστήμιο στεγάστηκε στην οικία των Κλεάνθη και Schaubert στην Πλάκα. Ο χώρος ήταν μικρός και γι' αυτό σύντομα αποφασίστηκε η ανέγερση οικοδομήματος στο Βουλεβάρτο (μετέπειτα οδός Πανεπιστημίου). Εκπονήθηκαν τα σχέδια αρχικά από τον Λούντβιχ Λάνγκε το 1836, όμως το τελικό σχέδιο ανήκε στον Δανό Κριστιάν Χάνσεν. Τελικά το κτίριο που θεμελιώθηκε στις 2 Ιουλίου του 1839 και ολοκληρώθηκε το 1851. Η εικονογράφησή του τελείωσε το 1881. Το συνολικό κόστος της ανέγερσης της οικοδομής και της διαμόρφωσης του περιβάλλοντος χώρου υπολογίστηκε από τα στοιχεία που παραθέτει ο Πανταζίδης περίπου στις 700.000 δρχ. Το μεγαλύτερο τμήμα του ποσού αυτού ήταν δωρεές από ομογενείς, αλλά και από απλούς πολίτες (Πανταζίδης, 1889:17, 68-72). Ο Καρκάνης αναφέρει ότι η ανέγερση του Πανεπιστημίου κόστισε τελικά 800.000 δρχ. (Καρκάνης, 2012:13).

Εικόνα 7: Η Οικία Κλεάνθη και Schaubert (Παλιό Πανεπιστήμιο)
πηγή: <http://archaeologia.eie.gr/>

Εικόνα 8: Η πρόσοψη του Πανεπιστημίου, πηγή: http://old.uoa.gr/fileadmin/user_upload/Uni/Publications/UoA17072017_09102017.pdf

Τον Οκτώβριο του 1848 το Πανεπιστήμιο κατείχε ακίνητη περιουσία και χρηματικά ποσά που μαζί ανέρχονταν στο ύψος των 455.444,76 δρχ. και 33 μετοχές της Εθνικής Τράπεζας. Τα έξοδα του ανέρχονταν σε 6.230 δρχ. κατανομημένα όπως φαίνονται στην εικόνα 9.

Συντήρηση Πανεπιστημίου- μισθοί κλητήρων, φωτισμός, θέρμανση, καθαριότητα κ.τ.λ.	2.400
Ιατρική Σχολή	2.200
Φιλοσοφική Σχολή	1.630

Εικόνα 9: Κατανομή εξόδων του Πανεπιστημίου το έτος 1848, Πηγή: Πανταζίδης, 1889:143

Το 1859 η κινητή περιουσία του Πανεπιστημίου ανερχόταν σε 385.000 δρχ. κατατεθειμένες στην Εθνική Τράπεζα με επιτόκιο 5% και ετήσιο τόκο 19.250 δρχ. και 115 μετοχές της εθνικής με ετήσιο μέρισμα 13.100 δρχ. περίπου. Το σύνολο των προσόδων του Πανεπιστημίου το χρόνο από την κινητή και ακίνητη περιουσία του υπολογίζονταν σε περίπου 50.000 δρχ. Τα έξοδά του όμως θα αυξηθούν ισόποσα, καθώς ανέλαβε το ίδιο να καλύπτει τις υπόλοιπες ανάγκες του εκτός από τη μισθοδοσία (γιορτές, τελετές, μνημόσυνα, έκδοση συγγραμμάτων, εκτυπώσεις λόγων, πίνακες αποθανόντων καθηγητών, δικηγορικά και συμβολαιογραφικά έξοδα, ναύλους και διαμετακομιστικά βιβλιοθηκών, μετασκευές χώρων - όπως το ανατομικό θέατρο, το πρυτανείο, το χημείο, το φυσικείο, θήκες οργάνων και επίπλων, αλεξικέραυνα, κατασκευή δεξαμενών, ασφάλιστρα, διαμόρφωση της πλατείας στην είσοδο του, εμπλουτισμός του φυσιογραφικού μουσείου, της βιβλιοθήκης και των άλλων συλλογών. Το 1862 η Σύγκλητος του Πανεπιστημίου μετά την έξωση του Όθωνα στις 10 Οκτωβρίου σχημάτισε ένοπλο σώμα, την πανεπιστημιακή Φάλαγγα αποτελούμενο από φοιτητές και νεότερους καθηγητές με σκοπό την προάσπιση της τάξης στην πρωτεύουσα, καθώς υπήρχε φόβος ότι το κενό της εξουσίας θα το εκμεταλλευόταν στρατιώτες και κακοποιά στοιχεία. Φαίνεται ότι για την ένδυση και τον εξοπλισμό της φάλαγγας συλλέχθηκαν δωρεές ύψους 29.555,91 δρχ., αλλά το συνολικό ποσό έφτασε τις 91.169, 16 δρχ. οπότε το Πανεπιστήμιο έδωσε από τις προσόδους του

61.213,25 δρχ. (Πανταζίδης Ι, 1889 :156,157). Δεν έφτανε μόνο αυτή η δαπάνη, αλλά το Πανεπιστήμιο μετά το 1862 υποχρεώθηκε να πληρώνει τους μισθούς των καθηγητών λόγω ανέχειας του Δημόσιου Ταμείου και έτσι βρέθηκε να χρωστάει 76.000 δρχ. στην Εθνική Τράπεζα, τη μοναδική τράπεζα που λειτουργούσε εκείνη την εποχή στη χώρα. Ακόμη επιβαρύνθηκε και με τα έξοδα διδασκαλίας των Σχολών, της Αστυκλικής και των υπολοίπων καταστημάτων, καθώς η κυβέρνηση δεν μπορούσε να τα καταβάλλει. Μετά το 1863-64 όμως η κατάσταση εξομαλύνθηκε εξαιτίας της μετατροπής του κεφαλαίου των 385.000 δρχ. σε μετοχές της Εθνικής, μια κίνηση που απέφερε προσόδους στο Πανεπιστήμιο και βοήθησε στην εξόφληση του χρέους προς αυτή (Πανταζίδης, 1889 :258).

Εικόνα 10: Γενική άποψη της Αθήνας από τη βόρεια πλευρά της Ακρόπολης, εμφανές το ολοκληρωμένο κτίριο του Πανεπιστημίου, π.1860, Φωτογραφία: Δημήτρης Κωνσταντίνου
Πηγή: Royal Collection Trust/ © Her Majesty Queen Elizabeth II 2019, image RCIN 2700808

1.4. Το Φυσιογραφικό Μουσείο του Πανεπιστημίου Αθηνών

1.4.1 Από τις συλλογές φυσιογραφικών αντικειμένων στα πανεπιστημιακά μουσεία

Συλλογές φυσιογραφικών αντικειμένων υπήρχαν πολύ πριν από την ύπαρξη των μουσείων φυσικής ιστορίας. Ο Αριστοτέλης συλλέγει μαζί με το μαθητή του Θεόφραστο στη Λέσβο βοτανικά δείγματα γύρω στο 340 π.Χ., τα οποία τα μελετά και τα ταξινομεί (Abt, 2006:115). Στα μεσαιωνικά πανεπιστήμια βότανα, οστά και ορυκτά χρησιμοποιούνταν για τη σπουδή στην Ιατρική επιστήμη (Lourenco, 2002). Φυσιογραφικά αντικείμενα υπήρχαν στα Cabinets de curiosité ή στις Wunderkammer στον ύστερο μεσαίωνα και στην Αναγέννηση (Greenhill-Hooper, 2006: 90-91). Οι συλλογές αυτές αποτελούνταν από πολλά διαφορετικά αντικείμενα που διακρίνονταν σε naturalia,

scientifica και artificialia τα οποία συνυπήρχαν στον ίδιο χώρο σε μία «μπερδεμένη ασυμφωνία», όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Bennett (Bennett, 2004: 12, 23). Οι καθηγητές και οι σπουδαστές των πανεπιστημίων της εποχής ήταν από τους πιο συστηματικούς επισκέπτες των ιδιόρρυθμων αυτών συλλογών, πολλές από τις οποίες θα καταλήξουν στα πανεπιστήμια αργότερα (Lourenco, 2002). Η ύπαρξη αλλά και η διευθέτηση αυτών των συλλογών υπέκρυπτε την αντίληψη του ανθρώπου για το αυθαίρετο σύμπαν όπου τα πράγματα συμβαίνουν όπως αποφάσισε ο Θεός, χωρίς άλλες αιτιάσεις. Το υπερφυσικό σύμπαν και οι ισχυρές δυνάμεις επέβαλαν μια ρευστή πραγματικότητα. Η γνώση ήταν συνδεδεμένη με το θεό και το υπερφυσικό στοιχείο (Greenhill-Hooper, 2006: 95).

Εικόνα 11: Ole Worm's cabinet of curiosities, from *Museum Wormianum*, πηγή: Smithsonian Institution Libraries, 1655 https://upload.wikimedia.org/Wikipedia/commons/f/f5/Musei_Wormiani_Historia.jpg

Από το 17ο αι. και μετά στη βάση της πίστης στο Θεό τοποθετήθηκε η λογική στη θέση της θείας αποκάλυψης ή της παράδοσης. Στην αλλαγή αυτή συνετέλεσαν διάφοροι παράγοντες. Το προτεσταντικό δόγμα δημιούργησε μία νέα ηθική και ανέδειξε την προσπάθεια για βελτίωση ως μέθοδο για τη σωτηρία της ψυχής. Η ανάπτυξη της τεχνολογίας έφερε αλλαγές στην παραγωγική διαδικασία. Τα υλικά προϊόντα ήταν αφθονότερα και η κατανάλωση τους αυξήθηκε (Pearce, 1999:124). Οι ανακαλύψεις των νέων χωρών και η εκμετάλλευση των πόρων τους οδήγησε σε περίσσειμα πλούτου. Η τυπογραφία αύξησε τη διαθεσιμότητα των βιβλίων και τη διακίνηση της γνώσης μέσω αυτών. Η πυρίτιδα και τα νέα όπλα απελευθέρωσαν τον πληθυσμό από τη χρόνια στρατιωτική εκπαίδευση που απαιτούσε η μάχη σώμα με σώμα και ο βαρύς σπλισμός. Οι εκπαιδευόμενοι μπορούσαν πια να ασχοληθούν περισσότερο με την εγκυκλοπαιδική γνώση, όπως αυτή καταγραφόταν στα βιβλία (Pearce, 2010:13). Η προηγούμενη αντίληψη για το σύμπαν σταδιακά υποχώρησε. Το αυθαίρετο σύμπαν απέκτησε κανόνες. Ότι συνέβαινε πια είχε αιτίες και συνέπειες και κυρίως επαναλαμβανόταν, άρα μπορούσε να μελετηθεί, να προβλεφθεί (Pearce, 2010:12). Η

εξέλιξη της συστηματικής συλλεκτικής δραστηριότητας ξεκινά στο τέλος του 17ου αι. από τη Royal Society στην Αγγλία και συνεχίζεται το 18ο αι. και το 19ο αι. «Η μετάβαση από την κοσμολογική θεώρηση της παθητικής, δεκτικής υλικότητας προς την ανασυγκροτημένη θεώρηση της ανθρώπινης λογικής είναι το χαρακτηριστικό της σκέψης του 17ου αι., η επαγωγική αντίληψη του βιώματος, της εμπειρίας. Ο υλικός κόσμος συνεχίζει να διαιρείται σε δημιουργό και δημιουργήμα, μεταφράζεται στο επιστημονικό πνεύμα και ύλη... Η συλλεκτική δραστηριότητα είναι ένας τρόπος να ζει κανείς μέσα στο χάος και να το μεταμορφώνει, προσωρινά, σε νόημα» (Pearce, 2002:87).

Η αλλαγή της αντίληψης για τον κόσμο έφερε αλλαγή και στον τρόπο έρευνας και μελέτης. Η συστηματική συλλογή αποσκοπούσε να δώσει ένα νόημα στον φυσικό κόσμο. Έδωσε τη δυνατότητα ταυτοποίησης και τοποθέτησης των αντικειμένων σε μία σειρά (Pearce, 1999:126). Ο όρος συστηματική σήμαινε την εφαρμογή της ταξινόμησης, τη δυνατότητα σύγκρισης και αντιπαραβολής συλλεχθέντων δειγμάτων, με τέτοιο τρόπο που να διακρίνεται το ένα βιολογικό είδος από το άλλο και να αναγνωρίζεται η ταυτότητά τους. Στο μέσο του 18^{ου} αι. τα αντικείμενα των συλλογών είχαν χάσει την αφηγηματική και λειτουργική τους διάσταση και νοούνταν πλέον μέσα από ένα σύστημα συσχετίσεων με τα άλλα αντικείμενα της θεϊκής δημιουργίας, δημιουργώντας με αυτό τον τρόπο ένα σύστημα ταξινόμησης της θεϊκής δημιουργίας (Arnold, 2006:6). Όλο το δίκτυο των πληροφοριών που τα συνέδεε με τον υπόλοιπο κόσμο: χαρακτηριστικά, ομοιότητες, μύθοι, χρήσεις, λαϊκές δοξασίες, αρχαίες πληροφορίες, χάθηκαν.

Εικόνα 12: Απόσπασμα από την έκτη έκδοση (1748) του διάσημου λατινικού έργου του Carl Von Linna «Systema Naturæ», πηγή: <https://doba-genova.cz>

Η Φυσική Ιστορία σύμφωνα με τον Foucault δημιουργήθηκε σαν επιστήμη μέσα σε ένα εμπειρικό κλίμα, όταν η περιγραφική τάξη του Linné όρισε μία λεπτομερή παρατήρηση στα ίδια τα πράγματα και μόνο και που «καταλήγει να μεταγράψει αυτό που περισυλλέγει μέσα σε στυλνές, ουδετεροποιημένες και πιστές λέξεις» (Foucault, 2008:190, 193). Στο τέλος του 18^{ου} αι. τα συστήματα ταξινόμησης του φυσικού κόσμου που συνδέθηκαν με τους Linné, Buffon, Cuvier και Geoffroy άρχισαν να αποκτούν μορφή στα πλαίσια της οργάνωσης και παρουσίασης των συλλογών.

Η επιστημονική επανάσταση του 17^{ου} αι. οδήγησε στην ίδρυση μίας σειράς επιστημονικών ενώσεων σε όλο τον κόσμο. Φιλόσοφοι, λόγιοι, επιστήμονες και ερασιτέχνες φυσιοδίφες ένωσαν τα

Εικόνα 13: Απολίθωμα,
πηγή: www.uoa.gr/to_panepistimi_o/moyseia/palaiontologias_kai_geologias/

ενδιαφέροντα και τις γνώσεις τους με στόχο τη βελτίωση της κατανόησης του κόσμου. Οι ενώσεις αυτές οδηγήθηκαν σε μία έντονη αναζήτηση και συλλεκτική δραστηριότητα που κορυφώθηκε κατά το 18ο αι. και το 19ο αι. Οι συλλογές αυτών των επιστημονικών ενώσεων που η Lourenco της χαρακτηρίζει ως “scholar collections”, δημιουργούνταν από το προσωπικό ενδιαφέρον των μελών τους και χρησιμοποιούνταν για μελέτη, έρευνα και πειράματα. Στόχος της συλλεκτικής αυτής δραστηριότητας ήταν τα αντικείμενα των συλλογών να οργανωθούν σε ένα αρχείο ώστε να αποτελέσουν ένα εργαλείο για την εξερεύνηση και την κατανόηση του κόσμου (Lourenco, 2002). Από το 18^ο αι. και μετά στην Αγγλία κυρίως, αλλά και σε άλλες χώρες της Βόρειας Ευρώπης η μεσαία τάξη, σε μία προσπάθεια να επιδείξει τα κοινωνικά της διαπιστευτήρια, επιδόθηκε με πάθος στη συλλογή φυσιογραφικών αντικειμένων (Pearce, 2010:24). Πολλές από τις συλλογές των ιδιωτών και των επιστημονικών ενώσεων τροφοδότησαν τα νεοϊδρυθέντα μουσεία. Οι λόγοι της μεταβίβασης αυτής ήταν πρωτίστως οικονομικοί και αποσκοπούσαν στη διατηρησιμότητα της συλλογής και την υστεροφημία του ιδρυτή της (Abt, 2006:125,126).

Το πρώτο πανεπιστημιακό μουσείο Φυσικής Ιστορίας ήταν το Ashmolean που ιδρύθηκε στο Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης το 1683 με πυρήνα της συλλογή του Elias Ashmole. Το Πανεπιστήμιο ανέγειρε ένα νέο κτίριο προκειμένου να στεγάσει τις συλλογές του Ashmole. Το κτήριο περιλάμβανε εκτός των δέκα δωματίων που στέγαζαν τη συλλογή, τρία μεγάλα δωμάτια για δημόσια χρήση, ένα «εργαστήριο» πολύ καλά εξοπλισμένο για πειραματισμό και έρευνα και ένα αμφιθέατρο για διδασκαλία. Ο συνδυασμός αυτών των χώρων θεωρούνταν ιδανικός για τη μελέτη της φυσικής φιλοσοφίας (Abt, 2006:124). Δεν ήταν η πρώτη φορά που φυσιογραφικά αντικείμενα θα χρησιμοποιούνταν για τη διδασκαλία (teaching collections). Ήταν όμως η πρώτη φορά που οι συλλογές καλούνταν όχι μόνο να υποστηρίξουν την διδασκαλία, να περιγράψουν τη φύση και να δημιουργήσουν ένα αρχείο της, αλλά και να αιτιολογήσουν ό,τι συνέβαινε δημιουργώντας ένα αξιόπιστο, ορθολογικό αφήγημα. Στο πλαίσιο αυτό ήταν και η πρώτη συλλογή πανεπιστημίου που ανοίχθηκε στο κοινό και που απέκτησε εξειδικευμένο προσωπικό και θεσμική δομή (Lourenco, 2002).

Εικόνα 14 : Αντίγραφο υδατογραφίας του μουσείου Ashmolean του Henry Slatter, 1824, Πηγή: sandersofoxford.com

Οι εξελικτικές αρχές της ταξινόμησης και της έκθεσης αναπτύχθηκαν μέσα στα νέα μουσεία της Φυσικής Ιστορίας, Εθνολογίας και Γεωλογίας που θα ανθίσουν καθώς βαδίζουμε προς το τέλος του 19ου αι. Η έλλειψη των κειμένων για αυτές τις παλαιότερες περιόδους δημιούργησε μία αναδιοργάνωση όσον αφορά τη μεθοδολογία και οδήγησε στη μελέτη των πετρωμάτων, της πανίδας και της χλωρίδας. Με τις νέες μεθόδους ανάλυσης και ερμηνείας τα άλλοτε μουγκά σημάδια «μιλούν» δίνοντας απεριόριστες εκδοχές ενός παρελθόντος πολύ πριν την εμφάνιση του ανθρώπου. Η μελέτη των φυσικών οργανισμών πλέον μπορούσε να γίνει τόσο στο πεδίο όσο και σε μια αίθουσα. Σύμφωνα με τον George Cuvier, ζωολόγο και διευθυντή του Μουσείου Φυσικής Ιστορίας του Παρισιού, η μελέτη στο πεδίο δίνει τη δυνατότητα να παρατηρεί κανείς τον οργανισμό σε αλληλεπίδραση με το περιβάλλον του σε όλη του τη δράση του, ενώ η μελέτη στο εργαστήριο δίνει τη δυνατότητα να δει όλα τα προϊόντα της φύσης μπροστά του. Μπορεί να συγκρίνει το ένα με το άλλο και να συσχετίσει ακόμη και οργανισμούς που στην πραγματικότητα στη φύση δύσκολα θα μπορούσε να τους βρει μαζί. Στο Μουσείο Φυσικής Ιστορίας του Παρισιού ο Cuvier ανέμειξε τα ενδημικά είδη από όλο τον κόσμο καταλύοντας έτσι την αίσθηση του χώρου. Ο χώρος και ο χρόνος σε ένα Μουσείο Φυσ. Ιστορίας αποκτούσε πλέον μία άλλη διάσταση (Bennett, 2004: 12, 21-22).

1.4.2 Η ίδρυση του φυσιογραφικού μουσείου

Στο άρθρο 5 του Βασιλικού Διατάγματος ίδρυσης του Πανεπιστημίου της Αθήνας (ΦΕΚ 86/31/12/1836) νομοθετούνταν η συγκέντρωση όλων των απαραίτητων επιστημονικών συλλογών (ΦΕΚ 22/16/6/1834) για την ορθή λειτουργία των σχολών του (εικ.15). Οι συλλογές αυτές, σύμφωνα με το ίδιο άρθρο, θα έπρεπε να στεγαστούν σε κατάλληλο χώρο. Ως δημόσιες συλλογές το διάταγμα θεωρεί αυτές της Ιατρικής και της Φυσιογραφικής εταιρείας, οι οποίες είχαν ιδρυθεί αμφότερες το 1835. Καμία σχετική αναφορά σχετικά με το θέμα των συλλογών δεν υπήρχε στο ΦΕΚ 16/24/4/1837 που ακολούθησε και με το οποίο ξεκίνησε η λειτουργία του πανεπιστημίου.

Άρθρο 5. «Τὸ πανεπιστήμιον θέλει λάβει τὰς αὐτῶ ἀναγκαίας ἐπιστημονικὰς συλλογὰς, καὶ τὰ λοιπὰ χρειώδη. Εἰς διάθεσιν αὐτοῦ τίθενται ὅλαι αἱ δημόσιαι συλλογαὶ ὁ κατάλογος τῆς ἰατρικῆς σχολῆς, καὶ αἱ συλλογαὶ τῶν ἐταιρειῶν τῆς ἰατρικῆς καὶ φυσικῆς ἱστορίας. Θέλει δὲ ἀνυπερθέτως οἰκοδομηθῆ δι' αὐτὸ ἰδιαίτερον καὶ κατάλληλον οἰκοδόμημα.»

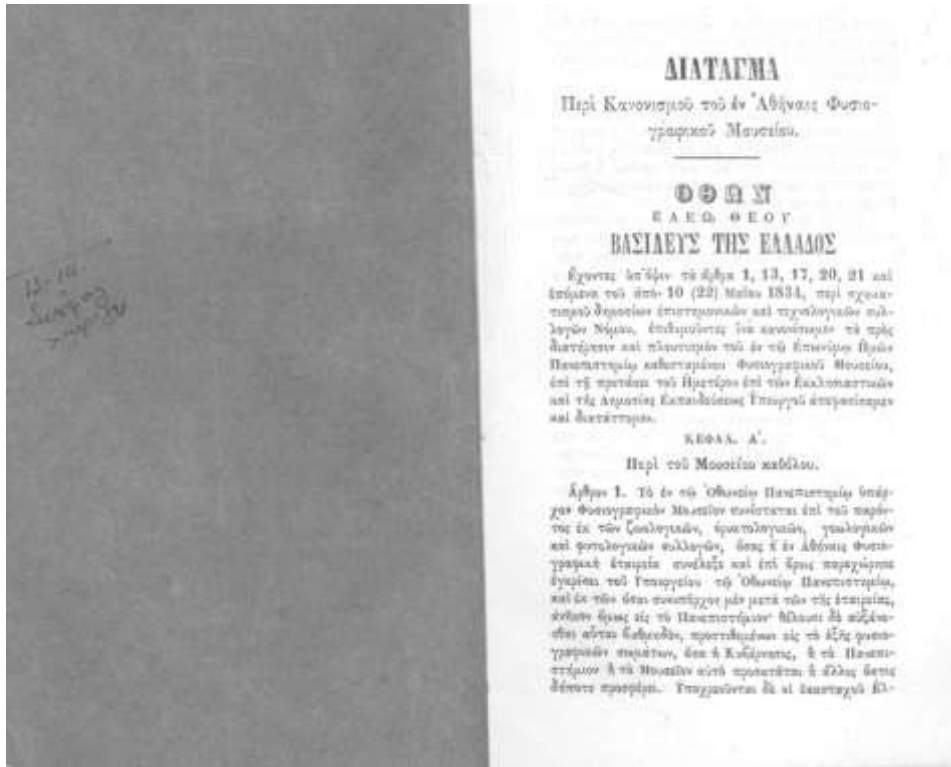
Εικόνα 15: ΦΕΚ αρ.22/16/6/1834, άρθρο 5

Από το 1837 έως το μέσο του 1858 φαίνεται ότι το Πανεπιστήμιο φιλοξενούσε στο χώρο του μέρος της συλλογής της Φυσιογραφικής Εταιρείας και δαπανούσε χρήματα για τον εμπλουτισμό της. Η Εταιρεία ιδρύθηκε το 1835 από ιδιώτες φυσιοδίφες, πολλοί από τους οποίους ήταν ερασιτέχνες, στα πρότυπα των εταιρειών των άλλων ευρωπαϊκών πόλεων. Η Εταιρεία είχε ως στόχο να επιστρατεύσει όλες τις επιστημονικές δυνάμεις του τόπου στην ωφέλεια της κοινωνίας και του κράτους. Σύστησε μία συλλογή που αποτελούνταν από ζωολογικά, φυτολογικά, γεωλογικά αντικείμενα, με επιμελητές τους Κυριάκο Δομνάδο, καθηγητή Φυσικής Ιστορίας (1789-1852) και Ιωάννη Βούρο, γιατρό (1808-1885), τον φυτολόγο Carl Nikolaus Fraas (1810- 1875) και τον χημικό Xavier-Jean Landerer (1809-1885). Άλλα μέλη της Εταιρείας ήταν οι ιατροί Karl-Augustus Wibmer, Bernhard Roeser, Anton Linder Mayer, Heinrich Treiber, Αναστάσιος Γεωργιάδης-Λευκίας, Δημήτριος Μαυροκορδάτος, Νικόλαος Κωστής, Αλέξιος Πάλλης, ο επιχειρηματίας Adolphe Mahn, οι φαρμακοποιοί Joseph Sartorius, Σταμάτης Κρίνος και Νικόλαος Ζαβιτσάνος, ο γεωπόνος Γρηγόριος Παλαιολόγος, ο λοχαγός του μηχανικού Friedrich von Zentner, ο θεολόγος Μισαήλ Αποστολίδης, ο

νομικός Αναστάσιος Πολυζωίδης, ο Θεόδωρος Μανούσης, οι αρχαιολόγοι Ludwig Ross και Ιωάννης Κοκκώνης, ο Αμερικάνος ιεραπόστολος και ιδιοκτήτης ιδιωτικού σχολείου John Hill, ο φυσικός, αρχαιολόγος και γεωλόγος Ηρακλής Μητσόπουλος, ο βοτανολόγος Θεόδωρος Ορφανίδης, κ.ά. Στα έκτακτα μέλη περιλαμβάνονταν ο πρόξενος της Αυστρίας στην Ελλάδα Α. F. Prokesch-Osten και τα μέλη της γαλλικής επιστημονικής αποστολής στην Πελοπόννησο. Πολλά από τα μέλη της εταιρείας θα διατελέσουν καθηγητές στο Πανεπιστήμιο μετά την ίδρυσή του το 1837 (Καρκάνης, 2012:243). Η χρηματοδότηση της Εταιρείας στηρίχθηκε στις συνδρομές των μελών της και σε έκτακτες εισφορές από την κυβέρνηση. Τα έσοδα αυτά δεν ήταν επαρκή για τον εμπλουτισμό και τη συντήρηση της συλλογής. Φαίνεται λοιπόν ότι το Οθώνιο Πανεπιστήμιο επιβαρυνόταν με έξοδα που αφορούσαν στη συλλογή της φυσιογραφικής εταιρείας, την οποία χρησιμοποιούσε για διδακτική χρήση. Όταν το Φεβρουάριο του 1858 το Υπουργείο Δημόσιας Εκπαίδευσης ζήτησε από το Πανεπιστήμιο να εγγράψει στον προϋπολογισμό του ένα ποσό υπέρ των συλλογών της Εταιρείας, η Σύγκλητος έθεσε ζήτημα για το κατά πόσο έπρεπε να χρηματοδοτούνται συλλογές που δεν ανήκαν στο ίδιο. Ζήτησε την επιμέλεια της συλλογής και τη μεταφορά της σε χώρο του ιδρύματος (έγγραφο αρ.πρ.1837/αρ.διεκ.535 και αρ.πρ.1917/αρ.διεκ.561 με ημερομηνίες 7/4/1858 και 5/6/1858 αντίστοιχα από το Αρχείο Λυτών Εγγράφων Πρωτοκόλλου του Ιστορικού Αρχείου). Με το έγγραφο με αρ.πρ.1871 στις 2/5/1858 ο πρόεδρος της Εταιρείας Η. Μητσόπουλος ανακοίνωσε στη Σύγκλητο την πρόθεσή της Εταιρείας να παραχωρηθούν οι συλλογές της στο Πανεπιστήμιο υπό τις παρακάτω προϋποθέσεις: Να συνεχιστεί ο εμπλουτισμός των συλλογών άμεσα, να συνεχίσουν να χρησιμοποιούνται αυτές από τα μέλη τους, να παραχωρηθεί δωμάτιο στο κτίριο του Πανεπιστημίου για τη βιβλιοθήκη και τα όργανα της Εταιρείας, να διατηρηθεί ο κλητήρας της Ιατρικής Εταιρείας, Αργύριος Λεοντόπουλος, ο οποίος εργαζόταν σε αυτή από 16ετίας, με τη διατήρηση του μισθού του στις 65 δραχμές (Τριποτσέρη, 2019:26). Η Σύγκλητος αποδέχθηκε τους όρους και σύστησε επιτροπή αποτελούμενη από τους καθηγητές Ηρακλή Μητσόπουλο (1816-1892) και Θεόδωρο Ορφανίδη (1817-1886) και τον βοτανολόγο Theodore Heldreich (1822-1902), οι οποίοι επιφορτίστηκαν με τη σύνταξη του κανονισμού λειτουργίας του Φυσιογραφικού Μουσείου, που θα λειτουργούσε σαν παράρτημα του Πανεπιστημίου. Και τα τρία πρόσωπα εργάζονταν στο Πανεπιστήμιο ως τακτικοί καθηγητές οι δύο πρώτοι, και ως επιμελητής του Βοτανικού κήπου (κτήμα Χασεκή) ο τρίτος. Ήταν όμως και μέλη του προεδρείου της Φυσιογραφικής Εταιρείας. Η επιτροπή συνέταξε έναν κανονισμό που εγκρίθηκε πρώτα από τη Σύγκλητο στη συνεδρίαση της 2ας Αυγούστου του 1858 και έπειτα από το Υπουργείο. Στη συνέχεια εκδόθηκε το Βασιλικό Διάταγμα της 17ης Αυγούστου 1858, που υπογράφηκε από την Αντιβασίλισσα Αμαλία και είχε θέμα «Περί Κανονισμού του εν Αθήναις Φυσιογραφικού Μουσείου». Το διάταγμα αυτό αποτέλεσε τον επίσημο κανονισμό βάσει του οποίου θα λειτουργούσε το μουσείο. Ο Θ. Ορφανίδης δεν συνυπέγραψε το τελικό προσχέδιο, γιατί ισχυρίστηκε ότι δεν ενημερώθηκε και δεν είχε συμμετάσχει στη συγγραφή του. Υπέβαλε ένσταση στη Σύγκλητο καθώς διαφωνούσε με κάποια από τα άρθρα του κανονισμού. Η ένστασή του κοινοποιήθηκε και στο Υπουργείο. Στην ένσταση αιτούνταν την ακύρωση του κανονισμού αυτού και την επανεγγραφή του, καθώς δεν είχαν ληφθεί υπόψιν οι παρατηρήσεις του οι σχετικές με τη φυτολογική συλλογή (έγγραφο με αρ.πρ.28 και ημ.28/8/1858). Η έγγραφη απάντηση από τον πρύτανη δόθηκε αυθημερόν με το έγγραφο αρ.πρ.28/διεκ.16 στις 28/8/1858 και ήταν ευγενικά αρνητική, με την αιτιολόγηση ότι το προσχέδιο είχε ήδη διορθωθεί από τη Σύγκλητο και πέρασε μετά τις διορθώσεις πλειοψηφικά, είχε γίνει δεκτό από το Υπουργείο και επιπλέον είχε επικυρωθεί με το Βασιλικό Διάταγμα. Οι προηγούμενες πράξεις δεν ήταν δυνατόν να ανακληθούν. Εάν υπήρξε η

ανάγκη για κάποια τροποποίηση στον υπάρχοντα κανονισμό ήταν εύκολο να υποδειχθεί και να προχωρήσει (και τα δύο έγγραφα βρέθηκαν στο Αρχείο Λυτών Εγγράφων Πρωτοκόλλου του ΙΑ).

Σύμφωνα με τον κανονισμό η Διεύθυνση του Μουσείου θα αποτελούνταν από τους εφόρους της Ζωολογικής και της Βοτανικής συλλογής και τον επιμελητή τους. Τα έξοδα για τη λειτουργία και τον εμπλουτισμό του Μουσείου θα προέρχονταν από την ιδιαίτερη περιουσία του Πανεπιστημίου και τον προϋπολογισμό του Υπουργείου, το οποίο δεσμεύτηκε να δίνει 1600 δρχ. ετησίως (έγγραφο Υπουργείου αρ.πρ.5856/αρ.διεκ.808 και αρ.πρ.5857/αρ.διεκ.1001 στις 3/3 και 15/3/1860 αντίστοιχα από το Αρχείο Λυτών Εγγράφων Πρωτοκόλλου του ΙΑ). Στο πρώτο του άρθρο του κανονισμού προέβλεπε εκτός των άλλων την κινητοποίηση των απανταχού πρεσβευτών και προξένων στο εξωτερικό και ιατρών και φαρμακοποιών των νομαρχιών στο εσωτερικό με σκοπό να βοηθήσουν στην ενίσχυση των συλλογών. Τα Υπουργεία Εσωτερικών και Εξωτερικών Υποθέσεων διακίνησαν τις σχετικές εγκυκλίους. Σύμφωνα πάντα με τον κανονισμό, όλες οι συλλογές - ζωολογικές, ορυκτολογικές, γεωλογικές και φυτολογικές - θα χρησιμοποιούνταν για τη διδασκαλία των φοιτητών, αλλά και για τη γενικότερη διάδοση των επιστημών. Γι' αυτό το Μουσείο θα ήταν ανοικτό για το ευρύ κοινό σε συγκεκριμένες ώρες και μέρες. Στον κανονισμό εκφράστηκε η φιλοδοξία να ξεπεράσει η εμβέλεια του Μουσείου τα εθνικά σύνορα. Για να γίνει αυτό θα έπρεπε να δημιουργήσει μία πλήρως αντιπροσωπευτική συλλογή της ανατολικής Μεσογείου, που θα αποτελούσε τον πυρήνα για την έρευνα και την επιστημονική μελέτη των φυσιογραφικών αντικειμένων της Ανατολής από ντόπιους και Ευρωπαίους φυσιοδίφες. Η κάθε συλλογή θα είχε έφορο τον εκάστοτε καθηγητή της αντίστοιχης έδρας, ενώ προβλέφθηκε επιπλέον θέση επιμελητή, «ταριχευτή και σχηματιστή» και φύλακα, δίνοντας παράλληλα τη δυνατότητα πρόσληψης πρόσκαιρου βοηθού για τις βοτανικές συλλογές, ανάλογα με τις οικονομικές δυνατότητες του Πανεπιστημίου. Το Υπουργείο θα διόριζε τον επιμελητή μετά από γνωμοδότηση των εφόρων. Το υπόλοιπο προσωπικό μετά από γνωμοδότηση της Συγκλήτου. Το μουσείο προβλεπόταν να στεγαστεί στο κεντρικό κτίριο του Πανεπιστημίου. Τα έξοδα του μουσείου θα καλύπτονταν από τον προϋπολογισμό του Υπουργείου και από ίδιο το Πανεπιστήμιο. Στα χρόνια αυτά το Υπουργείο επιχορηγούσε το Μουσείο με 1600 δρχ. Η Διεύθυνση του μουσείου ήταν υποχρεωμένη να στέλνει κάθε Αύγουστο μια ετήσια απολογιστική έκθεση στο Υπουργείο Εκκλησιαστικών και Δημόσιας Εκπαιδεύσεως με τα πεπραγμένα της. Σε όλες αυτές τις εκθέσεις ζητά την αύξηση της επιχορήγησής του μουσείου από το Υπουργείο. Επίσης υπάρχουν έγγραφα στο αρχείο Λυτών Εγγράφων Πρωτοκόλλου του ΙΑ του ΕΚΠΑ στα οποία ο εκάστοτε πρύτανης ζητούσε από το Υπουργείο την αύξηση της συνδρομής του κρατικού προϋπολογισμού υπέρ του μουσείου (π.χ. έγγραφο αρ.πρ.1613/διεκ.183/4/9/1861). Το Υπουργείο σε καμία περίπτωση δεν έκανε αποδεκτό τέτοιο αίτημα. Εκτός από την ετήσια επιχορήγηση των 1600 δρχ. όλα τα υπόλοιπα έξοδα του μουσείου καλύπτονταν από το Πανεπιστήμιο.

Εικόνα 16: Διάταγμα περί κανονισμού του εν Αθήναις Φυσιογραφικού Μουσείου

2. Μεθοδολογία έρευνας

2.1 Αρχειακό υλικό

Το αρχειακό υλικό στο οποίο βασίστηκε η παρούσα έρευνα είναι 186 έγγραφα τα οποία φυλάσσονται σήμερα στη βιβλιοθήκη του Μουσείου Ορυκτολογίας και Πετρολογίας του ΕΚΠΑ. Το κάθε ένα από τα έγγραφα ενός αρχείου είχε δημιουργηθεί για συγκεκριμένο σκοπό. Συναθροιζόμενα όμως αυτά τα έγγραφα δημιουργούν μια πιο σύνθετη και ολοκληρωμένη εικόνα για τον οργανισμό του οποίου τις δράσεις καταγράφουν (Fox & Wilkerson, 1998:5). Αν και τα έγγραφα αυτά αφορούν αντικείμενα που σήμερα υπάρχουν σε επιμέρους πανεπιστημιακά μουσεία, το μεγαλύτερο μέρος των διασωζόμενων εγγράφων του Φυσιογραφικού Μουσείου βρίσκεται στο Μουσείο Ορυκτολογίας και Πετρολογίας, σύμφωνα με το πρακτικό της επιτροπής χωρισμού των μουσείων με ημερομηνία 7/6/1908. Τα έγγραφα αυτά θεωρήθηκαν ως ενιαίο αρχείο καθώς παρουσιάζουν μία λογική συνοχή και μία οργανική ενότητα. Σχετίζονται με τη ζωή του Φυσιογραφικού Μουσείου του οποίου αποτελούν προϊόν και μπορούν να γίνουν πλήρως κατανοητά μόνο σε συνάρτηση με αυτό (αρχή του σεβασμού της προέλευσης).

Η διατήρηση της σειράς των εγγράφων με βάση την αρχική τους τάξη είναι σημαντική για την αυθεντικότητα του αρχείου, καθώς σχετίζεται εύκολα με τις δυνάμεις, δραστηριότητες και λειτουργίες που το παρήγαγαν - αρχή της σειράς προέλευσης (Fox & Wilkerson, 1998:6,7). Τα έγγραφα του αρχείου ήταν οργανωμένα σύμφωνα με την παραπάνω αρχή δηλαδή χρονολογικά φέροντας πάνω αριστερά στη σελίδα αύξουσα αρίθμηση και ημερομηνία. Η ημερομηνία σε πολλά έγγραφα ήταν καταγεγραμμένη και με το ιουλιανό ημερολόγιο που ίσχυε στην Ελλάδα, αλλά και με το

γρηγοριανό ημερολόγιο που σταδιακά άρχισε να ισχύει στη δυτική και κεντρική Ευρώπη από το 1582 και μετά και είχε επικρατήσει. Τα εισερχόμενα έγγραφα έφεραν έναν αριθμό που έδειχνε τη σειρά τους και την ημερομηνία κοινοποίησης τους στο μουσείο. Σε πολλές περιπτώσεις όταν το έγγραφο προερχόταν από άλλο φορέα πλην του Πανεπιστημίου έφερε πάνω του και άλλους αριθμούς και ημερομηνίες που δήλωναν την καταγραφή του και σε πρωτόκολλα άλλων υπηρεσιών (εικ.17). Τα εξερχόμενα έγγραφα μέχρι και το Μάρτιο του 1860 έφεραν διπλή αρίθμηση (εικ.18). Ο πρώτος αριθμός δήλωνε τη σειρά του ως εξερχόμενο έγγραφο και ο δεύτερος τη σειρά του στο σύνολο των εγγράφων του αρχείου (εισερχομένων - εξερχομένων). Τα κενά στην αρίθμηση υποδεικνύουν την ύπαρξη και άλλων εγγράφων που δε σώθηκαν. Στο Ιστορικό Αρχείο του Πανεπιστημίου Αθηνών βρέθηκαν και μελετήθηκαν στη συλλογή με την ονομασία «Αρχείο Λυτών Εγγράφων Πρωτοκόλλου» κάποια από τα έγγραφα που έλειπαν. Κάθε έγγραφο αναφέρεται στη διπλωματική εργασία με τον αριθμό του και την ημερομηνία του. Π.χ. το έγγραφο 36_5/5/1859 υπήρξε το 36^ο έγγραφο στη σειρά που ήλθε στην κατοχή του μουσείου στις 5.5.1859, ενώ το 16/19_5/1/1859 υπήρξε το 19^ο στη σειρά έγγραφο ανάμεσα στο σύνολο των εγγράφων με ημερομηνία συγγραφής στις 5/1/1859. Η διπλή αρίθμηση υποδεικνύει ότι πρόκειται για αντίγραφο του 16^{ου} εξερχόμενου από το μουσείο εγγράφου. Η αναφορά στα έγγραφα του μουσείου που έλειπαν και βρέθηκαν στο Ιστορικό Αρχείο του Πανεπιστημίου γίνεται με τον ίδιο τρόπο αλλά με διευκρίνιση της προέλευσής τους. Τα έγγραφα αυτά δεν καταμετρήθηκαν και δε συμπεριλήφθηκαν στον πίνακα του παραρτήματος Ι. Τα υπόλοιπα έγγραφα του ΙΑ που συμπληρώνουν την τεκμηρίωση της εργασίας, αλλά δεν ανήκουν στη σειρά εγγράφων από και προς το μουσείο, αναφέρονται με τους αριθμούς πρωτοκόλλου και διεκπεραίωσης τους.

Από τα έγγραφα που μελετήθηκαν τα 182 αποτελούν μέρος ενός συνόλου που αφορά στις δράσεις του μουσείου για το χρονικό διάστημα από τον Αύγουστο του 1858 έως και τον Αύγουστο του 1863 που ήταν τα πρώτα χρόνια λειτουργίας του μουσείου. Σε αυτά προστέθηκαν 3 έγγραφα από μεταγενέστερες ημερομηνίες, γιατί το θέμα τους σχετίστηκε με προηγούμενα έγγραφα και φαίνεται ότι ολοκλήρωναν διαδικασίες που είχαν ξεκινήσει στο προαναφερόμενο χρονικό διάστημα. Στο αρχείο περιλαμβανόταν και 1 έγγραφο που περιείχε πρόχειρα πρακτικά συνεδριάσεων της φυσιογραφικής εταιρείας. Η αναφορά του έχει πρακτική αξία, γιατί δείχνει την εμπλοκή της Εταιρείας με το μουσείο. Χωρίς να προσμετρηθούν τα πρακτικά αυτά τα υπόλοιπα έγγραφα διακρίνονται σε 87 εισερχόμενα και 98 εξερχόμενα. Στο γράφημα διασποράς των εγγράφων σε χρονολογίες (εικ.20) παρατηρούμε ότι στο έτος 1859 ο αριθμός των εγγράφων ήταν μεγαλύτερος σε σύγκριση με εκείνον των εγγράφων των υπολοίπων χρόνων της μελέτης. Αυτή η διαφορά πιθανόν να οφειλόταν στην ανάγκη του νεοσύστατου θεσμού για μία σειρά από ρυθμίσεις που αφορούσαν στη λειτουργία του και στην ανάγκη αναγγελίας της ύπαρξής του.

Όλα τα έγγραφα του αρχείου, εκτός από το 151_29/8/1861 ήταν χειρόγραφα. Τα 114 έγγραφα ήταν γραμμένα στην ελληνική γλώσσα, τα 35 στη γαλλική, τα 24 στη γερμανική, τα 4 στην ιταλική. Σε μερικές περιπτώσεις μία αρίθμηση μπορούσε να αναφέρεται σε ένα σώμα εγγράφων από διαφορετικούς συγγραφείς που αφορούσαν όμως πάντα στο ίδιο θέμα. Υπήρχαν 8 περιπτώσεις τέτοιων εγγράφων που προερχόταν από το εξωτερικό. Σε αυτά το κεντρικό έγγραφο προωθήθηκε με τη διαμεσολάβηση των προξενικών αρχών ή άλλων προσώπων. Το αποτέλεσμα αυτών των διαμεσολαβήσεων ήταν να έχουν χρησιμοποιηθεί περισσότερες από μία γλώσσες σε ένα σώμα εγγράφων με τον ίδιο αριθμό (εικ.17). Εξηγείται έτσι και η διαφορά στους αριθμούς των εγγράφων ανά γλώσσα που αναφέρονται παραπάνω με αυτούς που αναγράφονται στο γράφημα της εικόνας 19.

36/5/1859

326/21

24 Dec 59
3093

Cologne le 30. Avril 1859

36

CONSULAT DE GRÈCE.

Excellence!

Παραίτητος υπό το ίσι
των Εμπροσθεντων &
των Επισκοπων των
Βορειων

Αδελφω τον 27 Νοεμβριου 1859
στον τον Βασιληα Ουκο
α τον Βασιληα Βορειων

(Signature)

Je suis en possession de Vos circulaires Nos 9186, 825,
806, 929, 1014, et ne manquerais pas d'accorder une
attention toute particuliere à Votre avis N° 9186. Il
n'est pas rare en effet dans cette contrée de pouvoir
realiser des achats avantageux pour des collections de
minie, en animaux imparfaits, produits rares de
montagne ou de cristaux. Si jamais un objet
convenable se présentera je m'empresse d'en
informer Votre Excellence

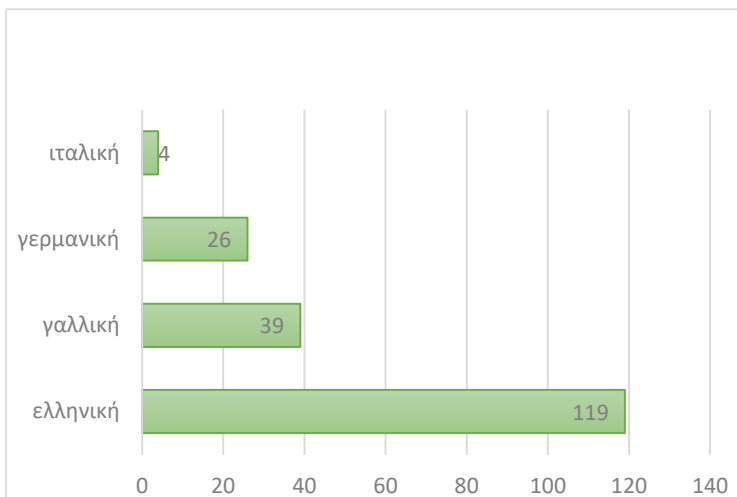
J'offre à Votre Excellence l'assurance de la plus
haute consideration avec laquelle j'ai l'honneur
d'être de Votre Excellence
le très humble serviteur

(Signature)
Consul de Sa Majesté

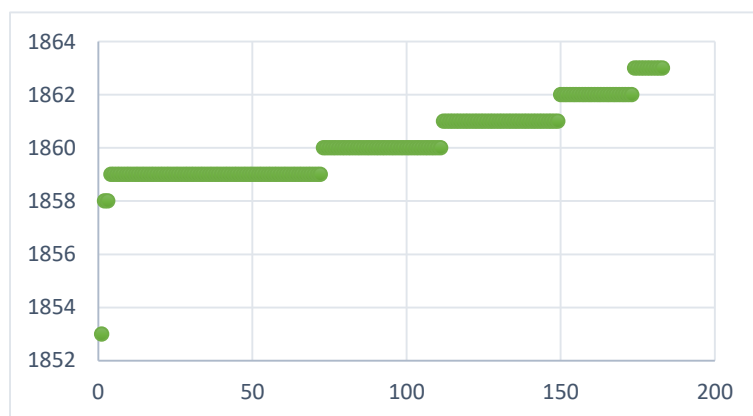
A
Son Excellence
le Ministre de la Maison du Roi
et des Relations Extérieures
Grand Croix etc etc
Messieurs A. R. Rangabe

Εικόνα 17: Εισερχόμενο έγγραφο με αριθμό 36_5/5/1859

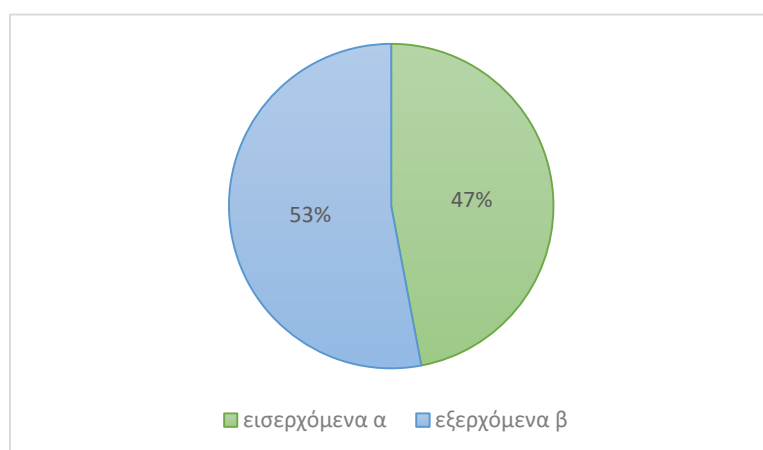

Εικόνα 19: Πλήθος εγγράφων σύμφωνα με τη γλώσσα συγγραφής

Εικόνα 20: Γράφημα διασποράς των εγγράφων ανά έτος

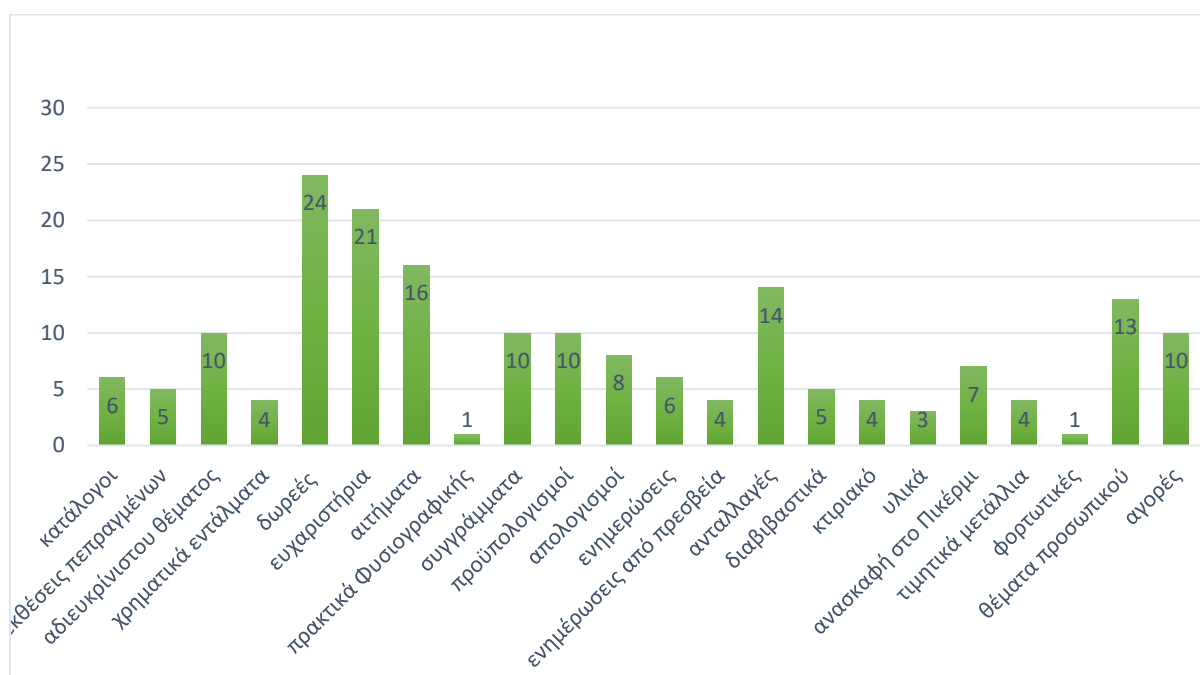

Εικόνα 21: Γράφημα αναλογίας εισερχόμενων και εξερχομένων εγγράφων

2.2 Μέθοδος έρευνας

2.2.1 Αποδελτίωση των εγγράφων

Ένα αρχείο έχει ενσωματώσει πάρα πολλές πληροφορίες στο γραπτό κώδικα της εποχής που δημιουργήθηκε. Όπως αναφέρουν οι Orna & Graham: «Το απόσταγμα της αναζήτησης που υπάρχει στην έρευνα ενός αρχείου είναι ο μετασχηματισμός της πληροφορίας σε γνώση με έναν αναλυτικό τρόπο - συλλογή, κατάταξη της πληροφορίας, ερμηνεία και αποθήκευση - και μετά ο μετασχηματισμός της γνώσης σε νέα πληροφορία» (Orna & Graham, 1998:23). Προκειμένου να συλλεχθούν οι πληροφορίες των εγγράφων ήταν απαραίτητο πρώτα να καταγραφεί το περιεχόμενό τους. Η διαδικασία καταγραφής δεν ήταν εύκολη. Η ιδιαίτερη συντακτική δομή τους και οι ιδιαιτερότητες στη γραφή δημιουργούσαν δυσκολίες στη μελέτη και αποδελτίωσή τους. Τα αρχεία που ήταν γραμμένα στη γαλλική και στην ιταλική γλώσσα μεταφράστηκαν, όχι όμως και εκείνα της γερμανικής. Αυτά που αφορούσαν οικονομικά στοιχεία ή στοιχεία καταμέτρησης καταγράφηκαν σε υπολογιστικά φύλλα, προκειμένου να υπάρξει πιο εύκολη επεξεργασία και αποτύπωση των στοιχείων τους σε γραφήματα. Κατά την αποδελτίωσή τους τα έγγραφα ομαδοποιήθηκαν με βάση το θέμα τους (εικ. 22). Στη συνέχεια κατηγοριοποιήθηκαν σε μικρότερο αριθμό ομάδων (εικ: 23).

Εικόνα 22 : Γράφημα απεικόνισης ομαδοποίησης εγγράφων ανάλογα με το θέμα τους

Οι κατηγορίες ήταν οι παρακάτω:

1. Έγγραφα με οικονομικό περιεχόμενο που περιλάμβαναν προϋπολογισμούς και απολογισμούς του μουσείου τα οποία απευθυνόταν προς τον πρότανη του Πανεπιστημίου. Τα έγγραφα αυτά είχαν κατανεμημένες τις δαπάνες του μουσείου σε πέντε κεφάλαια. Το κεφάλαιο Α που καταχωρούνταν οι μόνιμες μισθοδοσίες. Το κεφάλαιο Β στο οποίο καταγράφονταν οι δαπάνες για μεταφορές και αλληλογραφία. Το κεφάλαιο Γ όπου καταχωρούνταν τα έξοδα των εκδρομών, αποδημιών. Το κεφάλαιο Δ όπου καταχωρούνταν οι αγορές φυσιογραφικών αντικειμένων και τέλος το κεφάλαιο Ε όπου καταχωρούνταν όλες οι υπόλοιπες δαπάνες που αφορούσαν στην αγορά υλικών, επίπλων, γραφικής ύλης, στις επισκευές και στις αμοιβές του έκτακτου προσωπικού.

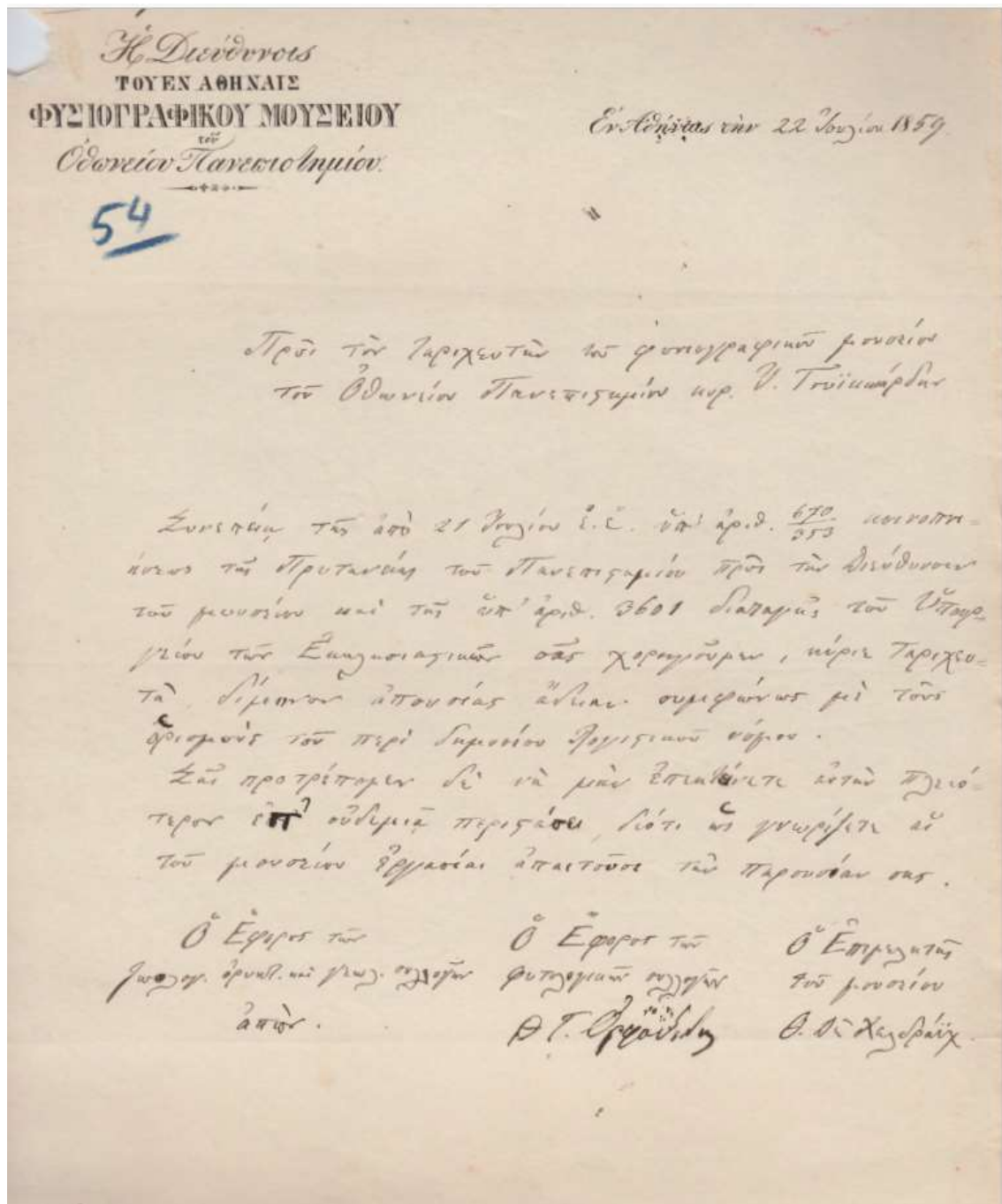
Κατάλογος Εφ'Εκείν
 Απολογιστικός προϋπολογισμός

Κ.Υ. Α. Εφ'Εκείν προϋπολογισμός εκτελεστικός

Αρ.	Ημερομηνία	Πόλη	Είδος των δαπάνων	Ποσό	Προβλ.
15	1857/18	Ελεγκτική	Ποσ. 10000000 εν ονόματι πέντε πρ. αμοιβών, δύο υστερών εν ονόματι αμοιβών (αποδοκίματων) Π.Υ. 10000000	10. 00.	1.
16	" 18	Κολοκωνιά	εν ονόματι 1 πρ. αμοιβών, 2 υστερών εν ονόματι 2 υστερών Οδοντομετρική	2. 00.	
17	" 20	Ελεγκτική	εν ονόματι 1 πρ. αμοιβών (αποδοκίματων 8)	8. 00.	
18	" 25	Ελεγκτική	εν ονόματι 135 υστερών κηροσώπων εν ονόματι 20000000 υστερών	16. 75.	
19	" 26	Ελεγκτική	εν 1 φαρμάκων ενδονομαστών διαφόρων (αποδοκίματων 20000000)	2. 00.	
20	1857/4	Κολοκωνιά	εν 1 ονόματι 42 πρ. αμοιβών εν ονόματι 1 πρ. αμοιβών, εν 1 ονόματι πρ. αμοιβών εν ονόματι 1 πρ. αμοιβών	42. 75.	
21	" 7	Κολοκωνιά	εν 1 ονόματι 1 πρ. αμοιβών (αποδοκίματων)	6. 00.	
22	" 18	Ελεγκτική	εν 2 ονόματι 2 πρ. αμοιβών (αποδοκίματων 10000000, 10000000)	6. 00.	
23	" 25	Ελεγκτική	εν 1 ονόματι 1 πρ. αμοιβών (αποδοκίματων 10000000) εν 1 ονόματι 1 πρ. αμοιβών (αποδοκίματων 10000000)	5. 00.	
24	" "	Κολοκωνιά	εν 1 ονόματι 1 πρ. αμοιβών (αποδοκίματων 10000000) εν 2 ονόματι 2 πρ. αμοιβών (αποδοκίματων 10000000, 10000000) εν 1 ονόματι 1 πρ. αμοιβών (αποδοκίματων 10000000)	7. 00.	
25	" 28	Μεγαροπούλι	εν πέντε ονόματι 1 πρ. αμοιβών, εν 20 ονόματι εν ονόματι 20 πρ. αμοιβών	36. 80.	
26	" 29	Κολοκωνιά	Π.Υ. 2 ονόματι 2 πρ. αμοιβών 2. 00. Π.Υ. 1 ονόματι 1 πρ. αμοιβών 80. εν 1 ονόματι 1 πρ. αμοιβών 1. 00. εν 1 ονόματι 1 πρ. αμοιβών 1. 00. εν 1 ονόματι 1 πρ. αμοιβών 3. 00. εν 1 ονόματι 1 πρ. αμοιβών 2. 00. εν 1 ονόματι 1 πρ. αμοιβών 10. 00.	10. 00.	
Σύνολο δαπάνων εν ονόματι 212 70					

Εικόνα 23: Απολογιστικό έγγραφο 84_25/1/1860, κατηγορία 1

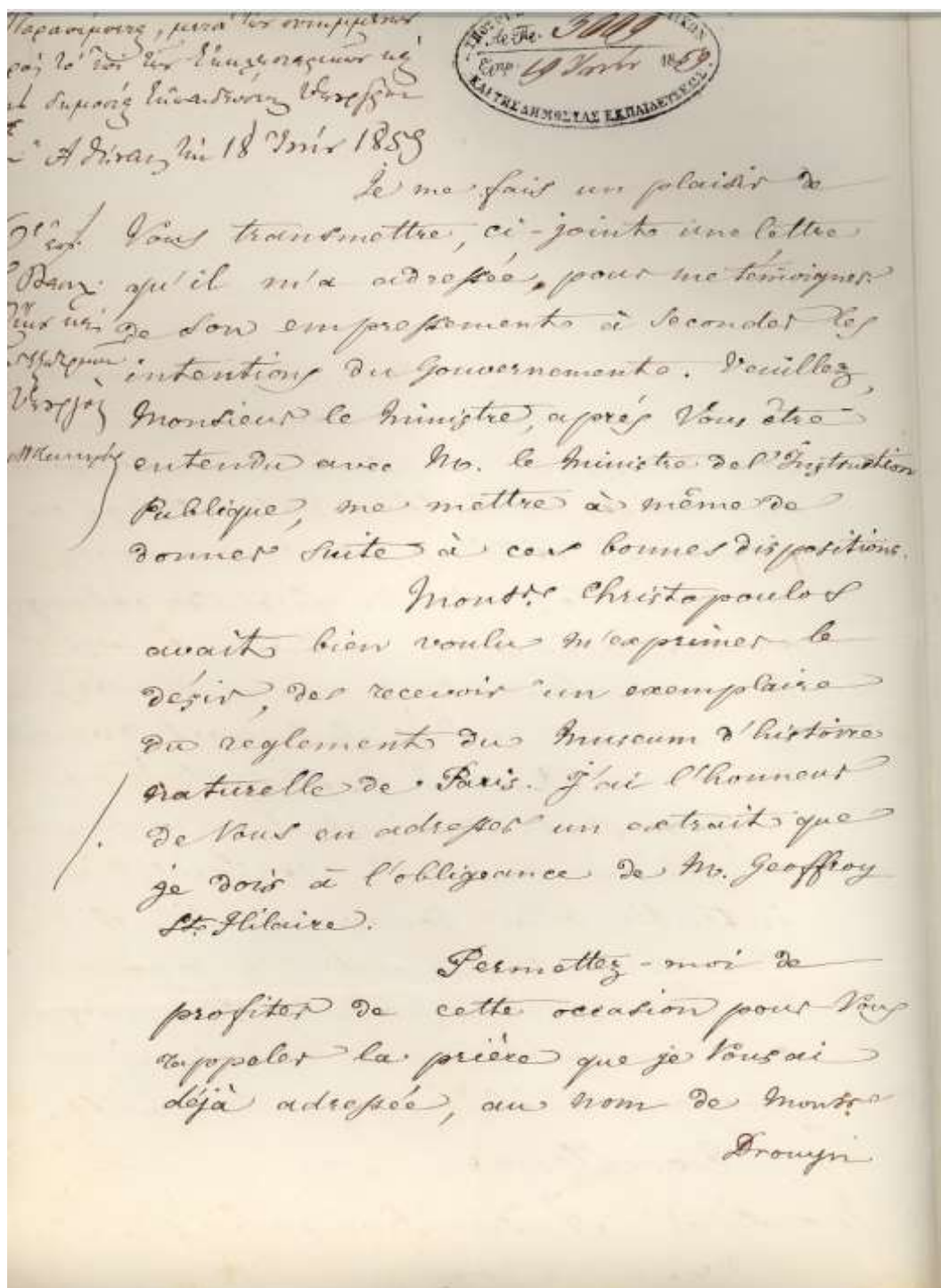
2. Έγγραφα που απευθυνόταν στον πρότανη, στη Σύγκλητο ή στο Υπουργείο των Εκκλησιαστικών και Δημόσιας Εκπαίδευσης, που όμως δεν ήταν άμεσα οικονομικά. Π.χ. άδειες προσωπικού, αναπληρώσεις, αιτήματα προς άλλους φορείς.

Εικόνα 24: Έγγραφο 54_22/7/1859 της κατηγορίας 2, με θέμα τη χορήγηση άδειας στον ταριχευτή

3. Στην τρίτη κατηγορία περιλήφθηκαν επτά ομάδες εγγράφων που αφορούσαν σε διαμεσολαβήσεις προξένων του εξωτερικού για ζητήματα εμπλουτισμού της συλλογής ή προμηθειών υλικών. Η διπλωματική υπηρεσία την εποχή εκείνη αποτελούνταν από 4 μόνο

πρεσβείες (της Γαλλίας, της Αγγλίας, της Ρωσίας και της Υψηλής Πύλης). Σε πολλές όμως μεγάλες πόλεις υπήρχαν προξενεία με άμισθους προξένους οι οποίοι είχαν διαπιστευθεί από το Βασιλικό Υπουργείο Εξωτερικών του οποίου τυπικά τουλάχιστον προϊστάτο ο βασιλιάς (Μαρκεζίνης,

Εικόνα 25: Έγγραφο 48_25/6/1859 της 3ης κατηγορίας, προερχόμενο από την πρεσβεία του Παρισιού

1966:211). Η ανάπτυξη των σχέσεων μεταξύ του νεοσύστατου Φυσιογραφικού Μουσείου της Αθήνας με άλλα αντίστοιχα μουσεία, εταιρείες και πανεπιστήμια του εξωτερικού γινόταν αρχικά με τη μεσολάβηση της διπλωματικής υπηρεσίας. Οι διαμεσολαβήσεις αυτές έγιναν κατόπιν μίας εγκυκλίου με αριθμό 9186 και ημερομηνία 22/12/1858-5/1/1859 που στάλθηκε από το

Υπουργείο του Βασιλικού Οίκου των Εξωτερικών. Την εγκύκλιο αυτή επικαλούνταν όλα τα έγγραφα αυτής της κατηγορίας που διακινήθηκαν το έτος 1859. Σύμφωνα με αυτή ζητούνταν η κινητοποίηση των προξένων προκειμένου να εξυπηρετήσουν τους σκοπούς του Μουσείου. Η προσπάθεια αυτή απέφερε καρπούς, όπως φαίνεται από μία σειρά εγγράφων που ακολουθούσαν το ίδιο πάντα πρωτόκολλο: Όταν κάποιος πρόξενος είχε επαφή με ένα φορέα, έστελνε σχετική ενημέρωση προς το Υπουργείο Εξωτερικών όπου πρωτοκολλούνταν. Κατόπιν παραπέμπονταν με σημείωμα και υπογραφή του εκάστοτε Υπουργού στο Υπουργείο Εκκλησιαστικών και μετά την νέα πρωτοκόλλησή του ακολουθούσε παραπομπή με υπουργικά υπογεγραμμένο σημείωμα στον πρύτανη, για να καταλήξει με νέα παραπομπή από τον πρύτανη στη Διεύθυνση του μουσείου. Η Διεύθυνση απαντούσε και, σε πρώτη τουλάχιστον φάση, η απάντηση διακινούνταν μέσω της ίδιας αντίστροφης πορείας. Στη συνέχεια η επικοινωνία του μουσείου με την επιστημονική κοινότητα συνεχιζόταν, χωρίς πάντα τη διαμεσολάβηση των προξένων (κατηγορία 6). Πολλές φορές οι πρόξενοι εξασφάλιζαν και κάποιες δωρεές ή προσφορές βιβλίων, επετηρίδων, λευκωμάτων κ.τ.λ. που αποστέλλονταν στο Μουσείο μέσω του Υπουργείου Εξωτερικών ή φρόντιζαν για τη μεταφορά φυσιογραφικών αντικειμένων αποτέλεσμα δωρεών, ανταλλαγών ή και αγορών.

4. Η κατηγορία αυτή περιέλαβε τα έγγραφα επικοινωνίας με άλλους φορείς του δημοσίου. Η επικοινωνία αυτή επιτρεπόταν μόνο σε ό,τι αφορούσε προμήθειες ή ζητήματα που σχετίζονταν με τη συλλογή του μουσείου (π.χ. τελωνεία). Άλλου τύπου αιτήματα έπρεπε να απευθύνονται πρώτα στο Υπουργείο Εκκλησιαστικών και το Υπουργείο θα αιτούνταν στο αρμόδιο Υπουργείο στο οποίο υπαγόταν η δημόσια υπηρεσία κάθε φορά. Η Διεύθυνση του μουσείου δε νομιμοποιούνταν για απευθείας επαφή με άλλους φορείς σύμφωνα με τον κανονισμό λειτουργίας του. Στο έγγραφο με αριθμό 24β_8/4/1859 επικαλούνταν η Διεύθυνση του μουσείου για απευθείας αίτημα της σε δημόσια υπηρεσία (εικ.26). Ο Υπουργός Εκκλησιαστικών τους διαμήνυσε μέσω του εγγράφου ότι δεν ακολούθησαν το πρωτόκολλο και γι' αυτό δεν πήραν απάντηση στο αίτημά τους.
5. Μία μεγάλη ομάδα εγγράφων αφορούσε σε ενημέρωση για αποστολές δωρεών από άλλα ινστιτούτα – ιδρύματα ή ιδιώτες και απαντητικές ευχαριστήριες επιστολές από την πλευρά του μουσείου. Οι δωρεές δεν περιοριζόταν μόνο σε μεμονωμένα αντικείμενα ή και ολόκληρες συλλογές αντικειμένων, αλλά και σε επιστημονικά έντυπα και σε απαραίτητα για το μουσείο υλικά, όπως το οινόπνευμα (εικ.27).
6. Η έκτη ομάδα περιέλαβε έγγραφα που αφορούσαν στην αλληλογραφία του μουσείου με άλλα μουσεία ή επιστημονικές εταιρείες του εξωτερικού και αφορούσαν σε αιτήματα ανταλλαγών φυσιογραφικών αντικειμένων και στη διεκπεραίωσή τους.
7. Στην έβδομη ομάδα περιλήφθηκαν τα έγγραφα που έχουν σχέση με εμπορικές συναλλαγές με το εξωτερικό για την αγορά αντικειμένων, υλικών, εργαλείων και κάθε είδους εξοπλισμό για το μουσείο (εικ.30).
8. Η όγδοη ομάδα περιέλαβε τα έγγραφα που είχαν ως αποδέκτη τη Φυσιογραφική Εταιρεία (εικ.28).

130.

Αθήναι τῆς 27^{ης} Φεβ. 1861. Α.Π.

130

Πρὸς τὸν Κόμισιν
Νικόλαον Πατριεῖον ἐν Μασσίῳ

Ὁ Πάτριος ἄνδρα, τὸν προσηγορεύουσαν
τὸν τὸν πρῶτον ἐν τῷ Μουσείῳ ἐπιτελεῖται
ἔχεις 50 ἑκατὸν ἀνοπτιόματα κατ' ἕτος, καὶ
πρὸς τὴν ἐπίστασιν πρᾶσι τῶν ἰατρῶν.

Ἐπειδὴ δὲ τὸ Μουσεῖον κατ' ἀνάγκην ἔχει πολλὰ
ἀνάγκη ἀνοπτιόματα οὗς παρενεργεῖται τὰ
πρῶτον ἀπὸ τῶν διδασκόντων καὶ Μουσείων
καὶ τῶν ἰατρῶν καὶ φαρμακῶν καὶ ἑξῆς
ἀποκαταστήσει τὸ ἐπὶ τῶν διδασκόντων ἐπιτελεῖται
ἐπιτελεῖται. Ἡ ἀνοπτιόματα δὲ ἔχει
36 ἑκατὸν ἀνοπτιόματα.

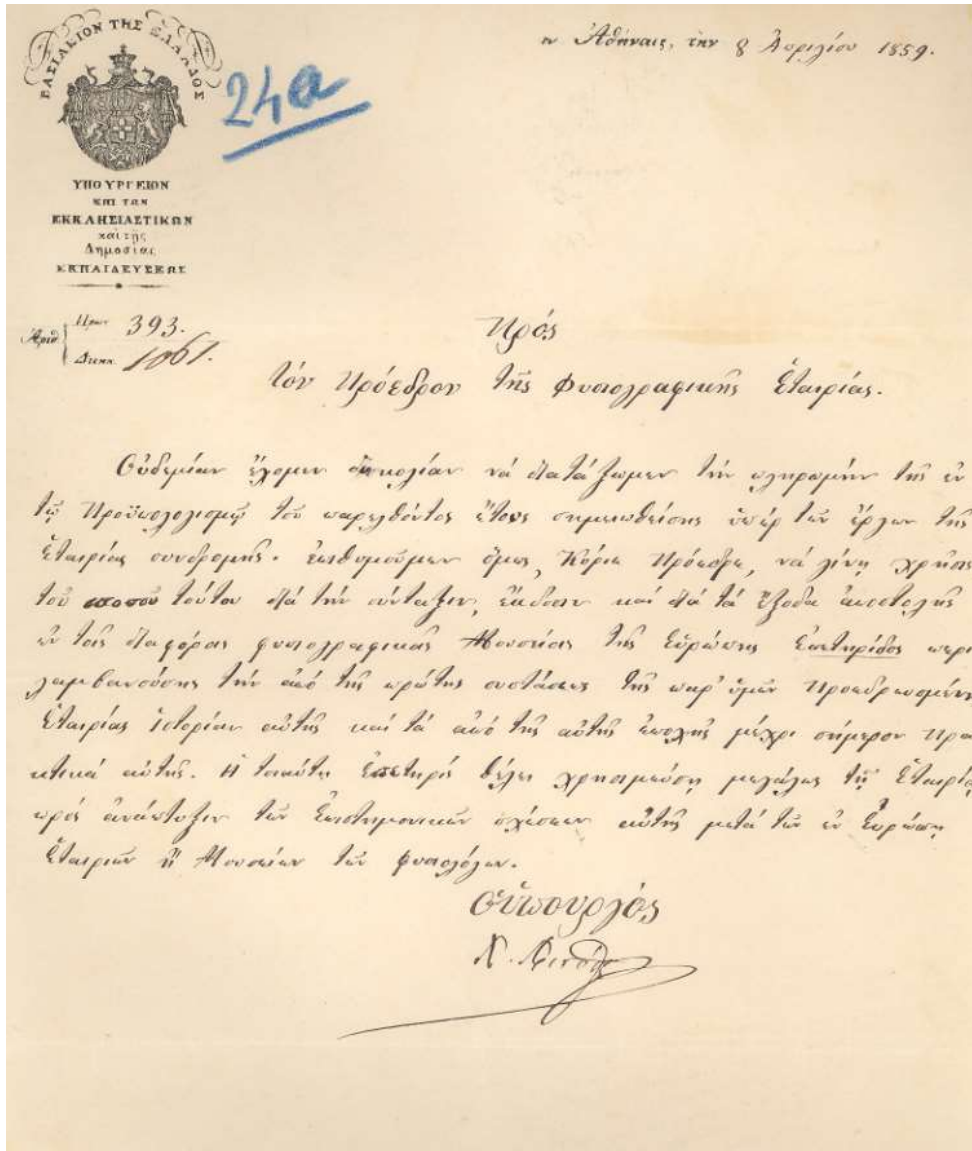
Ἀδελφὸς καὶ ἀγαπῶν

Ὁ Κόμισιν

Ὁ Κόμισιν

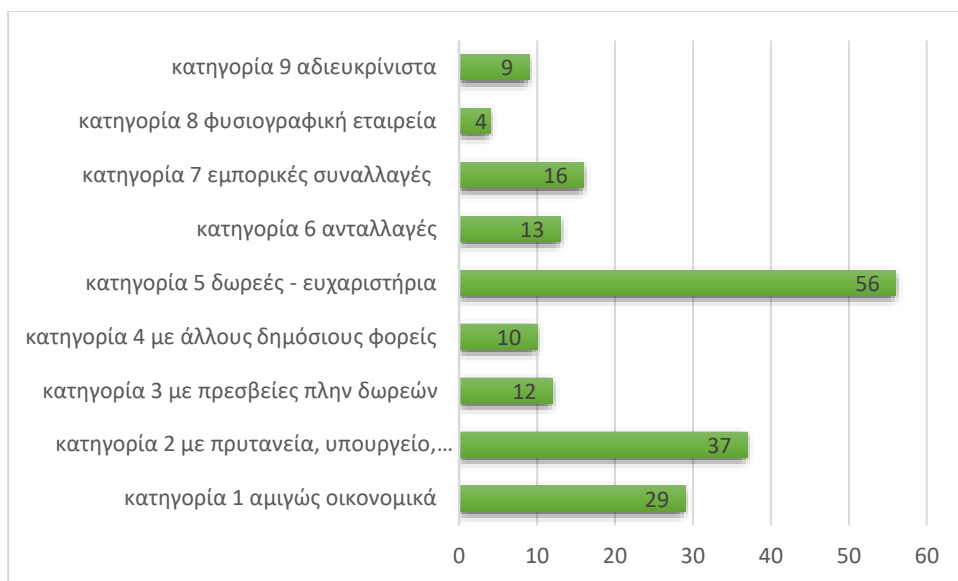
Ὁ Κόμισιν

Εικόνα 27: Ευχαριστήριο έγγραφο 130_27/1/1861

Εικόνα 28: Έγγραφο 24^α_8/4/1859, με αποδέκτη τη Φυσιολογική Εταιρεία

Μετά το διαχωρισμό δημιουργήθηκαν πίνακες - ευρετήρια κατά έτος και συνολικά. Στους πίνακες αυτούς τα έγγραφα τοποθετήθηκαν σύμφωνα με την αρίθμησή τους στην πρώτη στήλη. Στη δεύτερη στήλη τα έγγραφα διακρίθηκαν σε εισερχόμενα ή εξερχόμενα. Στην τρίτη στήλη αναγράφτηκε η ημερομηνία του εγγράφου. Στην τέταρτη στήλη αναγράφτηκε περιληπτικά το θέμα του εγγράφου. Στην πέμπτη στήλη καταγράφηκε ο αποστολέας και ο παραλήπτης του εκάστοτε εγγράφου και στην έκτη στήλη η γλώσσα στην οποία ήταν γραμμένο. Δημιουργήθηκε έτσι ένας συνολικός πίνακας εγγράφων που παρατίθεται στο παράρτημα Ι. Η επεξεργασία των πινάκων αυτών έδωσε τα γραφήματα των εικόνων 22,29. Στη συνέχεια οι πληροφορίες των εγγράφων συσχετίστηκαν με αυτές άλλων εγγράφων ή ανάλογης βιβλιογραφίας.

Εικόνα 29: Γράφημα απεικόνισης κατηγοριοποίησης εγγράφων ανάλογα με το περιεχόμενο

2.2.2. Μετατροπή χρηματικών αξιών

Για να εκτιμήσουμε την αξία των χρημάτων που επενδύθηκαν στο μουσείο και την αξία των μισθών του προσωπικού αναζητήθηκε ένας μετατροπέας ιστορικών νομισμάτων σε σημερινές νομισματικές αξίες. Προτιμήθηκε ο μετατροπέας ιστορικών νομισμάτων Historical Currency Converter (http://www.historia.se/Riksbanken__nat_urplaga.pdf), ο οποίος στηρίχθηκε στην έρευνα των Edvinsson, Jacobson & Waldenström που έγινε το 2010 για λογαριασμό της Σουηδικής Εθνικής Τράπεζας και αφορούσε στην ιστορία των νομισματικών αξιών και τα οικονομικά στατιστικά της Σουηδίας. Επειδή όμως στην έρευνα αυτή, η πρώτη μετατροπή της ελληνικής δραχμής ξεκινούσε από το έτος 1877, ενώ η διπλωματική αφορά στο χρονικό διάστημα 1858 – 1863, τα διάφορα ποσά που αναφέρονταν στο αρχείο μετατράπηκαν πρώτα σε γαλλικά φράγκα. Η επιλογή του γαλλικού φράγκου έγινε γιατί η νομισματική αξία της δραχμής ήταν άμεσα συνδεδεμένη με αυτό από την καθιέρωσή της. Η αρχική ισοτιμία είχε οριστεί στο 0,895 δηλαδή κάθε μία δραχμή ισοδυναμούσε σε 895 χιλιοστά του γαλλικού φράγκου (Μπρεγιάννη, 2016:194). Αυτή η ισοτιμία δεν είμαστε βέβαιοι ότι ίσχυε το 1859 καθώς σύμφωνα με τον Δερτιλή η δραχμή δέχτηκε υποτίμηση της τάξης του -10% έως -16% μετά την πτώχευση του 1844 (Δερτιλής, 2016:10). Λαμβάνοντας υπόψιν το έγγραφο του αρχείου 188^α_5/1863 το οποίο περιλάμβανε κατάλογο αντικειμένων που αγοράστηκαν από τη Στουτγάρδη κοστολογημένα σε 194,75 φράγκα ήτοι 214,75 δρχ., θεωρήθηκε ότι η ισοτιμία της δραχμής με το γαλλικό φράγκο είχε επανέλθει σταδιακά (εικ.30). Αυτό συμφωνεί και με τα στοιχεία και τα ποσοτικά μεγέθη της ελληνικής οικονομίας όπως καταγράφονται από τους Κωστή και Πετμεζά (Κωστής κ.ά., 2006). Γι' αυτό τελικά επιλέχθηκε στους υπολογισμούς να διατηρηθεί η αρχική ισοτιμία των 0,895 δρχ. ανά γαλλικό φράγκο. Έτσι λοιπόν οι μισθοί, οι υπηρεσίες και οι τιμές των προϊόντων του αρχείου μετατράπηκαν πρώτα από δραχμές σε γαλλικά φράγκα στα υπολογιστικά φύλλα. Η αγοραστική αξία ενός γαλλικού φράγκου (1795-1960) του 1859 ισοδυναμούσε με καταναλωτικά αγαθά και υπηρεσίες ίσες με 4,935456548858093 € (1998-2015) στη Σουηδία το έτος 2015. Ο αριθμός αυτός στρογγυλοποιήθηκε στο τρίτο δεκαδικό ψηφίο. Πολλαπλασιαζόμενες λοιπόν οι τιμές των κελιών με τον αριθμό 4,935 ανήχθησαν σε € του 2015 στη Σουηδία.

Stück	kr. pr. 74.75.	Stück	kr. pr. 169.75.
1 weißer Quarz aus Tyrol	5. —	70 Tertiarfossilien von Alpen in Eisenort, über 70 Stück à 25 Cent.	17. 80.
1 Melchit von Alenil Montant bei Savi's	5. —	15 Fossilien de tension gris vert de Vire à 50 l. pièce	7. 50.
1 weißes Opal von Steinhelm	5. —	Somme Total 199. 75.	
1 edles Opal	2. —	194 pr. 75 Cent. à Kr. 1 ¹⁰⁰ / ₁₀₀	
1 Natrolith von Bupfing in Böhmen	2. —	1. pr. = Kr. 216. 17.	
2 Kryptocryst. Mesotyp aus Böhmen	10. —	Hinzun noch:	
1 Thomsonit aus Böhmen	3. —	20 Stück verschiedene Mineralien in einzelnen Krytallen. Die kleinen à 1 Kr. das Stück. Kr. 20. —	
1 Andalusit aus Tyrol	8. —	Summe Kr. 236. 17.	
1 Carnoylit aus Cumberland	6. —		
2 Spektakel in pr. und einigen Krytallen aus dem Fichtelgebirge	2. —		
1 Hyalith von Steinhelm	5. —		
1 In kleinerem Format	4. —		
1 Scherffel aus Sibirien	1. —		
7 Stück verschiedene nahe verwandte Mineralien à 2 Kr.	14. —	127 20 147 Stück Mineralien 85 " Fossilien	
21 Kr. diverse Mineralien à 1/2 Kr. das Stück	21. —	232 Stück im Ganzen.	
9 Kr. einzelne kleine Stück eben	2. —		
127 Stück	kr. 169. 75.		

A. de Kerp.

Εικόνα 30: Έγγραφο 188^α_10/5/1863

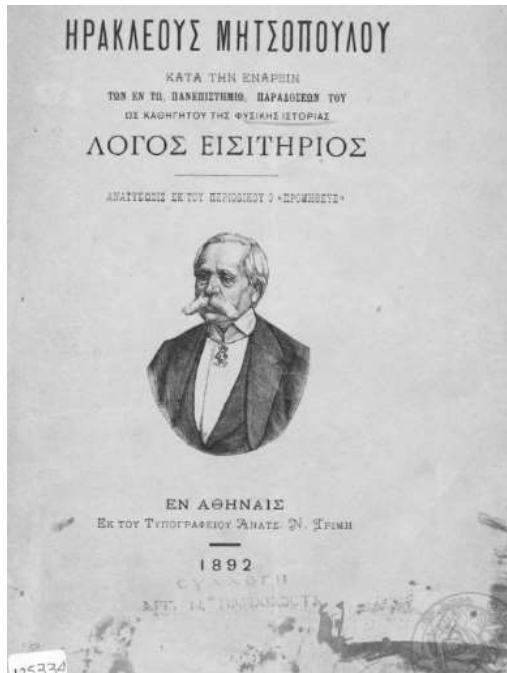
3. Αποτελέσματα της έρευνας

Η έρευνα του αρχείου απέδωσε μία σειρά από πληροφορίες σχετικές με τις δραστηριότητες της Διεύθυνσης του Φυσιολογικού Μουσείου, την επικοινωνία της με την προϊστάμενη αρχή του, την πρυτανεία, τη συλλογή του, την οργάνωση της έκθεσης και τη συντήρηση των αντικειμένων, τα οικονομικά του, τις σχέσεις του μουσείου με φορείς στο εξωτερικό, άλλα μουσεία και φυσιολογικές εταιρείες. Από τους οικονομικούς απολογισμούς αντλήθηκαν στοιχεία σχετικά με την οικονομία της περιόδου καθώς υπάρχουν εκτεταμένες αναφορές στην κοστολόγηση διαφόρων υπηρεσιών και προϊόντων και τη μισθοδοσία του προσωπικού. Γενικά η καταγραφή αυτή αποτέλεσε μέρος της δραστηριότητας του μουσείου, του πανεπιστημίου και εν μέρη της ανθρώπινης δραστηριότητας την ίδια περίοδο. Όλα αυτά τα στοιχεία με την παράλληλη αξιοποίηση και άλλων βιβλιογραφικών πηγών χρησιμοποιήθηκαν για να ανασυστήσουν την εικόνα της εποχής, όπως αυτή τεκμηριώνεται από τις δράσεις του μουσείου, σύμφωνα με την τοποθέτηση των Fox & Wilkerson ότι: «τα αρχεία παίζουν καθοριστικό ρόλο στην τεκμηρίωση της πολιτιστικής κληρονομιάς λόγω της προέλευσης και της γνησιότητάς τους, καθώς χρησιμοποιούνται ως πληροφορίες και ως αποδείξεις» (Fox & Wilkerson, 1998:5).

Ένα από τα πρώτα ερωτήματα που θεωρήθηκε απαραίτητο να απαντηθεί ήταν το ποιος ή ποιοι ήταν οι συντάκτες των εγγράφων αυτών. Σύμφωνα με τον κανονισμό λειτουργίας του μουσείου του 1859, στο άρθρο 24 το καθήκον της γραμματειακής υποστήριξης ανατίθεται στον επιμελητή του μουσείου. Στα εξερχόμενα έγγραφα διακρίνονται δύο διαφορετικοί γραφικοί χαρακτήρες. Η σύγκριση με άλλα έγγραφα του Ιστορικού αρχείου του Πανεπιστημίου γραμμένα και υπογεγραμμένα από τους Θ. Ορφανίδη και Η. Μητσόπουλο απέκλεισε τον πρώτο από συντάκτη. Το ύφος και ο γραφικός χαρακτήρας πολλών εγγράφων ομοιάζουν με εκείνα του Η. Μητσόπουλου. Οι μουντζούρες και οι υπολογισμοί πάνω στο χαρτί πολλών εγγράφων οδηγούν στο συμπέρασμα ότι πρόκειται για πρόχειρα ή αντίγραφα που συντάσσει ο έφορος Η. Μητσόπουλος και μετά καθαρόγραφε ο επιμελητής. Ο Θ. Ορφανίδης φαίνεται ότι δε συμμετείχε στην επικοινωνία του μουσείου ισομερώς με τον έφορο Η. Μητσόπουλο και περιοριζόταν στις αρμοδιότητες της συλλογής του.

Ο Η. Μητσόπουλος γεννήθηκε στην Πάτρα το 1816. Ολοκλήρωσε την βασική του εκπαίδευση στην Αίγινα με υποτροφία του Ιωάννη Καποδίστρια και έπειτα στην Αθήνα. Σπούδασε φιλοσοφία και φυσικές επιστήμες στα Πανεπιστήμια του Μονάχου και του Βερολίνου με υποτροφία του ελληνικού κράτους. Το 1845 διορίστηκε καθηγητής φυσιολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και δίδαξε για τα επόμενα 47 χρόνια Ζωολογία, Ορυκτολογία και Γεωλογία. Ολόκληρη η κοσμοθεωρία του Η. Μητσόπουλου, επηρεασμένη από τις σπουδές του στη Γερμανία κατατέθηκε στον εναρκτήριο λόγο του στις 27 Οκτωβρίου του 1845, όταν ανέλαβε τη θέση του καθηγητή στο Πανεπιστήμιο. Για τον ίδιο οι Φυσικές Επιστήμες ήταν ωφέλιμες σε κάθε άνθρωπο ανεξάρτητα από το κοινωνικό του επίπεδο. Η ωφέλεια που προέκυπτε από αυτές ήταν υλική, ηθική και νοητική, καθώς ασκούσαν τη νόηση, ανέβαζαν το ηθικό φρόνημα και ενίσχυαν τη θρησκεία και την πίστη στο Θεό. Καθήκον και χρέος του ανθρώπου ήταν να χρησιμοποιεί όλες τις νοητικές του δυνάμεις για να συνεισφέρει στην καθολική πρόοδο και βελτίωση και έτσι να αποδείξει τη μη ματαιότητα της ύπαρξής του και της δημιουργίας του. Ο άνθρωπος έπρεπε να χρησιμοποιεί τις νοητικές του δυνάμεις και τα μέσα που του έδιναν οι φυσικές επιστήμες ώστε να αντιληφθεί πιο εύκολα τις ομοιότητες και τις διαφορές των όντων και των ανόργανων σωμάτων και να παρατηρεί την αλληλουχία τους, γιατί όσο πιο κοντά πλησίαζε σε αυτό τόσο καλύτερα γνώριζε και τον ίδιο του τον εαυτό. Η μελέτη της

επιστήμης άρμοζε ιδιαίτερα στους νέους που διέθεταν φαντασία, μία νοητική δύναμη, που τους

Εικόνα 31: Εξώφυλλο ανατύπωσης εναρκτήριου λόγου του Ηρακλή Μητσόπουλου στο Πανεπιστήμιο Αθηνών
πηγή: anemi.lib.uoc.gr

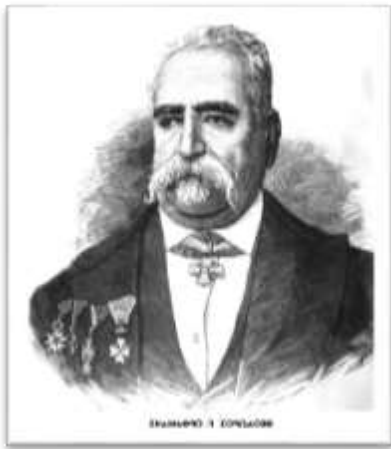
επέτρεπε να σχηματοποιούν και να μορφοποιούν όσα το μυαλό συλλογιζόταν. Βοηθούσε ακόμη τη δημιουργία φρονήματος καθώς η ακρίβεια και αλήθεια των γνώσεων καθιστούσαν τους νέους σταθερούς και σκεπτόμενους, εύστοχους στην κρίση τους και στους συλλογισμούς τους, με μέτρο, όχι υπερφίαλους, προσιτούς στους άλλους, καθώς δε έκριναν γρήγορα, έψαχναν για την αλήθεια και ξεχώριζαν το αβέβαιο και το αναληθές. Παρότρυνε τους φοιτητές του σε συνεχή και επίμονη επιστημονική έρευνα καθώς αυτή αποτελούσε έκφανση της απόδειξης της αλήθειας του θείου που είναι άπειρο, επομένως και η αναζήτησή του ατελείωτη με το πεπερασμένο μας μυαλό. Γι' αυτό η μελέτη του υλικού κόσμου απαιτεί μία πνευματική και φιλοσοφική προσέγγιση. Αλλά και η μελέτη ακόμη και της Θεολογίας απαιτεί τη μελέτη της φύσης, καθώς αυτή αποκαλύπτει το μεγαλείο της Δημιουργίας με την αλληλουχία των δημιουργημάτων του, την προοδευτική σειρά των οργανισμών του, την οικονομία των ζώων του. Ανάφερε ακόμη μία σειρά από επιστήμονες της εποχής που περιηγούνται αναζητώντας την αλήθεια μεταξύ των οποίων και ο Α. Humboldt. Θεωρούσε καλό στοιχείο την

προσέγγιση ανθρώπων διαφορετικών φυλών με εφαλτήριο την έρευνα των φυσικών επιστημών, μία χρήσιμη «επιμειξία» που βοηθούσε την ανθρώπινη κατανόηση, την ανταλλαγή, τις εμπορικές σχέσεις. Εξήρε την ατμοκίνηση που έδωσε τη δυνατότητα για μακρινά ταξίδια σε σύντομα χρονικά διαστήματα και για τον τρόπο με τον οποίον άνθρωπος απέδειξε το μεγαλείο του καθώς έθεσε σε κίνηση την άψυχη ύλη. Και όλα αυτά μαζί με την πρόοδο της γεωργίας οφειλόταν στην παρατήρηση της φύσης. Θεωρούσε ότι η παρατήρηση ευνοούσε όλες τις επιστήμες (Μητσόπουλος, 1892). Η κοσμοθεωρία του αυτή αποτυπώθηκε σε πολλά από τα έγγραφα του αρχείου

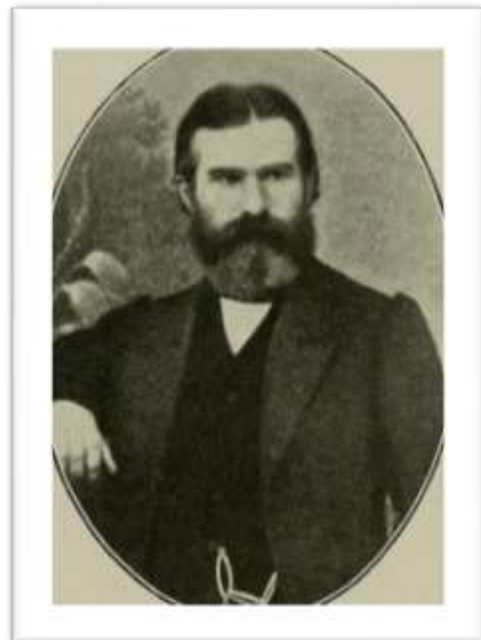

3.1. Προσωπικό του μουσείου

Ο κανονισμός λειτουργίας του Φυσιογραφικού Μουσείου προέβλεπε το προσωπικό του μουσείου το οποίο κατανέμονταν στις εξής ειδικότητες: δύο έφορους (έναν για τη φυτολογική συλλογή και έναν για τη ζωολογική – γεωλογική), ένα επιμελητή, έναν ταριχευτή – σχηματιστή και έναν φύλακα (που σε κάποια έγγραφα αναφέρεται και ως κλητήρας). Χρέη εφόρων εκτελούσαν οι τακτικοί καθηγητές των αντίστοιχων μαθημάτων. Οι έφοροι διοριζόταν από το βασιλιά με το βάσι το άρθρο 20 του Β.Δ. 22 της 16^{ης} Ιουνίου του 1834 «Περί σχηματισμού επιστημονικών και τεχνολογικών συλλογών». Ήταν άμισθοι, αν και προβλεπόταν η δυνατότητα της κυβέρνησης να χορηγήσει ένα επιμίσθιο από το ταμείο του καταστήματος στο οποίο ανήκε η συλλογή, δηλαδή του Φυσιογραφικού Μουσείου (άρθρο 21). Από τους οικονομικούς απολογισμούς των ετών 1858 -1863 δεν φαίνεται να δόθηκε ποτέ το επιμίσθιο αυτό (έγγραφα 22_12/3/1859, 51_15/7/1859, 65_24/9/1859, 84_1/1/1860, 113_21/7/1860, 115_30/7/1859, 151_26/8/1861, 165_2/1/1861, 184_27/8/1862, 192-13/8/1862). Ως πρώτοι έφοροι διορίστηκαν οι δύο αρμόδιοι τακτικοί καθηγητές, ο Ηρακλής Μητσόπουλος της Φυσιογραφίας και ο Θεόδωρος Ορφανίδης της Βοτανικής. Επιμελητής διορίστηκε ο βοτανολόγος Theodore Heinrich Hermann von Heldreich (για συντομία Th. Heldreich στη συνέχεια). Οι έφοροι και ο επιμελητής αποτελούσαν τη Διεύθυνση του μουσείου. Στο έγγραφο 1_28/8/1859 με αποδέκτη τη Σύγκλητο οι δύο έφοροι πρότειναν τον διορισμό του Th. Heldreich ως επιμελητή με μηνιαίο μισθό 150 δρχ. Ο διορισμός του τελικά έγινε με την απόφαση με αρ.πρ. 5265/ αρ. διεκ.2982 του Υπουργείου Εκκλησιαστικών και Δημόσιας Εκπαίδευσης στις 13/9/1858 (και τα δύο έγγραφα βρέθηκαν στο Αρχείο λυτών εγγράφων Πρωτοκόλλου του ΙΑ). Η απόφαση ενέκρινε την πρόσληψή του. Το ύψος των μηνιαίων απολαβών του ανέρχονταν στις 140 δραχμές. Ο κανονισμός λειτουργίας στα άρθρα 23-29 όριζε τα καθήκοντα και τις υποχρεώσεις του επιμελητή τα οποία ήταν: η επιστημονική διάταξη, η κατάταξη και η καταγραφή των σωμάτων σε καταλόγους, η φροντίδα για τη σωστή συντήρηση των σωμάτων, η καθαριότητα του χώρου, η γραμματειακή υποστήριξη και ο εμπλουτισμός της συλλογής. Σύμφωνα με το άρθρο 28 του κανονισμού λειτουργίας για τον εμπλουτισμό της συλλογής ο επιμελητής μπορούσε και έπρεπε να εκδράμει ή και να αποδημεί. Για τις εκδρομές που υπερέβαιναν τις τρεις μέρες ή τις αποδημίες προβλεπόταν επιμίσθιο 2 δραχμές. Οι δαπάνες που έκανε κατά τις μετακινήσεις αυτές (μεταφορικά, αγορές) βάρυναν τον προϋπολογισμό του μουσείου εφόσον κατέθετε τα ανάλογα παραστατικά. Πριν την εκδρομή ή την αποδημία έπρεπε να ζητήσει άδεια από έναν από τους εφόρους και τον πρύτανη αλλά και από

Εικόνα 32: Πορτραίτο Θ. Ορφανίδη
πηγή: <https://el.wikipedia.org/>

Εικόνα 33: Πορτραίτο Th. Heldreich, πηγή:
<https://upload.wikimedia.org>

το Υπουργείο. Ο επιμελητής δεν μπορούσε να αποκτήσει πια άλλες φυσιογραφικές συλλογές εκτός από αυτές που ήδη κατείχε και είχε ασυμβίβαστο να ασχολείται με το εμπόριο φυσιογραφικών σωμάτων. Αν κατείχε συλλογή και επιθυμούσε να την πουλήσει θα έπρεπε πρώτα να προτείνει στον αρμόδιο έφορο του μουσείου να αγοραστεί από το μουσείο. Οποιαδήποτε δωρεά δεχόταν με την ιδιότητά του ως επιμελητής έπρεπε να παραδίδεται στο μουσείο.

Με το έγγραφο 3_13/9/1858 (από το Αρχείο Λυτών Εγγράφων Πρωτοκόλλου του ΙΑ) η Διεύθυνση ζήτησε από τον πρύτανη την πλήρωση των θέσεων του ταριχευτή - σχηματιστή και του φύλακα. Ως ταριχευτής και σχηματιστής προτάθηκε ο Ιταλός Jacob Guicciardi (εξελληνισμένο σε κάποια έγγραφα ως Γουικιάρδης) με μηνιαίο μισθό 150 δραχμές το μήνα. Η πρόταση έγινε δεκτή αλλά με μειωμένο το μισθό του ταριχευτή στις 130 δραχμές. Ακολούθησε μία ανταλλαγή εγγράφων μετά από την οποία καθορίστηκε ο μισθός του ταριχευτή στις 140 δραχμές. Τα καθήκοντα του ταριχευτή- σχηματιστή ήταν να προπαρασκευάζει και να ταριχεύει τις δωρές των ζώων ή μέρος αυτών και να τους δίνει τη μορφή που είχαν εν ζωή³, να κάνει τις αποξηράνσεις των φυτών, να ανοίγει τα φτερά των εντόμων, να εμβαπτίζει όσα αντικείμενα έπρεπε να διατηρηθούν σε οινόπνευμα, να τακτοποιεί τα ερμάρια και τις θήκες με τα γεωλογικά και ορυκτολογικά αντικείμενα και να γράφει τα ονομαστικά δελτία για όλα αυτά, να επιθεωρεί και να φροντίζει για την συντήρηση των αντικειμένων και την προστασία τους από τους βιολογικούς παράγοντες, την υγρασία και το φως, να φροντίζει να είναι σωστά κλεισμένα τα παράθυρα, τα πορτάκια των ερμαρίων και τα συρτάρια. Ακόμη μέσα στα καθήκοντά του ήταν η προετοιμασία των αντικειμένων που οι έφοροι του ζητούσαν για τη διδασκαλία των μαθημάτων και η επανατοποθέτηση στη θέση τους μετά το πέρας του μαθήματος. Ήταν και στα δικά του καθήκοντα οι εκδρομές και οι αποδημίες για τον εμπλουτισμό της συλλογής του μουσείου. Η ημερήσια αποζημίωση για τροφεία κατά τη διάρκεια των εκδρομών ήταν 1 δραχμή την ημέρα όταν η εκδρομή ξεπερνούσε τις τρεις ημέρες. Ιεραρχικά έπρεπε να υπακούει στους εφόρους και στον επιμελητή με τον οποίον πολλές φορές εξέδραμαν μαζί. Δεν μπορούσε ούτε και αυτός να κατέχει συλλογή φυσιογραφικών αντικειμένων ή να ασχολείται με το εμπόριό τους. Στο μουσείο εργαζόταν σε ξεχωριστό χώρο κάθε μέρα εκτός της Πέμπτης, της Κυριακής και των αργιών από τις 9.00 το πρωί ως τις 12.00 το μεσημέρι και από τις 2.00 ως τις 4.00 το απόγευμα. Εάν δεν υπήρχε ξεχωριστός χώρος στο μουσείο για τις εργασίες ταρίχευσης τότε αυτές έπρεπε να γίνουν στο δικό του χώρο εξαιτίας της έντονης δυσσομίας και των ακαθαρσιών, που ήταν αποτέλεσμα των εργασιών αυτών.

Ως φύλακας προτάθηκε ο Αργύριος Λεοντόπουλος με μηνιαίο μισθό 65 δρχ. το μήνα σύμφωνα και με τον όρο που η Φυσιογραφική Εταιρεία είχε επιβάλει κατά την παραχώρηση της συλλογής της στο πανεπιστήμιο (έγγραφα 3_13/9/1858 και 21/10/1858 και τα δύο από το αρχείο Λυτών Εγγράφων Πρωτοκόλλου του ΙΑ). Σύμφωνα με το ίδιο έγγραφο ο Α. Λεοντόπουλος εκτελούσε ήδη χρέη κλητήρα για δεκαέξι χρόνια στις συλλογές των δύο Εταιρειών, Ιατρικής και Φυσιογραφικής. Στα καθήκοντα του φύλακα ήταν η φύλαξη του χώρου από τις 9.00 το πρωί ως τις 4.00 το απόγευμα, ακόμη και τις μέρες που το μουσείο ήταν κλειστό, εκτός από τις δημόσιες αργίες. Έπρεπε να ελέγχει τους επισκέπτες και να μην τους επιτρέπει να αγγίζουν τα αντικείμενα. Ακόμη να βοηθά τον ταριχευτή και τον επιμελητή όσο γίνεται στο έργο τους, να μεταφέρει αυτός τα προς διδασκαλία αντικείμενα έξω από το μουσείο όταν δεν μπορούσε ο ταριχευτής και να τα επαναφέρει και να φροντίζει για την καθαριότητα του χώρου του μουσείου, των εισόδων του και της σκάλας που οδηγούσε σε αυτό. Μία φορά την εβδομάδα έπρεπε να καθαρίζει τα ταριχευμένα θηλαστικά με τη συνοδεία του ταριχευτή

---

³ Ο όρος διάσαξη που χρησιμοποιήθηκε σε πολλά έγγραφα πρέπει να περιγράφει αυτή τη διαδικασία.

και να παρατηρεί για οποιαδήποτε φθορά στις συλλογές των εντόμων. Για οποιαδήποτε άλλη εργασία καθαριότητας της συλλογής θα έπρεπε να λάβει εντολές από τους προϊσταμένους του. Για οποιαδήποτε ζημιά στο χώρο ο κανονισμός προέβλεπε αποζημίωση είτε αυτή γινόταν από επισκέπτη είτε από φοιτητή είτε από εργαζόμενο. Γενικά ο φύλακας φαίνεται ότι έπρεπε να κάνει στο μουσείο ότι του έλεγαν οι έφοροι και ο επιμελητής, χωρίς όμως να μπορούν αυτοί να τον χρησιμοποιήσουν για δικές τους εξυπηρετήσεις. Όπως φαίνεται από το έγγραφο με αριθμό 39/59_18/8/1859, η μισθοδοσία του επιμελητή Th. Heldreich άρχισε στις 13/9/1858, του ταριχευτή J. Guicciardi από τις 11/10/1858 και του φύλακα του μουσείου, Λεοντόπουλου, από τις 23/10/1858. Η μισθοδοσία τους βάρυνε τον προϋπολογισμό του μουσείου. Οι καταγραφές της μισθοδοσίας γίνονταν στο Κεφάλαιο Α των προϋπολογισμών και των απολογισμών. Το κεφάλαιο αυτό περιλάμβανε μόνο τις μόνιμες μισθοδοσίες.

Ο φύλακας Α. Λεοντόπουλος σταμάτησε να εργάζεται στο μουσείο το Νοέμβριο του 1859 λόγω ασθένειας, καθώς υπέστη μάλλον κάποιο εγκεφαλικό επεισόδιο (ημιπληγία) σύμφωνα με το έγγραφο 59/93_16/3/1860, στο οποίο η Διεύθυνση του μουσείου ζήτησε την αντικατάσταση του από τον «Τίτον Βοργκίνην», η εξελληνισμένη απόδοση του ονόματος Tito Borghini, με τον ίδιο μισθό. Το άτομο αυτό θεωρούνταν κατάλληλο για τη θέση, καθώς θα μπορούσε να βοηθήσει τον ταριχευτή, γιατί είχε ταριχευτικές γνώσεις. Για την καταλληλότητα του ανθρώπου αυτού επισυναπτόταν συστατική επιστολή από τον F. Boulanger στον καθηγητή Θ. Ορφανίδη. Στο ίδιο έγγραφο υπήρξε αναφορά για να δοθεί επίδομα ύψους 30 δρχ. το μήνα στον Α. Λεοντόπουλο. Το ποσό αυτό θα έπρεπε να συμπληρωθεί στον προϋπολογισμό του μουσείου για να μην εμφανίζεται αυτός ελλειμματικός. Με το έγγραφο αριθμός 137_25/2/1861 ο πρύτανης Πάλλης ενημέρωνε για την αποδοχή του αιτήματος της Διεύθυνσης και τη μεταφορά της επιβάρυνσης της σύνταξης του Α. Λεοντόπουλου απευθείας στο ταμείο του πανεπιστημίου. Τα ζητήματα όμως με το προσωπικό του μουσείου δε σταμάτησαν καθώς σύμφωνα με το έγγραφο 150_2/8/1861 ο ταριχευτής J. Guicciardi αποχώρησε για την πατρίδα του τη Λομβαρδία, χωρίς να είναι γνωστό αν και τότε θα επέστρεφε. Τα χρέη του ταριχευτή πλέον εκτελούσε ο νεοπροσληφθείς φύλακας Τ. Borghini. Για το λόγο αυτό αιτήθηκαν την αύξηση του μισθού του Τ. Borghini κατά 25 δραχμές (90 δραχμές συνολικά) και την πρόσληψη νέου φύλακα. Το αίτημα έγινε αποδεκτό. Στο ιστορικό αρχείο του Πανεπιστημίου υπάρχει το έγγραφο του Υπουργείου με αρ. πρ.4779/αρ.διεκ.3695 και ημερομηνία 20/10/1861 που ανακοινώνει την αναβάθμιση του μέχρι πρότινος φύλακα Τ. Borghini σε ταριχευτή και σχηματιστή, με μηνιαίο μισθό 90 δραχμές και το διορισμό του Απόστολου Χριστοδούλου στη θέση του φύλακα με μηνιαίο μισθό 50 δραχμές. Λίγο αργότερα ο Α. Χριστοδούλου στο εισερχόμενο έγγραφο 163_3/12/1861 ζήτησε την αύξηση του μισθού του σε 65 δρχ. (όσα έπαιρνε και ο προηγούμενος κλητήρας) γιατί το ποσό των 50 δραχμών δεν ήταν επαρκές για να συντηρηθεί. Στον προϋπολογισμό του έτους 1862 (έγγραφο 167_3/1/1862) προβλέπονταν μισθοί για τον ταριχευτή και για τον βοηθό του, άρα η αποχώρηση του J. Guicciardi μπορεί να μην ήταν οριστική. Η Διεύθυνση όμως εκτιμούσε ότι ήταν απαραίτητος ένας βοηθός ταριχευτή για να αντιμετωπιστούν οι αυξημένες εργασίες του μουσείου, κάτι που επιβεβαιώνουν οι έκτακτες αμοιβές για εργασίες που ήταν αρμοδιότητας του ταριχευτή από το πρώτο έτος λειτουργίας. Στους οικονομικούς απολογισμούς 51_15/7/1859 και 65_24/9/1859 το όνομα L. Shrader επαναλαμβανόταν συστηματικά στο κεφάλαιο Ε που περιλάμβανε μεταξύ των άλλων και τις έκτακτες αμοιβές. Ο L. Shrader χρησιμοποιούνταν ως βοηθός ταριχευτή με μεροκάματο από 4,5 έως 5 δραχμές την ημέρα και για να «στήνει» πτηνά σε βάσεις με αμοιβή 3 δραχμών ανά πτηνό (εικ.34).

Όπως φαίνεται το προσωπικό του μουσείου δεν επαρκούσε για να καλύψει τις πολλές ανάγκες του νεοσύστατου μουσείου, καθώς ήταν επιφορτισμένο και με έκτακτες εργασίες, εκτός από την ταρίχευση, τη διατήρηση, τη διάσπαξη και το στήσιμο των αντικειμένων. Κατά τη διάρκεια της ανασκαφής στο Πικέρμι ο ταριχευτής Guicciardi ήταν υπεύθυνος για την ανάσυρση των απολιθωμένων οστών, μία εργασία δύσκολη που την εκτέλεσε σύμφωνα με το σχολιασμό με μεγάλη επιτυχία και μεγάλη εξοικονόμηση χρημάτων (έγγραφα 151_26/8/1861, 166_3/1/1862). Ο φόρτος των εργασιών ήταν τέτοιος που δεν επέτρεπε τη διενέργεια εκδρομών του επιμελητή και του ταριχευτή στην ελληνική ύπαιθρο με στόχο τον εμπλουτισμό της συλλογής με φυσιογραφικά αντικείμενα από τον ελλαδικό χώρο. Από τους σπάνιους απολογισμούς που περιλαμβάνουν εκδρομές είναι αυτός που περιλαμβάνεται στο έγγραφο 51_15/7/1859 (εικ.35). Στον απολογισμό του ακαδημαϊκού έτους 184_27/8/1862 υπήρχε εκτενής αναφορά που εστίαζε στην έλλειψη προσωπικού:

«Δεν επαρκή δε ούτω εις μισθοδότησιν ενός έτι υπαλλήλου, οποίος ως ανήνεγκαμεν προς το σεβαστό υπουργείο, αναγκαιότατον είναι να προστεθεί, διότι όσους νυν έχει το μουσείον απασχολούνται υπό των άλλων αυτού κατεπειγουσών εργασιών, ώστε δεν είναι δυνατόν να αποστέλλωνται αυτοί και εις διαφόρους της Επικρατείας χώρας και νήσους επί συλλέξει φυσικών σωμάτων ...».

Αριθ. Αριθ. Αριθ.	Ημερομηνία	Όνομα Αριθ.	Είδη εν λόγω	Αριθ. Αριθ.	Αριθ.
14.	1859. Μαΐου 7.	Σ. Χασαπιά	(από τον 4 ^ο όρο του Ναυτικού Κώδικα με ~~100~~ 100 μόνιμα πλοία εν λόγω εν Πάρισι (από 4 Δρ. το μόνιμο ταξίδι)	Δρ. 1.	
15.	" "	Θ. Δ. Χατζηπέτρης και Ν. Τσίτσης δ.	Δια 4 ταξίδια εν Εσθονίαν εν τω Ευρωπαϊκώ εν Πάρισι από 2 Δρ. 8. Ομοίως 4 εν Τυρριχωνί από 1 Δρ. 4.	36.	
16.	Ιουλ. 10.	Θ. Δ. Χατζηπέτρης	Ταξίδια ενδοχώρας προοριζόμενα κατά το έτος εν 1859. εν τω ποσειδώνι: Μαρτ. 29. Καθ. εν Πάρισι και Αγγλιστίαν 1 ^ο ταξίδι από 4.50. Απριλ. 5. εν τω Πενταγώνω 2 ^ο ταξίδι 3.40. " 13-14 Καθ. εν Πάρισι εν ταξίδια μετα εν Τυρριχωνί, ταξίδι από 18.50. Μαΐου 9. εν Πάρισι εν τω Μοναχί (Ευρώπη και εν τω Πάρισι μετα εν Τυρριχωνί) 4.80. " 21. Καθ. εν τω Φάριον, 6 ^ο όρον, εν Πάρισι εν Περσείας 4.20. " 24. Καθ. εν Χαλκίδος, Πενταγώνω εν Αγγλιστίαν, 6 ^ο ταξίδι από 6.50. " 28. Καθ. εν τω Βρετανί, 6 ^ο όρον από 9.50. Αυγ. 1. Καθ. εν Αγγλί, εν τω Πάρισι, μετα μετα εν Τυρριχωνί Περσείας, μετα εν Τυρριχωνί, 6 ^ο ταξίδι από 8.30. " 7. Καθ. εν Πενταγώνω, 6 ^ο ταξίδι από 6.95. " 14. Καθ. εν Φάριον και Αγγλιστίαν εν Περσείας, μετα εν Τυρριχωνί, 6 ^ο όρον εν Πάρισι 4.10. " 21. Καθ. εν Πάρισι, Χερσονησίου Αγγλιστίαν, 6 ^ο ταξίδι από 6.35.	12.	
				71.00	71.30.
Σύνολο				115.90.	

Εικόνα 35: Έγγραφο 51-15/7/1859, δαπάνες εκδρομών επιμελητού και ταρχευτή στην Αττική

3.1.1 Μισθοδοσία των εργαζομένων

Όπως φαίνεται από τα έγγραφα και τους εγκεκριμένους προϋπολογισμούς κάθε νεοπροσλαμβανόμενος σε μία θέση ξεκινούσε με μικρότερο μισθό από τον προηγούμενο υπάλληλο που την κάλυπτε. Αμέσως μετά ακολουθούσαν διάφορα έγγραφα με τα οποία οι νεοπροσλαμβανόμενοι αιτούσαν την αύξηση του μισθού τους με πάγια επιχειρηματολογία ότι δεν τους επέτρεπε την αξιοπρεπή διαβίωση και ότι δεν αντιστοιχούσε στο φόρτο της εργασίας. Η Διεύθυνση από την πλευρά της συνηγορούσε υπέρ των αυξήσεων καθώς αναγνώριζε ότι στους χαμηλόμισθους (φύλακας, βοηθός ταριχευτή) ο μισθός δεν ήταν επαρκής και στους υψηλόμισθους (επιμελητής, ταριχευτής) ότι είχαν εξειδίκευση και δεν μπορούσαν να αντικατασταθούν εύκολα αν εγκατέλειπαν την εργασία τους. Τα αιτήματά τους άλλοτε γίνονταν δεκτά από τη Σύγκλητο και άλλοτε όχι. Στο έγγραφο 164_19/12/1861 η Διεύθυνση συνηγορεί υπέρ του αιτήματος του φύλακα Χριστοδούλου για αύξηση του μισθού του αναφερόμενη στην πρόσφατη υπερτίμηση των τροφίμων. Με το έγγραφο 188_22/3/1863 ο βοηθός ταριχευτή Borghini ζητούσε αύξηση 30 δρχ. το μήνα (από 90 στις 120) και με το έγγραφο 189_30/5/1863 η Διεύθυνση συνηγορούσε υπέρ της αύξησης, καθώς προτιμούσε να μειώσει άλλη δαπάνη του μουσείου για να την καλύψει, παρά να διακινδυνέψει να μείνουν χωρίς ταριχευτή, καθώς είχαν αμφιβολίες για την επιστροφή του Guicciardi από την Ιταλία αυτή τη φορά. Ο μισθός του T. Borghini τελικά διαμορφώθηκε στις 120 δρχ. το μήνα. Στον καθυστερημένο απολογισμό του έγγραφου 192_13/8/1863 (χρονική περίοδος μεγαλύτερη του έτους, όλο το 1862 και έως τον Αύγουστο του 1863), η μισθοδοσία του ταριχευτή είχε εξαλειφθεί και υπήρχε μόνο η μισθοδοσία του βοηθού του. Επομένως οι αμφιβολίες της Διεύθυνσης επαληθεύτηκαν καθώς ο ταριχευτής J. Guicciardi δεν επανήλθε τελικά στην εργασία του.

Ειδικότητα	Μηνιαίες απολαβές σε δραχμές	Μηνιαίες απολαβές σε γαλλικά φράγκα	Αναγωγή σε € σε τιμές του 2015
Επιμελητής	140	125,3	618,356
Ταριχευτής	140	125,3	618,356
Βοηθός ταριχευτή	90	80,55	397,514
Φύλακας	65	58,175	287,094
Μισθός τακτικού καθηγητή	425	380,375	1877,151

Εικόνα 36: Πίνακας απολαβών εργαζόμενων στο Μουσείο το έτος 1863

Συγκρινόμενες οι απολαβές των υπαλλήλων του μουσείου με τις απολαβές των καθηγητών είναι αρκετά χαμηλότερες (εικ.36). Το εισόδημα των δύο πιο υψηλόμισθων υπαλλήλων του μουσείου, του επιμελητή και του ταριχευτή ήταν το 1/3 περίπου του εισοδήματος ενός τακτικού καθηγητή. Όμως και οι μισθοί των καθηγητών γενικά ήταν μάλλον χαμηλοί, συγκρινόμενοι με τους μισθούς άλλων ανώτερων δημοσίων υπαλλήλων. Εάν συγκρίνει κανείς τους μισθούς των καθηγητών με εκείνους υψηλόβαθμων δημοσίων υπαλλήλων (εικ.37) θα καταλήξει στο συμπέρασμα ότι δικαίως οι Γαβρόγλου κ.ά. αναφέρει ότι τα πρώτα χρόνια της λειτουργίας του πανεπιστημίου η θέση του καθηγητή του πανεπιστημίου δεν είχε το κύρος άλλων θέσεων στο Δημόσιο (Γαβρόγλου κ.ά.2014: 68). Οι πληροφορίες για τους μισθούς των ανώτερων δημοσίων υπαλλήλων αντλήθηκαν από τον

Μαρκεζίνη για το έτος 1846. Ο Μαρκεζίνης ανέφερε ακόμη ότι η αγοραστική δύναμη της δραχμής το 1846 ήταν πολύ καλή, αλλά οι μεταγενέστερες υποτιμήσεις του νομίσματος και ο πληθωρισμός στις τιμές των τροφίμων δυσκόλεψαν την οικονομική κατάσταση (Μαρκεζίνης, 1966 τ.1:210-212).

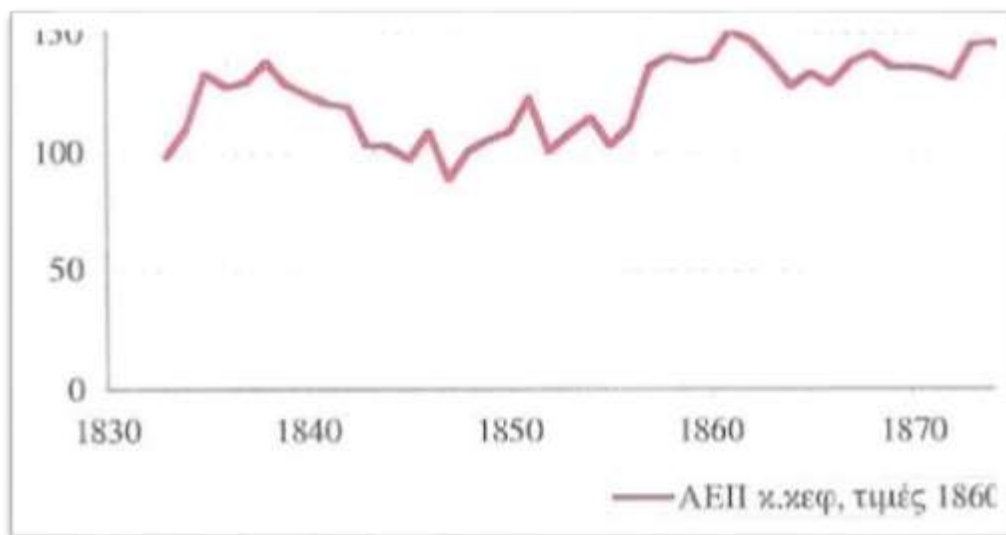
Χρονολογίες Βαθμοί δημοσίου	Μηνιαίος μισθός 1846 σε δραχμές	Μηνιαίος μισθός με αναγωγή σε € σε αξία 2015
<ul style="list-style-type: none"> • Πρόεδρος Αρείου Πάγου • Πρόεδρος Ελεγκτικού Συνεδρίου • Γενικός Εισαγγελέας • Γερουσιαστές 	500	2.208,413
Βουλευτές	250	1.104,206
<ul style="list-style-type: none"> • Αντιπρόεδρος Αρείου Πάγου • Αντιπρόεδρος Ελεγκτικού Συνεδρίου • Βασιλικός Επίτροπος • Γενικοί Γραμματείς Υπουργείων • Νομάρχες 	400	1766,730
<ul style="list-style-type: none"> • Αρεοπαγίτες (6 στο σύνολο) • Πρόεδροι Πρωτοδικών (10) • Σύμβουλοι ελεγκτικού συνεδρίου (4) 	318,5	1.406,759
<ul style="list-style-type: none"> • Πρόεδροι εφετών (2) • Εισαγγελείς εφετών (2) 	440	1.943,403
Εφέτες (5 συνολικά)	276	1.219,044
Πρωτοδίκες	188	830,363
Καθηγητές Πανεπιστημίου τακτικοί	300	1325,048
<ul style="list-style-type: none"> • Καθηγητές Πανεπιστημίου έκτακτοι • Έπαρχοι 	200	883,365

Εικόνα 37: Πίνακας απολαβών δημοσίων υπαλλήλων

Σύμφωνα με τον Καρκάνη, αρχικά ο μισθός όλων των καθηγητών καθοριζόταν στο διάταγμα του διορισμού τους, που εξέδιδε το υπουργείο, και δεν ήταν ίδιος για όλους τους καθηγητές της ίδιας

βαθμίδας. Τα πρώτα χρόνια λειτουργίας του Πανεπιστημίου ο μηνιαίος μισθός κυμαινόταν μεταξύ 100 και 350 δραχμών. «Το ζήτημα ρυθμίστηκε με διάταγμα το 1846, με το οποίο ο μισθός των τακτικών καθηγητών ορίστηκε σε 300, των έκτακτων σε 200 και των επίτιμων σε 100 δραχμές, με το τελευταίο να αποτελεί ένα επιμίσθιο που λάμβαναν από την υπηρεσία στην οποία υπηρετούσαν. Το 1850 οι μισθοί αυξήθηκαν κατά 50 δραχμές για την κάθε κατηγορία, και έτσι διαμορφώθηκαν σε 350 δραχμές για τους τακτικούς και σε 250 για τους έκτακτους. Επιπλέον, ο ίδιος νόμος προέβλεπε ότι μετά από πενταετή διδασκαλία ο μισθός των τακτικών καθηγητών μπορούσε να αυξηθεί από 50 μέχρι 100 δραχμές, συνεπώς ο μισθός πολλών καθηγητών αυξήθηκε στις 400-450 δρχ. Με το νόμο του 1859 ο μισθός του τακτικού καθηγητή εξισώθηκε με το μισθό ενός τμηματάρχη Β΄ τάξεως ή ενός μοιράρχου της χωροφυλακής και ο μισθός του έκτακτου καθηγητή δεν ξεπερνούσε το μισθό ενός υπουργικού γραμματέα Α΄ τάξεως ή ενός καθηγητή γυμνασίου» (Καρκάνης 2012: 255-256). Στο Ιστορικό αρχείο του Πανεπιστημίου βρέθηκαν έγγραφα που επέτρεψαν τις αυξήσεις των μισθών των εφόρων κατά 50 δραχμών, για τον Θ. Ορφανίδη από το έτος 1859 και για το Η. Μητσόπουλο από το έτος 1861 (έγγραφο του Υπουργείου Εκκλησιαστικών με αρ.πρ.1934 /αρ.διεκ.1154 της 24^{ης} Μαρτίου του 1860 υπογεγραμμένο από τον Υπουργό Ζαΐμη και έγγραφο με αρ.πρ.3020 /αρ.διεκ.1837 της 3^{ης} Ιουνίου 1861 υπογεγραμμένο από τον υπουργό Πήλικα).

Εικόνα 38: Διάγραμμα ΑΕΠ κατά κεφαλή σε σταθερές τιμές 1860, πηγή: Κωστής κ.ά., 2006

Η αναγωγή των μισθών όλων των εργαζομένων στο μουσείο σε τιμές του 2015 δείχνει ότι αυτοί ήταν κοντά στον κατώτατο βασικό μιστό στην Ελλάδα το 2015 που σύμφωνα με τα στοιχεία της ΕΣΣΕ ήταν 613,8 € (έκθεση ΙΝ.ΕΜ.Υ ΕΣΣΕ, 2016). Για την εποχή τους όμως ήταν αρκετά πιο ψηλοί από το κατά κεφαλή ΑΕΠ την ίδια περίοδο, το οποίο ήταν περίπου 150 δρχ. σε σταθερές τιμές με έτος βάσης το 1860 (εικ. 38). Θα πρέπει όμως να λάβει κανείς υπόψιν ότι το ΑΕΠ⁴ είναι δύσκολο να υπολογιστεί για εκείνη την περίοδο λόγω έλλειψης επαρκών στοιχείων, καθώς η

⁴ **Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (gross domestic product):** Το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν είναι το σύνολο όλων των προϊόντων (υλικών και άυλων) που παράχθηκαν μέσα στην επικράτεια μιας χώρας σε διάστημα ενός έτους, εκφρασμένο σε χρηματικές μονάδες, ακόμα και αν μέρος αυτού παράχθηκε από παραγωγικές μονάδες που ανήκουν σε κατοίκους του εξωτερικού (Λιανός Θ., 2015:26, 27)

οικονομία τότε δεν ήταν απόλυτα εγχρηματισμένη (Κωστής κ.ά., 2006:24). Η βασική οικονομική μονάδα της περιόδου ήταν η οικογένεια που βασιζόταν στη μικροκαλλιέργεια. Οι μικροκαλλιεργητές μοίραζαν συχνά τα μέλη τους ανάμεσα στη μονοκαλλιέργεια, την περιστασιακή μετανάστευση και στην απασχόληση στην πώλη στο δευτερογενή ή τριτογενή τομέα, στο εργαστήριο ή στην εργασία στο σπίτι (Κωστής κ.ά., 2006:257). Σε μία τέτοια αγροτική οικονομία, επομένως το ΑΕΠ ίσως να εμφανίζει τιμές χαμηλότερες από τις πραγματικές καθώς οι δραστηριότητες που δεν αποδίδουν χρήματα, όπως οι υπηρεσίες εντός της οικογένειας, δεν υπολογίζονται.

3.1.2 Αποδοχές και αγοραστική ικανότητα

Για να αντιληφθεί λοιπόν κανείς την οικονομική κατάσταση των εργαζομένων του μουσείου θα πρέπει να συμπεριλάβει τις διαφορές στο κόστος ζωής μεταξύ υπαίθρου και άστεως που δεν αντικατοπτρίζονται στις οικονομικές ανταλλαγές που προσμετρά το ΑΕΠ. Επομένως μία πιο αξιόπιστη προσέγγιση των οικονομικών των εργαζομένων είναι να θα γίνει μία προσπάθεια να υπολογιστεί τι μπορούσαν να αγοράσουν οι υπάλληλοι του μουσείου με τους μισθούς τους.

Σύμφωνα με τον Πιζάνια, στη μελέτη του για τους μισθούς και τα εισοδήματα στην Ελλάδα το 19^ο αι., τη δεκαετία 1860-1870 οι ημερήσιες αποδοχές του βοηθητικού προσωπικού της Εθνικής Τράπεζας (φύλακες, κλητήρες) ήταν 3,46 δρχ. (Πιζάνιας, 1985:71). Οι αποδοχές των υπαλλήλων της Εθνικής Τράπεζας ήταν από τις πιο ψηλές στην υπαλληλική ιεραρχία, κάτι που τους απέδιδε ιδιαίτερο κύρος. Η διαίρεση των εισοδημάτων των εργαζόμενων του μουσείου στις 30 ημέρες ενός μήνα (σύμφωνα με τη μαθηματική σύμβαση) έδωσε ημερήσιες αποδοχές στον επιμελητή 4,67 δρχ. και στον ταριχευτή από 4-4,67 δρχ. Το ημερομίσθιο του βοηθού στο Βοτανικό κήπο το 1859 ήταν 1 δρχ. την ημέρα (45/65_25/9/1859). Το ποσό αυτό θα μπορούσε να αντιστοιχεί στο στοιχειώδες κόστος διαβίωσης στην πρωτεύουσα, αν λάβει κανείς υπόψιν ότι τα ημερήσια οδοιπορικά του ταριχευτή ήταν και αυτά 1 δρχ. την ημέρα. Στο έγγραφο 11/13_8/12/1858 ο έφορος του μουσείου Η. Μητσόπουλος ανέφερε ότι το επιμίσθιο του επιμελητή για οδοιπορικά που ήταν 2 δρχ. την ημέρα θεωρούνταν ικανοποιητικό για την Ελλάδα, αλλά όχι για το εξωτερικό. Τα μεροκάματα των εξειδικευμένων εργατών σύμφωνα με τα έγγραφα του αρχείου κυμαίνονταν από 3,5 – 5 δρχ. Τόσα έπαιρναν οι εργάτες της ανασκαφής του Πικερμίου και ο L. Shradet που εκτελούσε το στήσιμο των πτηνών και βοηθούσε στις εργασίες ταρίχευσης, όταν χρειαζόταν (45/65_25/9/1859, 165_2/1/1861).

Οι καταναλωτικές συνήθειες των ανθρώπων εκείνη την εποχή διαφοροποιούνταν από τη σημερινή. Το ψωμί, το λάδι, το κρασί, τα φασόλια αποτελούσαν την καθημερινή δίαιτα των χαμηλά κοινωνικών στρωμάτων. Η κατανάλωση κρέατος και γαλακτοκομικών ήταν σπάνια. Το ψωμί που αποτελούσε βασικό προϊόν διατροφής κόστιζε το 1865 την ημέρα παραγωγής του 0,43 δραχμές και την επόμενη 0,33 δραχμές η οκά⁵ (Πιζάνιας, 1985:69). Η τιμή του ήταν μάλλον ακριβή για μια αγροτική χώρα, αλλά την εποχή εκείνη η καλλιέργεια της σταφίδας μονοπωλούσε το ενδιαφέρον των καλλιεργητών με αποτέλεσμα το ελληνικό κράτος να έχει σταθερά εισαγωγές σίτου, ακόμη και όταν προσαρτήθηκε η Θεσσαλία (Πατρώνης, 2015:46 και Αγριαντώνη κ.ά., 2007:147).

Όσον αφορά στη στέγη αυτή φαίνεται ότι ήταν δυσεύρετη και ακριβή λόγω της έκρηξης του πληθυσμού της από 10.000 το 1833 σε 30.969 το 1856 (Αγριαντώνη κ.ά., 2007: 155) και σε 41.298 το 1861 (στατιστική 1861). Ο Edmond About (1828–1885) έγραφε το 1854 ότι οι Έλληνες είναι «επιχειρηματικώτατοι» και πάντα έτοιμοι να χτίσουν. Η συρροή των αστέγων ατόμων στην Αθήνα που εκλιπαρούσαν για στέγη ανέβασε τόσο πολύ τις τιμές, ώστε οι οικοδόμοι οικιών αποκόμιζαν

---

⁵ 1 οκά είναι ίση με 1280 γραμμάρια

υψηλά κέρδη. Σύμφωνα με το συγγραφέα ήταν σύνηθες το φαινόμενο όποιος είχε ένα κεφάλαιο μερικών χιλιάδων δραχμών να δανείζεται με επιτόκιο 12% προκειμένου να χτίσει μία οικία 50.000 δρχ., η οποία ήταν υποθηκευμένη πριν καν τεθούν τα θεμέλια (Μαρκεζίνης, 1966 τ.Α:132). Αυτό επαληθεύεται και από τις αγγελίες των εφημερίδων της εποχής οι οποίες αφορούσαν σε πλειστηριασμούς κατοικιών. Η περιγραφή των υπό πλειστηριασμών κατοικιών με σειρές δωματίων, πολλαπλών μαγειρείων και βοηθητικών χώρων γύρω από μία αυλή αποτελεί επιβεβαίωση του τρόπου με τον οποίον ικανοποιούνταν οι στεγαστικές ανάγκες του όλου και αυξανόμενου πληθυσμού της Αθήνας (εφημερίδα ΑΘΗΝΑ Φύλλα 2689_9/8/1858, 2873_7/5/1860, 2941_1/1/1861). Χαρακτηριστική τιμή ενοικίασης ήταν αυτή που πλήρωνε το Πανεπιστήμιο για το χώρο ταρίχευσης που στο παρελθόν είχε αποτελέσει την κατοικία του επιμελητή πριν αυτός μετακομίσει σε άλλο. Το δωμάτιο αυτό βρισκόταν στο κέντρο, κοντά στο κτίριο του Πανεπιστημίου. Η τιμή ενοικίασης ήταν 20 δρχ. το μήνα (έγγραφο 54/84_25/1/1860)

Εάν λοιπόν εκτιμήσουμε ότι για την ενοικίαση ενός δωματίου χρειαζόταν περίπου 20 δρχ. το μήνα και το στοιχειώδες κόστος για τη διαβίωση ενός ατόμου ήταν 30 δρχ. το μήνα, τότε ένας μηνιαίος μισθός των 50 δρχ. οριακά θα κάλυπτε τις ανάγκες ενός ανθρώπου και μετά βίας θα επαρκούσε για μία τετραμελή οικογένεια. Το συμπέρασμα αυτό επιβεβαιώνεται εκ του αντιθέτου και από τον Πιζάνια ο οποίος υπολόγισε ότι η αγοραστική δύναμη των χαμηλότερων αποδοχών της τραπεζικής ιεραρχίας που κυμαινόταν γύρω στις 100 δρχ. ήταν επαρκής για μια πενταμελή οικογένεια το 1861, χωρίς να απαιτείται η εργασία των γυναικών ή των ανήλικων μελών της όπως συνέβαινε στις αγροτικές οικογένειες (Πιζάνιας, 1985:70).

3.1.3 Τιμές προϊόντων και υπηρεσιών

Τα έγγραφα του μουσείου έδωσαν πολλά ενδιαφέροντα στοιχεία για τις τιμές των προϊόντων και των υπηρεσιών την περίοδο αυτή. Εκτός από τα ημερομίσθια για έκτακτες εργασίες τακτικά το μουσείο χρησιμοποιούσε αμαξάδες και αγωγιάτες για μεταφορικά. Το κόστος των μεταφορών ήταν αρκετά ψηλό. Από τα έγγραφα διαπιστώθηκε ότι η ενοικίαση ενός μουλαριού ανερχόταν στις 4 δρχ. την ημέρα (36/51_15/7/1859). Μία άμαξα μισθωμένη για εκδρομές γύρω από την Αττική είχε διάφορες διακουμάνσεις ανάλογα με το είδος της άμαξας⁶, την απόσταση και τις ενδιάμεσες στάσεις, από 3,5 δρχ. για κοντινές αποστάσεις όπως ο Κορυδαλλός έως και 25 δρχ. για το Πικέρμι (έγγραφα 54/84_25/1/1860, 115_30/7/1860 και 165_2/1/1861). Ένα φορτίο καυσόξυλα για θέρμανση κόστιζε 7,5 δρχ. και η μίσθωση ενός κάρου για αγώι από το Πικέρμι κόστιζε 7 δρχ. (165_2/1/1861). Για το ναύλο δωρεάς οιοπνεύματος από το Ναύπλιο το μουσείο χρεώθηκε με 2,90 δρχ. Η τιμή του οιοπνεύματος που το μουσείο χρειαζόταν σε μεγάλες ποσότητες ήταν από 1,90 – 2,10 δρχ. η οκά. Εκτός από τις μεταφορές στο εσωτερικό της χώρας το 1861 υπήρχαν και πολλές μεταφορές φυσιογνωστικών αντικειμένων από το εξωτερικό. Οι ναύλοι αυτοί γινόταν μέσω διαφόρων πρακτορείων όπως των Lloyd 's από το Λονδίνο, του P. Morice και του H. Bernan από την Τεργέστη, του G. Malanasi από το Παρίσι και τη Μασσαλία, του A. Menzello από τη Βιέννη και κοστολογούνταν ανάλογα με το κιβώτιο από μικρότερα ποσά των 4,5 δρχ. έως και κοστολογήσεις των 112 δρχ. για ένα αντικείμενο (83_10/1/1860, 165_2/1/1861). Δημιουργεί απορία το γεγονός ότι το 1861 οι εκτελωνισμοί κόστισαν στο μουσείο περίπου 11 δραχμές, αν και τα αντικείμενα του μουσείου επειδή ήταν ιδιοκτησία του Πανεπιστημίου σύμφωνα με το έγγραφο 51_3/11/1859 από το αρχείο Λυτών Εγγράφων πρωτοκόλλου του ΙΑ απαλλασσόταν από τα τέλη. Η μεταφορά των αντικειμένων του

⁶ Στο συμπέρασμα αυτό καταλήγουμε καθώς στο έγγραφο 115_30/7/1860 η μεταφορά στο Πικέρμι κόστισε 11,8 δρχ., ενώ στο έγγραφο 165_2/1/1861 η ίδια μεταφορά προς το Πικέρμι κόστισε 25,3 δρχ.

μουσείου, των υλικών και της αναγκαίας επίπλωσης γινόταν είτε από το προσωπικό του μουσείου με μία μικρή έκτακτη αμοιβή είτε από εξωτερικούς μεταφορείς σε κάποιες περιπτώσεις (165_2/1/1861). Γενικά οι αμοιβές για τις διάφορες υπηρεσίες κυμαίνονταν με βάση την εξειδίκευση της εργασίας κάθε φορά.

Αριθμ. Πρωτ. 488	Εν Μεταφρ.	Προν.	Θεωρώ
8. Μαρτ. 16.	Δ. Ν. Παρμάζας, τεχνωσιανή	71.85	3461.28.
9. Ιουλ. 15.	P. Morice, κούρας εν Τεργέζας	20.55.	
10. " "	Δ. Ν. Παρμάζας, τεχνωσιανή	- 28.	
11. " 21	P. Morice, κούρας εν Τεργέζας	6.20.	
12. " "	Δ. Ν. Παρμάζας, τεχνωσιανή	- 18.	
13. Μαΐ. 23.	J. Malanasi, κούρας εν Μασσαρίας	11.75.	
14. " "	Δ. Ν. Παρμάζας, τεχνωσιανή	- 50.	
15. " 24.	T. H. Zorob, μεταφράς γραμματικῶν	2.50.	
16. Ιουν. 9.	H. Dierkau, κούρας εν Τεργέζας	26.20.	
17. " 10.	Δ. Ν. Παρμάζας, τεχνωσιανή	- 70.	
18. Ιουν. 27.	J. Malanasi, κούρας εν Μασσαρίας	6.20.	
19. " 24.	P. Morice, κούρας εν Τεργέζας	111.95.	
20. " "	Δ. Ν. Παρμάζας, τεχνωσιανή	2.40.	
21. " 27.	" "	- 27.	
22. Ιουλ. 5.	J. Malanasi, κούρας εν Μασσαρίας	146.05.	
23. " "	Δ. Ν. Παρμάζας, τεχνωσιανή	- 90.	
24. Σεπτ. 4	" "	- 45.	
25. Οκτ. 16.	P. Morice, κούρας εν Τεργέζας	36.10.	
26. " "	Δ. Ν. Παρμάζας, τεχνωσιανή	- 44.	
27. " 20.	A. Moncello, κούρας Τεργέζας εν Βιόννη	5.-	
28. Δεκ. 2.	J. Malanasi, κούρας εν Μασσαρίας	26.73.	
29. " "	Τεχν. Αδωνιά, τεχνωσιανή	- 25.	
30. " 5.	P. Morice, κούρας εν Τεργέζας	19.55.	
31. " "	Δ. Ν. Παρμάζας, τεχνωσιανή	- 30.	
32. " 15.	P. Morice, διὰ φρεσβανίας	- 55.	
33. " "	Τεχν. Αδωνιά, τεχνωσιανή φέροντες	1.45.	
34. " 28	A. Moxos, τεχνωσιανή τζα	58.59	
		<u>559.33</u>	<u>559.33.</u>
2) Έξοδα ενδουσιανών.			
35. Ιουλ. 1.	Θ. Δι. Χυλκίτης, έξοδα 2 ενδουσιανών για γένια εντός τωρινών εν Αττικώς	34.50.	
			<u>34.50.</u>
3) Έξοδα ενδουσιανών φουσιανών ενδουσιανών.			
36. Φεβρ. 28.	Γεωρ. Γ. Καθμεριάνου, έξοδα Παρισίων	15.-	
37. Μαΐ. 27.	Γ. Μολωνίου, διὰ πλοιά εν Αττικώς και εν τω ενδουσιανών εν Αττικώς	118.60.	

Εικόνα 39: Έγγραφο 165_2/1/1862, τελωνειακά τέλη και έξοδα αλληλογραφίας και μεταφορικών έτους 1861

		Ποσόν	Ποσόν
	Εν Μεταφράσει	133.60.	4053.11.
38. Ιαν. 21.	Ε. Παζαδάκης, διὰ τὸν καθαρισμὸν καὶ ἀποκαταστάσιν	727.42.	
39. Αὐγ. 7.	Jh. Krüger, συλλογὴ 792 βιβλίων πλῆρη	600.—	
40. " 10.	Γιοβερνάντο, διὰ 2 πλῆρη	12.10.	
41. Σεπ. 27.	Μη. Αποστολίδης, ἑξὸς βιβλίων	10.—	
42. Δεκ. 16.	Α. Βούρζιτ, 500 τεμάχια ἀποκαταστάσιν βιβλίων	225.—	
43. " 25.	Α. Σκράνκερ, διάφορα πλῆρη ὑφάσματα	63.85.	
		<u>1777.97</u>	<u>1777.97.</u>
	4,7 Εὐφρόνια, ἔξοδος αὐτῶν αὐτῶν		
44. Ιαν. 2.	Westh, χαρτὸν, γραμματὸν ἔξοδος αὐτῶν	46.50.	
45. Φεβρ. 3.	Βέντς Yu. Βίβλς, ἐπιστολὴ ἀποκαταστάσιν βιβλίων	120.—	
46. " 10.	Μη. Α. Καζάνοβ, τριτοκλαστικὴ ἔξοδος	45.—	
47. " 25.	Βερρίν, μικρὰ ἔξοδος	10.15.	
48. " 25.	Αγγελὰ Ζερρί, 4 ἔξοδος διὰ τὸν καθαρισμὸν βιβλίων	15.—	
49. Μαρτ. 8.	N. Martinelli, διὰ τὸν καθαρισμὸν βιβλίων	151.80.	
50. " 19.	Βερρίν, μικρὰ ἔξοδος	10.25.	
51. " 22.	Χαζιάκης, 3 βιβλία	15.—	
52. " 31.	Βερρίν, μικρὰ ἔξοδος	9.50.	
53. Αὐγ. 2.	" " "	5.80.	
54. " 11.	Vino Corradini, 2 ἔξοδος διὰ τὸν καθαρισμὸν βιβλίων	6.—	
55. " 15.	Καρρπολὸς, διὰ τὸν καθαρισμὸν βιβλίων	124.20.	
56. " 17.	J. Hildebrand, 1 ἔξοδος πλῆρη	59.95.	
57. " 19.	Γαϊνιανόβι, ἔξοδος ἀποκαταστάσιν βιβλίων	10.—	
58. " 20.	" " " " " "	10.80.	
59. " 21.	" " " " " "	10.50.	
60. " 28.	" " " " " "	3.45.	
61. " "	H. Wilberg, ἐργαστῆριον τεχνικῶν	46.10.	
62. Μαι. 9.	L. Schröder, διὰ τὸν καθαρισμὸν βιβλίων	9.—	
63. " 13.	A. Bonkowski, 2 ἔξοδος καὶ 251 βιβλία διάφορα	929.—	
64. " 15.	L. Schröder, 2 ἔξοδος πλῆρη βιβλίων	10.—	
65. " 25.	N. Martinelli, διὰ τὸν καθαρισμὸν βιβλίων ἔξοδος ἀποκαταστάσιν βιβλίων καὶ ἐπιστολὴ ἀποκαταστάσιν βιβλίων	227.—	
66. " 29.	A. Pfautzert, φάρμακον βιβλίων	26.20.	
67. Ιαν. 2.	Βερρίν, διάφορα μικρὰ ἔξοδος	6.10.	
		<u>1905.40.</u>	

Εικόνα 40: Εγγραφο 165_2/1/1862, έξοδα του μουσείου για αγορά επίπλων και υλικών και επισκευές

3.2 Στέγαση και λειτουργία του μουσείου

Για τη στέγαση του μουσείου είχε προβλεφθεί μέρος του πρώτου ορόφου της βορινής πτέρυγας του πανεπιστημίου (προς τη σημερινή οδό Ακαδημίας). Το 1854 το κτίριο Κοντόσταυλου στο οποίο

στεγαζόταν η Βουλή (εκεί που σήμερα βρίσκεται το Εθνικό Ιστορικό Μουσείο) κήκε. Μέχρι να χτιστεί το νέο κτίριο, το Βουλευτικό σώμα ζήτησε να στεγαστεί στη βορινή πτέρυγα του Πανεπιστημίου (Μαρκεζίνης, 1966 τ.Α:128). Για το λόγο αυτό η συλλογή του μουσείου, σύμφωνα με τα έγγραφα 10_12/9/1858 (από το αρχείο Λυτών Εγγράφων Πρωτοκόλλου του ΙΑ) και 38/58_30/7/1859, στεγάστηκε προσωρινά στο μεσόδομο, το κάθετο οικοδόμημα που ένωνε την μπροστινή πτέρυγα (επί της Πανεπιστημίου) με την πίσω πτέρυγα (επί της Ακαδημίας). Στα δύο προαναφερόμενα έγγραφα γινόταν αναφορά για την κακή κατάσταση της κατασκευής αυτής. Στο πρώτο έγγραφο υπήρχε αναφορά για μία στέγη από ψευδάργυρο στην ανατολική πλευρά η οποία ήταν διαπερατή από τα όμβρια ύδατα, κάτι που θα είχε ως αποτέλεσμα τη φθορά της ξυλεία της στέγης, αλλά και της συλλογής από κάτω.

Στο δεύτερο έγγραφο ο συντάκτης του εγγράφου Η. Μητσόπουλος επανερχόταν με μία δηκτική περιγραφή. Σύμφωνα με την περιγραφή αυτή η στέγη σε πολλά σημεία ήταν τρύπια, με αποτέλεσμα να εισέρχονται τα νερά της βροχής και πολλή σκόνη. Σε κάποια σημεία τα ανοίγματα της στέγης ήταν τόσο μεγάλα ώστε να εισέρχονται ολόκληρα πουλιά, τα οποία «θα μπορούσε ο ταριχευτής να τα θηρεύσει άκοπα εμπλουτίζοντας την ορνιθολογική συλλογή του μουσείου». Τα περιφερόμενα πτηνά κούρνιαζαν στην οροφή και κατά τη μετακίνησή τους αποκολλούσαν και έριχναν πέτρες, σπάζοντας τα γυαλιά των προθηκών. Επιπλέον λέρωναν με τα κόπρανά τους τη συλλογή. Συνεχίζοντας πρόσθετε ότι η σκόνη δεν εισερχόταν μόνο από τη στέγη, αλλά και από τα κενά του πατώματος και των παραθύρων και των δύο πλευρών της αίθουσας. Ιδιαίτερα όταν φυσούσε δυνατός αέρας σύννεφα σκόνης και λιβυκής άμμου εισέρχονται στην αίθουσα. Παρομοίαζε τις συνθήκες της αίθουσας κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού με εκείνες της ερήμου Σαχάρας, όταν φυσά ο Σιμούν. Το χειμώνα το κρύο το οποίο εισερχόταν από τα ανοίγματα και από τις ανοικτές πλευρές ήταν τόσο ώστε γινόταν αδύνατη η οποιαδήποτε εργασία στο χώρο. Ολοκληρώνοντας κατέληγε στο συμπέρασμα ότι οι συλλογές ήταν τόσο λίγο προστατευμένες όσο κι αν ήταν στο δρόμο και ότι ήταν κρίμα να φθείρονται και να χάνονται τόσοί κόποι και δαπάνες. Γι' αυτό ζητούσε να γίνουν άμεσα επισκευές στο κτίριο: επισκευή της στέγης, του πατώματος, των δύο πτερύγων της αυλής και των παραθύρων.

Η διεύθυνση του μουσείου επανήλθε πάλι με το ζήτημα της στέγασης με το έγγραφο 42/62_27/8/1859 στο οποίο ζητούσε να δοθεί ένας επιπλέον χώρος, όπου θα γινόταν η ταρίχευση των ζώων, καθώς οι οσμές και οι ακαθαρσίες από τις εργασίες ήταν τόσο έντονες που δεν μπορούσαν να γίνονται μέσα στο χώρο του μουσείου. Επιπλέον, οι εργασίες προκαλούσαν «σκωληκογονία» που μπορούσε να μεταδοθεί και να βλάψει τα υπόλοιπα αντικείμενα της συλλογής. Το αίτημα αυτό ήταν σύμφωνο με την πρόβλεψη του άρθρου 31 του κανονισμού λειτουργίας, στο οποίο αναφερόταν ότι απαιτούνταν ένα ιδιαίτερο δωμάτιο στο οποίο να εργάζεται ο ταριχευτής. Το δωμάτιο έπρεπε να πληροί κάποιες προϋποθέσεις, όπως να μην έχει υγρασία και να μπορεί να θερμανθεί για να εργάζεται ο ταριχευτής απρόσκοπτα όλη τη μέρα, χωρίς να διακόπτει λόγω της υγρασίας ή του ψύχους. Εάν δεν υπήρχε τέτοιος χώρος εντός του κτιρίου του Πανεπιστημίου, τότε αυτό θα έπρεπε να αναλάβει τη δαπάνη ενοικίασης ενός χώρου- εργαστηρίου δίπλα στο Πανεπιστήμιο. Μέχρι εκείνη τη στιγμή φαίνεται ότι χρησιμοποιούνταν το δωμάτιο που νοίκιαζε ο επιμελητής, που βρισκόταν κοντά στο μουσείο. Όμως αυτός μετακινήθηκε σε άλλο μεγαλύτερο και δεν ήταν δυνατόν να πληρώνει με δικά του έξοδα το ενοίκιο για το χώρο αυτό. Το αίτημα έγινε δεκτό, καθώς τόσο σε απολογιστικά έγγραφα όσο και στον προϋπολογισμό του μουσείου του 1862 υπήρχε αναφορά στη σχετική δαπάνη των 20 δρχ. το μήνα για το δωμάτιο ταρίχευσης (84_25/1/1860, 115_30/7/1860, 165_2/1/1862). Ακόμη είτε για να θερμανθεί ο χώρος είτε για τις εργασίες ταρίχευσης είτε και για τα

δύο χρησιμοποιούνταν ξυλόσομπες , καθώς στο ετήσιο απολογιστικό έγγραφο 165_2/1/1862 δύο κάρα καυσόξυλα για χρήση του ταριχευτή κοστολογήθηκαν σε 15 δρχ.

Το 1863 η κατάσταση του κτιρίου του πανεπιστημίου φαίνεται ότι επιβαρύνθηκε ιδιαίτερα από τη λειτουργία του χώρου ως στρατοπέδου της φοιτητικής φάλαγγας. Η Πανεπιστημιακή Φάλαγγα ήταν ένα οργανωμένο ένοπλο σώμα φοιτητών, τμήμα της Εθνοφυλακής, που συγκροτήθηκε για να προστατευθεί το πανεπιστήμιο αλλά και η πόλη από ταραχές, κλοπές και βανδαλισμούς, λόγω της αναρχίας που ακολούθησε της έξωσης του Όθωνα (Πανταζίδης, 1889:156, Γαβρόγλου κ.ά., 2014:161). Η εικόνα που έδωσε ο ίδιος ο πρύτανης Φρεαρίτης και καταγράφεται από τον Πανταζίδα είναι η εξής: «Σε όλη την Ανατολή δεν πρέπει να υπάρχει Πανεπιστήμιο σαν αυτό των Αθηνών. Η ανατολική του πλευρά είναι κατερειπωμένη, η στέγη της είναι ένα ασβεστωμένο πανί, τα σανίδια έχουν αποσαθρωθεί, οι τοίχοι είναι βρώμικοι και αποσαθρωμένοι, το εσωτερικό του κτιρίου διαιρεμένο πρόχειρα με σανίδια και πολλά μικρά χωρίσματα για χρήση από τους διάφορους υπαλλήλους και τους κλητήρες της Βουλής και της Γερουσίας ο οποίοι εκτελούν εδώ και κάποιο καιρό και πρόχειρες μαγειρικές εργασίες. Οι διάδρομοι με τους οποίους επικοινωνεί η ανατολική πλευρά με την αυλή έχουν μεταβληθεί σε ουρητήρια και τουαλέτες. Κάποιες στοές του Πανεπιστημίου, αστέγαστες, πλημμυρίζουν το χειμώνα από βρόχινα νερά και κάποιες έχουν γεμίσει από κομμάτια αρχαίων λίθων που η Αρχαιολογική Εταιρεία συσσωρεύσε ελεύθερα. Ο μεσόδομος του Πανεπιστημίου χωρίς στέγη και επιχρίσματα είναι γεμάτος από τα πολύτιμα αντικείμενα του φυσιογραφικού μουσείου στα οποία προξενούνται ζημιές από τα νερά που τρέχουν. Οι αυλές άστρωτες και ανώμαλες είναι αδιάβατες από τα νερά το χειμώνα. Εκτός από την παλιά πτέρυγα το σύνολο των καινούριων πτερύγων δεν έχει επιχρίσματα και είναι γεμάτο τρύπες με αποτέλεσμα να κάνουν φωλιές πλήθος άγριων περιστεριών, με αποτέλεσμα το κτίριο να έχει όψη μεσαιωνικού θλιβερού εγκαταλειμμένου κτιρίου». (Πανταζίδης Ι, 1889 :170,171). Φαίνεται ότι αυτή κατάσταση υπαγόρευσε στη διεύθυνση να διεκδικήσει με το έγγραφο 193_19/8/1863 τη μετακίνηση της έκθεσης της συλλογής στη βορινή πτέρυγα όπου αρχικά προοριζόταν να στεγαστεί το μουσείο, αφού πρώτα γινόταν οι απαραίτητες επισκευές. Ο χώρος αυτός ήταν πλέον διαθέσιμος, καθώς το κτίριο της Παλαιάς Βουλής είχε ολοκληρωθεί και το βουλευτικό σώμα μεταφέρθηκε στην έδρα του. Η απάντηση ήταν μάλλον θετική. Στο έγγραφο με αρ. πρ. 2707/796 από το αρχείο Λυτών Εγγράφων Πρωτοκόλλου του Ιστορικού Αρχείου με ημερομηνία 20/9/1863 ο πρύτανης Φρεαρίτης έδινε εντολή στον αρχιτέκτονα Λύσανδρο Καυταντζόγλου να του στείλει τον προϋπολογισμό για τη διαμόρφωση του χώρου του φυσιογραφικού μουσείου όσο το δυνατόν πιο γρήγορα, προκειμένου να μετακινηθεί σε αυτόν η συλλογή.

3.3 Συγκρότηση συλλογών

Πολλά από τα έγγραφα του αρχείου αφορούσαν στη συγκρότηση της συλλογής του μουσείου. Ιδιαίτερα βοηθητικές υπήρξαν οι ετήσιες εκθέσεις προς το Υπουργείο Εκκλησιαστικών και Δημόσιας Εκπαιδεύσεως που, σύμφωνα με το άρθρο 20 του κανονισμού λειτουργίας του φυσιογραφικού μουσείου, η διεύθυνση του μουσείου είχε το καθήκον να υποβάλει με τη λήξη του ακαδημαϊκού έτους, στις αρχές του Αυγούστου. Σε αυτές αναφέρονταν συγκεντρωτικά όλα όσα είχαν γίνει με στόχο τη βελτίωση του μουσείου. Συγκεκριμένα αναφέρονταν σε όλα τα αντικείμενα που ήρθαν στην κατοχή του μουσείου στη διάρκεια της ακαδημαϊκής χρονιάς, καθώς και στον τρόπο απόκτησης (αγορά, δωρεά) με τον οποίον περιήλθαν. Στο τέλος κάθε τέτοιας αναφοράς υπήρχε και σύντομος οικονομικός απολογισμός της ακαδημαϊκής χρονιάς (από Αύγουστο σε Αύγουστο). Τα έγγραφα αυτά διασταυρωμένα με άλλα έγγραφα του αρχείου, αλλά και έγγραφα του ιστορικού Αρχείου του Πανεπιστημίου δίνουν μια εικόνα των δράσεων που γινόταν για τον εμπλουτισμό της συλλογής, της εξέλιξης της συλλογής και των ανθρώπων που κινούνταν υποστηρικτικά γύρω από το μουσείο εντός και εκτός Ελλάδας.

3.3.1 Η αρχική συλλογή

Πριν ακόμη από την ίδρυση του μουσείου στο χώρο του πανεπιστημίου στεγάζονταν δύο συλλογές: του πανεπιστημίου και της Φυσιογραφικής Εταιρείας. Η πρώτη συλλογή πρέπει να ήταν το αποτέλεσμα δωρεών προς το πανεπιστήμιο που είχαν προηγηθεί τις επίσημης ίδρυσης του μουσείου, όπως οι συλλογές Βασιλόπουλου και Χαριτώφ οι οποίες αναφέρονται σε προγενέστερα της ίδρυσης του μουσείου έγγραφα του Αρχείου Λυτών Εγγράφων του ΙΑ του ΕΚΠΑ. Μία ακόμη τέτοια δωρεά πρέπει να ήταν μία καταλογογραφημένη συλλογή απολιθωμάτων του Όθωνα της οποίας ο κατάλογος ήταν το πρώτο χρονολογικά έγγραφο του εξεταζόμενου αρχείου, το 190β_30/7/1853. Εδώ ή πρόκειται για λάθος της ημερομηνίας, καθώς στην αρίθμηση 190β θα ταίριαζε καλύτερα η ημερομηνία 1863 ή οι κατάλογοι αριθμήθηκαν όλοι μαζί στο τέλος κάτι που είναι πιο πιθανό με βάση τη σημείωση στην κορυφή της σελίδας. Παράλληλα υπήρχε και μία δεύτερη συλλογή που ανήκε στην Φυσιογραφική Εταιρεία. Σύμφωνα με το άρθρο 5 του πρώτου διατάγματος της ίδρυσης του πανεπιστημίου της Αθήνας που υπογραφόταν από τον Αντιβασιλέα Αρμασμπέργκ και εκδόθηκε την 31η Δεκεμβρίου του 1836 οι Ιατρική και Φυσιογραφική Εταιρείες είχαν την υποχρέωση να διαθέτουν τις συλλογές τους στο μελλοντικό πανεπιστήμιο. Φαίνεται λοιπόν ότι οι δύο συλλογές συνυπήρχαν αν και διακριτές η μία από την άλλη σε όλη τη διάρκεια ύπαρξης του Πανεπιστημίου και πριν από την ίδρυση του Φυσιογραφικού μουσείου. Με το άρθρο 1 του κανονισμού λειτουργίας του μουσείου οι δύο συλλογές ενοποιούνται ώστε να αποτελέσουν την πρώτη συλλογή του Φυσιογραφικού Μουσείου της Αθήνας.

Σύμφωνα με το έγγραφο 39/59_18/8/1859, που αποτελεί την πρώτη ετήσια έκθεση που υποβλήθηκε στο Υπουργείο Εκκλησιαστικών και Δημόσιας Εκπαιδεύσεως από τη Διεύθυνση του μουσείου οι δύο αυτές συλλογές διακρίνονταν: στη συλλογή των θηλαστικών, στη συλλογή των πτηνών, στη συλλογή των σκελετών, στη συλλογή των ερπετών, στη συλλογή των εντόμων, στη συλλογή των αραχνοειδών, στη συλλογή των μαλακόστρακων, στη συλλογή των σκωληκοειδών, στη συλλογή των μαλακίων, στη συλλογή των φυτών, στη συλλογή των ορυκτών και στη συλλογή των ορυκτών λειψάνων (παλαιοντολογική συλλογή).

Μεγάλο μέρος της συλλογής των πτηνών και όλη η συλλογή των εντόμων που παρέλαβε αρχικά το μουσείο από τη φυσιογραφική εταιρεία ήταν καταστραμμένη, καθώς είχε υποστεί φθορά από βιολογικούς παράγοντες εξαιτίας της παλαιότητας, αλλά κυρίως της ελλιπούς ταρίχευσης και των

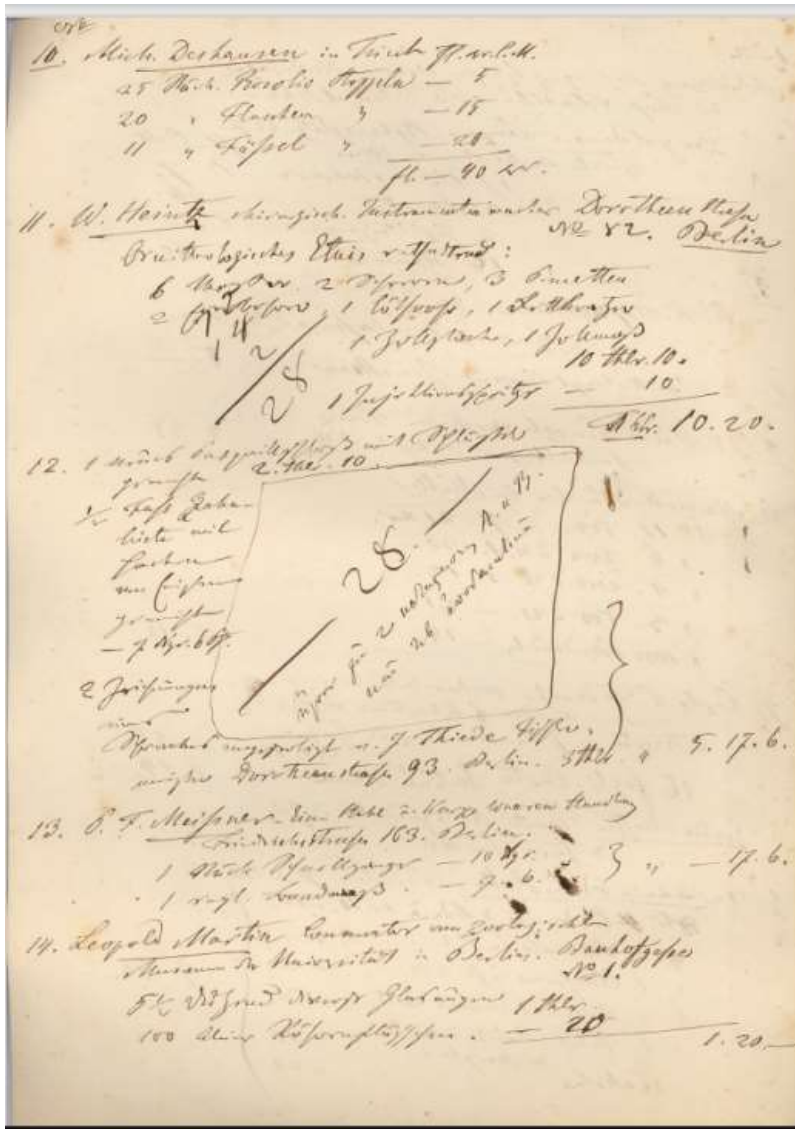
ακατάλληλων προθηκών που δεν εξασφάλιζαν τις συνθήκες εκείνες που απαιτούνταν για τα ευαίσθητα αυτά υλικά. Φαίνεται ακόμη ότι η αποθήκευση της συλλογής γινόταν για πολύ καιρό σε ακατάλληλους χώρους χωρίς σωστή συσκευασία, με αποτέλεσμα να αναπτύσσονται σκώληκες που τρέφονταν από το οργανικό υλικό των αντικειμένων της συλλογής. Η έκφραση «σκωληκοβρωσία» αναφέρεται από τον έφορο συστηματικά σε πολλά έγγραφα και δείχνει την επίγνωση της επικινδυνότητας των βιολογικών παραγόντων για τις συλλογές αυτές. Ο εμπλουτισμός και η διεύρυνση της συλλογής του μουσείου στα επόμενα έτη έγινε μέσω δωρεών, αγορών και θήρευσης ή συλλογής από τη φύση. Τη θήρευση και τη συλλογή από τη φύση την είχαν αναλάβει ο ταριχευτής και ο επιμελητής του μουσείου.

3.3.2 Το ταξίδι του επιμελητή στην Ευρώπη

Αμέσως μετά την πρόσληψή του ο επιμελητής Heldreich αναχώρησε για την Κ. Ευρώπη. Όπως υποστηρίζει η Διεύθυνση στο έγγραφο 2_13/9/1858 που βρίσκεται στη συλλογή των Λυτών Εγγράφων Πρωτοκόλλου του ΙΑ του ΕΚΠΑ, το ταξίδι αυτό έπρεπε να γίνει γιατί το κόστος του θα ήταν μικρό σε σχέση με τα οφέλη που θα προέκυπταν από την αποφυγή λανθασμένων ενεργειών. Αμέσως μετά το διορισμό του, ο επιμελητής έλαβε τη σχετική άδεια των έξι εβδομάδων από το Υπουργείο και ξεκίνησε το «εκπαιδευτικό» του ταξίδι του στις 16 Σεπτεμβρίου του 1858 με το βασιλικό ατμόπλοιο «Καρτερία» και πρώτο προορισμό την Τεργέστη. Όπως φαίνεται από το παραπάνω έγγραφο, και το απολογιστικό έγγραφο 11/13_8/12/1859 του υπό μελέτη αρχείου, στόχοι της αποδημίας αυτής ήταν να επισκεφτεί αντίστοιχα μουσεία του εξωτερικού για να λάβει σύγχρονη τεχνογνωσία σε θέματα συμπλήρωσης συλλογών, διατήρησης και έκθεσης, να προμηθευτεί από το εξωτερικό εργαλεία και υλικά απαραίτητα για την ταρίχευση, τη συντήρηση και την τοποθέτηση των εντόμων και των υπολοίπων αντικειμένων της συλλογής, να κάνει γνωστή την ύπαρξη του Φυσιογραφικού Μουσείου της Αθήνας στον κεντροευρωπαϊκό επιστημονικό κόσμο, να έρθει σε επαφή με αντίστοιχα φυσιογραφικά μουσεία και με εταιρείες αντίστοιχες με τη Φυσιογραφική Εταιρεία των οποίων τα μέλη ήταν πρόσωπα υψηλού κύρους και επιστήμονες μεγάλου βεληνεκούς και τέλος να έρθει σε επαφή με συλλέκτες, εμπόρους, με προμηθευτές εξοπλισμού και υλικών μουσείων και να αποκτήσει τους απαραίτητους καταλόγους τους.

Από την Τεργέστη, ο επιμελητής ταξίδεψε με το τρένο βόρεια προς τη Βιέννη, την Πράγα, τη Δρέσδη, το Βερολίνο, ξανά στην Πράγα και από εκεί προς το Μόναχο και το Σάλτσμπουργκ. Στην επιστροφή του πέρασε πάλι από τη Βιέννη και την Τεργέστη, όπου πήρε το πλοίο της επιστροφής. Στην Αθήνα επέστρεψε στις 20 Νοεμβρίου του 1858. Το ταξίδι του κράτησε συνολικά 63 ημέρες, επομένως 9 εβδομάδες, 3 περισσότερες από την αρχική πρόβλεψη. Είχε την ευκαιρία να επισκεφτεί πολλά μικρά και μεγάλα μουσεία Εταιρειών, να δει τους σύγχρονους για την εποχή τρόπους έκθεσης και διατήρησης να προμηθευτεί καταλόγους και σχέδια ερμαρίων κατάλληλα για την έκθεση πολλών συλλογών, να έρθει σε επαφή με γνωστούς επιστήμονες, εμπόρους και προμηθευτές της εποχής (Παράρτημα II). Υπήρξε φορέας του μηνύματος ότι στην Ελλάδα προόδευε η Σχολή των Φυσικών Επιστημών με την εύνοια και τη συνδρομή της βασιλικής κυβέρνησης. Σε ότι αφορά στα οικονομικά στοιχεία, το ταξίδι κόστισε περίπου 1100 δρχ. Τα έξοδα καλύφθηκαν από το ταμείο του Πανεπιστημίου, και καταχωρήθηκαν στον απολογισμό του μουσείου για τη χρήση της περιόδου από τον Αύγουστο του 1858 έως και τα τέλη Ιουλίου του 1859 που περιλαμβάνεται στο έγγραφο με αριθμό 39/59_18/8/1859. Αρχικά εκταμιεύτηκαν από το πανεπιστήμιο 600 δρχ. Τα έξοδα θα καταχωρούνταν στο Κεφάλαιο Γ των εκδρομών – αποδημιών του έτους, και στο κεφάλαιο Δ που αφορούσε την αγορά εξοπλισμού, υλικών και εργαλείων. Η ανάλυση των εξόδων του ταξιδιού ακολουθεί στο Παράρτημα II. Στις 28/10/1858 το ποσό των 600 δρχ. έτεινε να εξαντληθεί σύμφωνα

με επιστολή που έλαβε η Διεύθυνση του μουσείου από τον επιμελητή και που είχε γραφτεί στις 15/10/1858. Ο επιμελητής θα έφευγε από το Βερολίνο για να επιστρέψει στη Βιέννη και τα χρήματα

Εικόνα 42: Εξερχόμενο έγγραφο 11/13_ 8/12/1859

που είχε, μόλις που επαρκούσαν για τα οδοιπορικά του ως εκεί. Με το έγγραφο 7_29/10/1858, που στάλθηκε από τη Διεύθυνση του μουσείου προς τον πρότανη ζητούσαν να σταλούν στη Βιέννη 300 δρχ. προκειμένου να αγοράσει ο επιμελητής κάποια αναγκαία για το μουσείο πράγματα και να μεταβεί στην Τεργέστη ώστε να επιστρέψει έγκαιρα στην Αθήνα. Ακόμη ζητούσαν να μεσολαβήσει ο πρόξενος της Ελλάδας στην Τεργέστη, Γιαννικούσης, προκειμένου να επιστρέψει ο επιμελητής με το αυστριακό ατμόπλοιο δωρεάν, αλλιώς το υπόλοιπο των χρημάτων μετά τις αγορές δε θα επαρκούσε για το εισιτήριο επιστροφής Β' θέσης με αποτέλεσμα να καθυστερήσει κι άλλο η επιστροφή του. Τα δύο

τελευταία έγγραφα βρέθηκαν στο αρχείο Λυτών Εγγράφων Πρωτοκόλλου του ΙΑ.

Η αποδημία αυτή αποτελεί μία πολύ ενδιαφέρουσα καταγραφή του ευρωπαϊκού κόσμου στην εποχή εκείνη. Ο επιμελητής περιδιάβαινε από τη μία ευρωπαϊκή πόλη της Κ. Ευρώπης στην άλλη. Τα σύνορά της εποχής εκείνης ήταν πολύ διαφορετικά από τα σημερινά. Μία στρατιά από επιστήμονες, διευθυντές φυσιογραφικών μουσείων, μέλη επιστημονικών ενώσεων του ανοίγουν τις πόρτες των μουσείων της κεντρικής Ευρώπης. Ο επιμελητής κρατούσε με ακρίβεια όλα του τα έξοδά του και έτσι τα ναύλα, τα μεταφορικά, τα κόμιστρα, οι διανυκτερεύσεις και οι τιμές των εστιατορίων των ευρωπαϊκών πόλεων ξετυλίγονται στον απολογισμό του. Τα έξοδά του καταγράφονται στο νόμισμα της κάθε περιοχής που επισκεφθήκε. Στον τελικό απολογισμό του τα μετατρέπει σε δραχμές με αποτέλεσμα να παίρνουμε την ισοτιμία της δραχμής με το πρωσικό, το αυστριακό, το βαυαρικό και το γερμανικό νόμισμα (Παράρτημα II).

3.3.3 Τρόποι εμπλουτισμού της συλλογής

Η επιστροφή του επιμελητή και η πρόσληψη του υπόλοιπου προσωπικού σηματοδότησε και την έναρξη των εργασιών του μουσείου με πιο εντατικό ρυθμό, όπως φαίνεται και από την κατακόρυφη αύξηση των εξόδων στα διάφορα κεφάλαια στις αρχές του 1859 (22_12/3/1859). Ο εμπλουτισμός της συλλογής τα πρώτα χρόνια του μουσείου ήταν πλούσιος και στηριζόταν σε δωρεές, σε ανταλλαγές, στις εκδρομές των εφόρων, του επιμελητή και του ταριχευτή στην ελληνική ύπαιθρο και σε αγορές είτε έτοιμων συλλογών από εμπόρους και συλλέκτες είτε από εγχώριους θηρευτές που κυνηγούσαν ή αιχμαλώτιζαν ζώα και μετά τα πουλούσαν στο φυσιογραφικό μουσείο. Το κυνήγι ήταν μια αγαπημένη δραστηριότητα όλων όσων ασχολούνταν με τη συλλογή φυσιογραφικών αντικειμένων: «Το κυνήγι αναδύεται σαν ένα νέο μέσο εμπλουτισμού των συλλογών. Ζωολογικοί κήποι γίνονται δωρητές νεκρών ζώων και οργανωμένες εκστρατείες για την αιχμαλωσία ζώων για τους ζωολογικούς κήπους αποφέρει κέρδος και για τις συλλογές των μουσείων. Τα μουσεία αναπαριστούν τα βασίλεια των νεκρών, αλλά και των ζωντανών πολλές φορές» (Bennett, 2004:40). Την τάση αυτή μπορούμε να τη δούμε σε κάθε απολογισμό του μουσείου στο κεφάλαιο Δ που αφορά στα έξοδα αγοράς φυσιογραφικών αντικειμένων. Στα 16 παραστατικά του Α' τριμήνου του 1859 (22/26_12/3/1859), μόνο τα δύο ήταν αγορές από συλλέκτες. Όλα τα υπόλοιπα ήταν αγορές ζώων που είχαν θηρευτεί στην ελληνική ύπαιθρο.

Παρόμοια τάση εντοπίζεται και στους υπόλοιπους απολογισμούς των δύο πρώτων ετών. Σε δύο περιπτώσεις μάλιστα οι θηρευτές έφεραν ζωντανά δείγματα, τα οποία αγοράστηκαν σε τιμή πολύ μεγαλύτερη (σχεδόν τετραπλάσια) από τα νεκρά όμοιά τους. Ο μπούφος και ο ασβός που αιχμαλωτίστηκαν από τους Γ. Μίκο και τον Κ. Βασιλείου πουλήθηκαν στο μουσείο προς 4 δρχ. και 5,8 δρχ. αντίστοιχα. Τα ζώα διατράφηκαν για πέντε μήνες το πρώτο και για δύο μήνες το δεύτερο, μάλλον για να φτάσουν το επιθυμητό μέγεθος (45/65_24/9/1859). Τα παραπάνω στοιχεία οδηγούν στο συμπέρασμα ότι οι άνθρωποι που ασχολούνταν με τη θήρευση, κυνηγούσαν σκόπιμα συγκεκριμένα είδη και είχαν γνώσεις των αναγκών του μουσείου. Θήρευση εκτελούσε και ο ταριχευτής του μουσείου σύμφωνα με το έγγραφο 23/28_1/4/1859 με το οποίο η Διεύθυνση του μουσείου ζητούσε από τη Διεύθυνση της Διοικητικής Αστυνομίας Αθηνών άδεια οπλοφορίας και κυνηγιού για τον ταριχευτή του μουσείου: «καθώς αυτός εκδράμει τακτικά προκειμένου να θηρεύσει και να συλλέξει φυσιογραφικά αντικείμενα ή ζώα και φυτά για τις ανάγκες του μουσείου, όπως προβλέπεται και στο άρθρο 35 του Βασιλικού Διατάγματος της 17ης Αυγούστου 1858» (εικ.26). Η άδεια αυτή εξασφαλίστηκε με το έγγραφο 24_6/4/1859. Αναζήτηση φυσιογραφικών αντικειμένων για τη συλλογή του μουσείου κάνει και ο επιμελητής. Σύμφωνα με έγγραφο του ΙΑ του ΕΚΠΑ με ημερομηνία 2 Μαΐου του 1859 η Διεύθυνση ζητούσε από τον πρύτανη άδεια για τον επιμελητή και τον ταριχευτή προκειμένου να μεταβούν στην Πάρνηθα για τετραήμερη εκδρομή για να συλλέξουν έντομα και φυτά. Ο ετήσιος απολογισμός εξόδων του 1859 που προέκυψε με συνένωση των εγγράφων 22/26_12/3/1859, 45/65_24/9/1859 και 54/84_25/1/60 στο κεφάλαιο Γ που αφορούσε τις δαπάνες για εκδρομές και αποδημίες αναφέρει 12 μονοήμερες εκδρομές γύρω από την Αττική, μια τριήμερη στη Σαλαμίνα και την προαναφερθείσα τετραήμερη στην Πάρνηθα.

Μεγάλο ποσοστό των νεοεισερχόμενων αντικειμένων στο μουσείο προερχόταν από δωρεές φιλελλήνων ή και Ελλήνων του εξωτερικού. Έτσι το έτος 1859 τρεις μεγάλες συλλογές ήρθαν στην κατοχή του μουσείου: η συλλογή ορυκτών από τη Σιβηρία του υπουργικού συμβούλου Kämmerer, η συλλογή εντόμων και πτηνών Λεονάρδου από τη Βραζιλία και η συλλογή Καραύση από την

82

82
2/11. 1859.

α Αθήναις, τὰς 31 Δεκεμβρίου 1859.

Ἔως 8106.
ἄνω 403

Ὁ Ἄρχοι
Κυρ' Δουδουέρου καὶ υἱοὶ τὰς Βραζιλίας
Μαυρούς,

Ἐξοφλεῖται ὑμῶν ἕνεκα ἰσχυρὰν ἀπὸ ἡμῶν εἰσπραξίαν καὶ ἀπὸ τῆς
Κατασκευῆς καδουράκου, κυρίως ἂν ἀναγνωσθῶσι ἀπὸ τῶν ἀποστολῶν ὑμῶν
ἐκείνην καὶ ἄλλων ἐν τῷ ἔργῳ τῷ Carron de Villards, κατασκευῆς
Κυρ' Δουδουέρου καὶ υἱοῦ υἱοῦ τῶν Βραζιλίας καὶ ἄλλων καὶ ἄλλων ἄλλων
καὶ ἀπὸ τῶν ἀποστολῶν ὑμῶν.

Ὁ Υπουργός
Παιδείας

Ἐπισημαίνεται ὅτι ἡ ἀποστολὴ
καὶ ἡ ἀποστολὴ ἡ ἀποστολὴ
καὶ ἡ ἀποστολὴ ἡ ἀποστολὴ
καὶ ἡ ἀποστολὴ ἡ ἀποστολὴ
καὶ ἡ ἀποστολὴ ἡ ἀποστολὴ
καὶ ἡ ἀποστολὴ ἡ ἀποστολὴ

Εικόνα 44: Ἐγγραφο που υπογράφει ὁ Υπουργός Ζαΐμης γιὰ τὴν παραλαβὴ τῆς δωρεᾶς τοῦ Carron de Villards ἀπὸ τὴ Βραζιλία

Ανταλλαγές την πρώτη χρονιά με άλλα ιδρύματα δεν είχαν αρχίσει. Αυτό μάλλον γιατί οι ανταλλαγές απαιτούσαν μια ολοκληρωμένη γνώση της συλλογής, ταξινόμηση και καταλογογράφηση των αντικειμένων, συντήρησή τους, καταγραφή των διαθέσιμων για ανταλλαγή και στη συνέχεια επικοινωνία με τους φορείς του εξωτερικού, ανταλλαγή καταλόγων με τα αντικείμενα που διατίθενται ώσπου να καταλήξουν σε ένα αποτέλεσμα επωφελές και για τους δύο οργανισμούς. Το ταξίδι του επιμελητή στην αλλοδαπή είχε αποδώσει καρπούς, καθώς πολλά ξένα ιδρύματα εκδήλωσαν το ενδιαφέρον τους για ανταλλαγές αντικειμένων, αλλά το μουσείο της Αθήνας μόλις που είχε αρχίσει να οργανώνεται και να στήνει τις συλλογές του. Πολύ βοηθητικός υπήρξε ο ρόλος των προξένων. Η κινητοποίηση τους προς όφελος του μουσείου σύμφωνα με την εγκύκλιο 9186/22/1/1858 απέφερε και αυτή καρπούς τόσο σε θέματα δωρεών όσο και ανταλλαγών.

3.3.4. Η συγκρότηση της συλλογής – Η πρώτη έκθεση

Μετά την επιστροφή του επιμελητή αρχίζει η επανέκθεση στο χώρο που παραχωρήθηκε στο Φυσιολογικό μουσείο από το Πανεπιστήμιο. Σύμφωνα με το έγγραφο 39/59_18/8/1859 τα ζώα τοποθετήθηκαν σε καινούριες προθήκες πιο καλαίσθητες και πιο κατάλληλες για τη διατήρηση των αντικειμένων και τη θέασή τους από το κοινό. Κατά τη διάρκεια του πρώτου έτους στήθηκε μία προθήκη με τέσσερα είδη θηλαστικών. Η διατήρηση και η έκθεση των θηλαστικών απαιτούσε αρκετό χρόνο και μεγάλες προθήκες που κόστιζαν πολύ και δεν μπορούσαν να καλυφθούν από τον προϋπολογισμό του μουσείου. Η συλλογή των πτηνών αποτελούσε την πιο πλήρη συλλογή από όλες, με μεγάλο αριθμό δειγμάτων που στήθηκαν εκ νέους σε βάσεις. Η συλλογή περιλάμβανε 110 εγχώρια είδη και 261 ξένα είδη. Κατασκευάστηκαν δύο νέα ερμάρια σύμφωνα με τα σχέδια που του έδωσε ο διευθυντής του Ζωολογικού Μουσείου του Βερολίνου και που είχε σχεδιάσει ο Gemminger (έγγραφο 11/13_8/12/1859). Τα νέα ερμάρια ήταν πιο εύκολα προσβάσιμα από το προσωπικό και ταυτόχρονα καθιστούσαν τα εκθέματα πιο ορατά από τους επισκέπτες. Δίπλα στα καινούρια αποκτήματα (όπως η προαναφερθείσα συλλογή Λεονάρδου από τη Βραζιλία) τοποθετήθηκαν σε νέες βάσεις και όσα από τα παλιά εκθέματα ήταν σε καλή κατάσταση μετά τη συντήρησή τους. Τα υπόλοιπα δέρματα πτηνών της παλιάς συλλογής απομακρύνθηκαν για να μην μεταφέρουν τους σκώληκες στα καλοδιατηρημένα δείγματα. Επειδή τα καινούρια ερμάρια δεν ήταν αρκετά για όλη τη συλλογή, επισκευάστηκαν και χρησιμοποιήθηκαν και τα παλιά ερμάρια της Εταιρείας προσωρινά. Τα μικρά πτηνά τοποθετήθηκαν και αυτά σε νέες προθήκες. Στις συλλογές των πτηνών προστέθηκαν και 4 νεοσοί, αυγά πτηνών, που μέχρι τότε δεν υπήρχαν και ο σκελετός μίας στρουθοκαμήλου, δώρο της βασίλισσας.

Στη συλλογή των ερπετών προστέθηκε ένα δέρμα βόα από τη Βραζιλία ο οποίος αγοράστηκε και δεκατέσσερα φίδια, σαύρες και μία χελώνα από την αλλοδαπή που δωρίστηκαν από τον Α. Καράτη από τη Γλασκώβη. Προστέθηκαν ακόμη άλλα έξι εγχώρια φίδια από τα οποία το ένα ήταν δωρεά του γιατρού Nieder από το Μεσολόγγι και τα άλλα πέντε θηρεύτηκαν από τον Επιμελητή. Στη συλλογή των ψαριών προστέθηκαν 27 είδη από δωρεές όλα : 1 είδος προερχόμενο από την Ερυθρά θάλασσα δώρο του βασιλιά, 1 είδος που πρόσφερε ο κ. Στ. Κρίνος και 25 είδη δώρο από το γιατρό του Β. Ναυτικού C. Reinholdt (εξελληνισμένο Ρεϊνόλδου).

Εικόνα 45: Η κύρια αίθουσα του Μουσείου Παλαιοντολογίας και Γεωλογίας του ΕΚΠΑ το 1927

Η συλλογή των εντόμων ξανασηματίστηκε όλη από την αρχή, καθώς όσα είδη είχε η Εταιρεία είχαν καταστραφεί όλα από τους μικροοργανισμούς. Η νέα συλλογή συνίστατο από 3635 είδη από τα οποία τα 415 είδη ήταν ιθαγενή της Αμερικής και αγοράστηκαν με δαπάνη του μουσείου, τα 500 είδη συλλέχθηκαν από τον επιμελητή στην Αττική, άλλα 2720 δωρίστηκαν από τον Ό. Λεονάρδο, από τον καθηγητή Bonvicini από το Πανεπιστήμιο της Πάδοβα και από τον επιμελητή. Ο αριθμός αυτός των εντόμων θεωρήθηκε μια καλή αρχή για το σχηματισμό της επιστημονικής συλλογής. Τακτοποιήθηκε σε ένα ερμάριο με πολλές θήκες, όμοιο με αυτό που υπήρχε στο φυσιολογικό μουσείο της Βιέννης και επίσης είχε αντιγραφεί από τον επιμελητή κατά το ταξίδι του (έγγραφο 11/13_ 8/12/1859). Σηματίστηκε για πρώτη φορά στο μουσείο μία συλλογή αραχνοειδών που αποτελούνταν από 4 μεγάλες αμερικανικές αράχνες και 16 είδη σκορπιών. Οι αράχνες και οι 14 σκορπιοί ήταν τμήμα της δωρεάς του Α. Καράτη, οι άλλοι 2 σκορπιοί θηρέυτηκαν από τον επιμελητή.

Στη συλλογή των μαλακοστράκων προστέθηκαν 2 θαλάσσιοι καρκίνοι, τους οποίους δώρισε ο γιατρός C. Reinholdt, ένας ίουλος και μία σκολόπενδρα που τα έστειλε ο Καράτης. Επίσης η συλλογή των σκληροειδών εμπλουτίστηκε με 50 είδη παρασίτων των εντόσθιων τα οποία έστειλε ο καθηγητής της ιατρικής Mollin από το Πανεπιστήμιο της Πάδοβα, διάσημος ερευνητής στην παρασιτολογία. Επίσης στη συλλογή των μαλακίων δωρίστηκε από τον επιμελητή το πολύ περίεργο δίθυρο οστρακόδερμο, το αποκαλούμενο εμπετρόβιο αρητών (*Saxicava arctica*). Στη συλλογή των ακτινωτών και των ζωοφύτων προστέθηκε από ένα είδος από το Σαρωνικό κόλπο δώρο του γιατρού C. Reinholdt.

Η φυτολογική συλλογή που παραδόθηκε από τη Φυσιολογική Εταιρεία βρισκόταν σε αταξία λόγω των συνεχών μετακινήσεων της. Σε αυτή προστέθηκαν 200 είδη που συλλέχθηκαν από τον επιμελητή στην Αττική. Ειδικά μέτρα πάρθηκαν για την προστασία της συλλογής από μικροοργανισμούς, όπως ο εμποτισμός με διχλωριούχο άργυρο. Στη συνέχεια αγοράστηκαν κατάλληλα φύλλα χαρτιού και τακτοποιήθηκαν τα διάφορα είδη φυτών. Τοποθετήθηκαν και έντυπα

ονομαστικά δελτία. Σύμφωνα με τις αρμοδιότητες του προσωπικού η συντήρηση της φυτολογικής συλλογής και η συγγραφή των ονομαστικών δελτίων ήταν υποχρέωση του ταριχευτή.

Στη συλλογή των ορυκτών, η οποία αναφέρεται ότι ήταν πολύ πλούσια και αξιόλογη προστέθηκαν 151 στον αριθμό ορυκτά Ρωσίας και Σιβηρίας που ανήκαν σε 58 διαφορετικά είδη δωρεά του συμβούλου επικρατείας Kämmerer, ένας σταλακτίτης από το σπήλαιο της Αντιπάρου δωρεά του Hayer ή Haier και άλλοι 50 σταλακτίτες σε τεμάχια αποσπασμένοι από το σπήλαιο του Πάνορμου στην Τήνο οι οποίοι δωρίστηκαν από τον Αντ. Βάλληνδα.

Στην παλαιοντολογική συλλογή ή όπως αναφέρεται στο έγγραφο «των ορυκτών λειψάνων προ ανθρώπινη συλλογή» προστέθηκαν ένα σκέλος κάτω σιαγόνας αρκούδας σπηλαίου το οποίο ανασκάφηκε σε σπήλαιο στη Φραγκονία και ήταν δωρεά του διδάκτορα Orpel από το Μόναχο. Το Γεωλογικό Ινστιτούτο της Αυστρίας δώρισε στο μουσείο μία συλλογή απολιθωμάτων της τριτογενούς περιόδου από την βιεννέζικη γη και ο καθηγητής Bonvicini τους δώρισε ένα πολύ αξιόλογο απολιθωμα ψαριού γνωστό με την ονομασία ραβδωτός χαιτόδοντας.

Τη δεύτερη χρονιά λειτουργίας του (1859-1860) το Μουσείο συνέχισε σταθερά να αυξάνει τον αριθμό των αντικειμένων του μέσω αγορών, δωρεών και ανταλλαγών. Έτσι σύμφωνα με το έγγραφο με αρ.113_21/7/1860: Η συλλογή των θηλαστικών εμπλουτίστηκε με 22 άτομα. Τα 12 από αυτά είναι ιθαγενή και περιλάμβαναν μεταξύ των άλλων, 3 ποντίκια από το γιατρό Nieder από το Μεσολόγγι. Τα άλλα 10 είναι αλλοδαπά και περιλαμβάνουν 1 κερκοπίθηκο και 2 αντιλόπες, τα οποία χαρίστηκαν από το βασιλικό ζεύγος, καθώς και 4 θηλαστικά ταριχεύματα (έναν πτερόμυγο, έναν γαλεοπίθηκο και δύο μεγάλες νυχτερίδες) από τις Ινδίες, τα οποία δώρισε ο πρόξενος στη Βρέμη F. W. Spielter. Ακόμη στις δωρεές των θηλαστικών αναφέρεται και ένας κοινός σκίουρος, δωρεά του ταριχευτή Guicciardi. Σύμφωνα με την απολογιστική έκθεση η συλλογή των θηλαστικών δεν θεωρείται ικανοποιητική και αντιπροσωπευτική σε μέγεθος, καθώς απαιτούνταν πολλές δαπάνες για τον εμπλουτισμό της, κάτι που δεν το επέτρεπε ο μικρός προϋπολογισμός το μουσείου.

Στη συλλογή των πτηνών προστέθηκαν 535 ταριχεύματα (106 ιθαγενή και 429 αλλοδαπά). Από τα 429 αλλοδαπά τα 275 δέρματα τροπικών πτηνών τα δώρισε ο Caresse de Villards, τα 130 ο πρόξενος Spielter. Μεταξύ των δερμάτων που έστειλε ο πρόξενος Spielter αναφέρονται 2 δέρματα άργου, 2 βούκερου, 5 άλλα μεγάλων πτηνών των Ινδιών. Το βασιλικό ζεύγος χάρισε ένα φασιανό και 2 φοινικόπτερα. Από τα υπόλοιπα 121, τα περισσότερα ανήκαν σε κατηγορίες διαφόρων μικρών καλλίπτρων πτηνών. Άλλοι μικρότεροι δωρητές ήταν ο βιβλιοπώλης Κάρολος Βιλβέργης από την Αθήνα με δωρεά 25 πτηνών από το Μεσολόγγι, αξίας 20 δρχ., ο ξενοδόχος από την Αθήνα Γεώργιος Γρίβας με δωρεά μίας λευκής μπεκάτσας (ασκαλώπαν), θεωρούμενη προϊόν τερατογένεσης, μάλλον λόγω του λευκού χρώματος, αξίας 12 δρχ. και ο φαρμακοποιός από τη Χαλκίδα Καραουλάνης με δωρεά ενός πτηνού στεγανόπους (είδος κορυδαλλού), αξίας 10 δρχ. Η συλλογή των αυγών και των νεοσσών αυξήθηκε κατά τρεις εγχώριους νεοσσούς, 53 αυγά (35 ιθαγενών και 18 αλλοδαπών πτηνών). Σύμφωνα με την αναφορά από τα ιθαγενή ήδη πτηνών είχαν ταριχευτεί 52, ενώ τα υπόλοιπα 54 διατηρήθηκαν τόσο όσο ήταν απαραίτητο έως ότου να ανταλλαχθούν με άλλα φυσιογραφικά μουσεία. Από τα αλλοδαπά είδη «δισάχθησαν» μόνο 176 και έμειναν χωρίς διάσπαξη 305, καθώς ο ένας μόνο ταριχευτής δεν επαρκούσε. Ο ίδιος άνθρωπος ταρίχευε, διάσαττε και εκτελούσε και πολλές άλλες εργασίες του μουσείου όπου και όποτε υπήρχε ανάγκη. Ο όρος «διάσπαξη» που χρησιμοποιείται τακτικά στα έγγραφα δε βρέθηκε σε κάποιο λεξικό. Πρόκειται μάλλον για παράγωγο ουσιαστικό του αρχαίου ρήματος «διασάπτω» που σημαίνει γεμίζω κάτι ως επάνω. Τον όρο αυτό φαίνεται ότι τον χρησιμοποίησε ο Η. Μητσόπουλος για να ορίσει το στάδιο της ταρίχευσης κατά το οποίο η δορά του ζώου στηνόταν πάνω σε ένα πρόπλασμα ή σκελετό μετά τη

βυρσοδειψία και γέμιζε με κάποιο υλικό ώστε να μορφοποιηθεί κατά τέτοιο τρόπο που να αναπαριστά τη ζωντανή μορφή του οργανισμού σε μία φυσική στάση. (Γαζή, 1837: 460, Lidell & Scott, 2006:444) .

Στα ερπετά προστέθηκαν 6 άτομα, τα τρία προέρχονται από δωρεά του γιατρού Nieder από το Μεσολόγγι. Στα ψάρια προστέθηκαν μόνο 10 μικρά από την Ερυθρά θάλασσα, δωρεά του Γ. Λιακά. Στα έντομα προστέθηκαν 4729, από τα οποία τα 3141 είναι εγχώρια τα δε 1588 αλλοδαπά. Από τα αλλοδαπά τα 1238 κολεόπτερα, λεπιδόπτερα και ψυχοειδή έντομα αποτελούν τη δωρεά του Caresse de Villards. Από τον Άγγλο πρόξενο στην Αθήνα Merlin προσφέρθηκαν 33 σπάνια κολεόπτερα της Κεϋλάνης σε πολύ καλή κατάσταση, αξίας 50 δρχ. Στα αραχνοειδή προστέθηκαν 2 εγχώρια από τα μεγάλα. Στα μαλακόστρακα προστέθηκαν 50 από αυτά που μένουν στην Ερυθρά θάλασσα, επίσης δωρεά του Γ. Λιακά. Στα σκληροκοιδή προστέθηκε ένα εντοσθίδιο (παράσιτο των εντοσθίων) που διαβιούσε σε ψάρια. Στα μαλάκια προστέθηκαν 351 κοχύλια από τα οποία τα 332 ήταν του γλυκού νερού ή της ξηράς από την υπόλοιπη Ευρώπη, ενώ τα υπόλοιπα 19 ήταν θαλάσσια από τις Ινδίες, δωρεά του προξένου Spielter. Στην συλλογή των σκελετών προστέθηκε μόνο ένας κυνοκέφαλος (είδος πιθήκου).

Φαίνεται ότι στο μουσείο προστέθηκε και μία νέα κατηγορία αυτή των τεράτων. Η λέξη «τερατογονία» εντοπίστηκε πρώτη φορά στην προηγούμενη έκθεση 59_17/8/1859 για τη λευκή μπεκάτσα. Σε αυτή την έκθεση αναφέρεται μία δίποδη γάτα η οποία γεννήθηκε στις Σπέτσες φέρουσα μόνο τα οπίσθια πόδια που επέζησε για κάποιους μήνες και δέρμα δικέφαλου μόσχου τέρατος φθαρμένο όμως σε πολύ μεγάλο μέρος, δωρεά του φαρμακοποιού Τζεράκη από την Άνδρο.

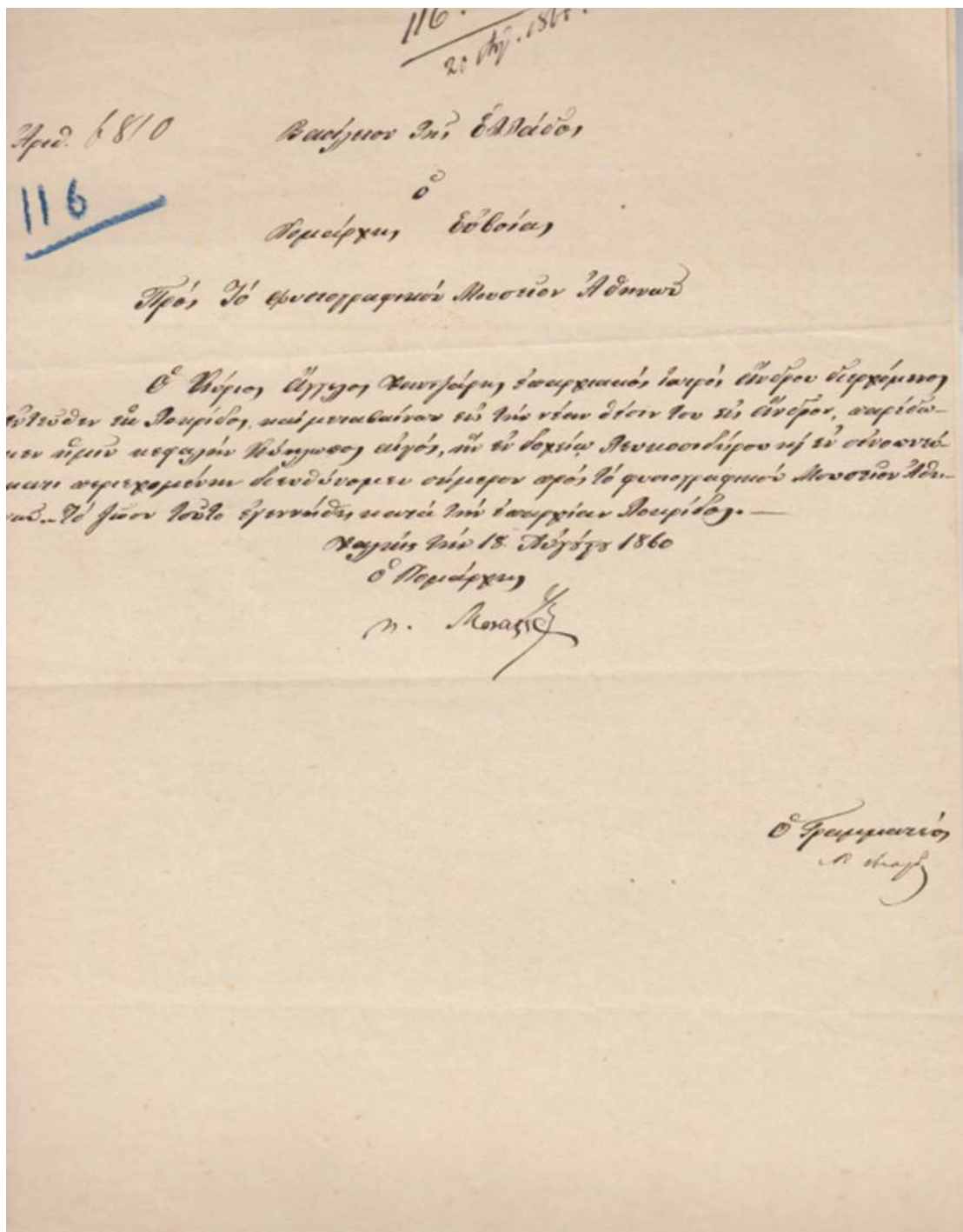
Η αποξηραμένη συλλογή των φυτών αυξήθηκε με την προσθήκη 1194 ειδών από τα οποία τα 275 εγχώρια και τα υπόλοιπα 919 αλλοδαπά. Δωρητές αναφέρονται εδώ ο γιατρός Nieder από το Μεσολόγγι που έστειλε 25 φυτά, ο επιμελητής Heldreich που δώρισε 300 φυτά αλλοδαπής και 10 καρπούς. Στην ίδια συλλογή προστέθηκαν 130 καρποί διαφόρων φυτών από τους οποίους οι 5 εγχώριοι και οι 125 αλλοδαποί, δωρεά του καθηγητή Ορφανίδη. Οι ξένοι σπόροι στάλθηκαν σε αυτόν από το φίλο του Mouillet, κάτοικο Παρισιού. Με τους καρπούς αυτούς ο έφορος έγινε πρωταίτιος για να σχηματιστεί στο μουσείο καρπολογική συλλογή απαραίτητη για τις παραδόσεις και την εκπαίδευση των φοιτητών της Βοτανικής.

Στην ορυκτολογική συλλογή προστέθηκαν 555 πολύ αξιόλογα και πολύτιμα τεμάχια, ορυκτά της Ρωσίας και της Σιβηρίας. Η συλλογή αυτή, δωρεά του προξένου στην Αγ. Πετρούπολη, Χαριτώφ, χαρακτηριζόταν στο έγγραφο πολύτιμη επιστημονικά αλλά και σε πραγματική αξία. Το επαληθεύει αυτό η ασφάλιση κατά τη μεταφορά της στο Λονδίνο για το ποσό των 3.000 αγγλικών λιρών.

Στις γεωγνωστικές και παλαιοντολογικές συλλογές προστέθηκαν στην πρώτη 15 εγχώρια χερσώματα λίθων από τον Πόρο και τα Μέθανα (δωρεά του υιού του αποθανόντος Zenorphan) και στη δεύτερη αγοράστηκαν 23 απολιθώματα ψαριών και 31 απολιθωμένα φυτά από το Monte Bolca, 2200 οστρακόδερμα από τη Γοτλανδία και 4 απολιθώματα ζωόφυτων από το Μεσολόγγι, δωρεά του γιατρού Nieder. Επίσης στη συλλογή προστέθηκαν απολιθώματα θηλαστικών από το Πικέρμι από τα οποία κάποια λήφθηκαν σαν το μερίδιο από μία ανασκαφή που έγινε με νόμιμη άδεια που πήρε ο πρεσβευτής της Αυστρίας και κάποια αγοράστηκαν από την Α. Χαιρέτου.

Αυτό το έτος προστέθηκαν στο μουσείο και συλλογή που σήμερα θα αποκαλούσαμε εθνογραφική συνιστάμενη από 5 ειδώλια, ένα από πηλό, 2 από μάρμαρο και τα άλλα 2 από μόλυβδο και άλλους 38 ανδριαντίσκους ή μορφές από πλαστή ύλη που παρίσταναν Ινδούς επαγγελματίες, όλα επίσης δωρεά του προξένου Spielter από την περιοχή της Ν. Ανατολικής Ασίας. Για μία ακόμη φορά

τα αποκτήματα του μουσείου κατά το δεύτερο έτος λειτουργίας του ήταν αρκετά, αποτέλεσμα αγορών, αλλά κυρίως δωρεών.

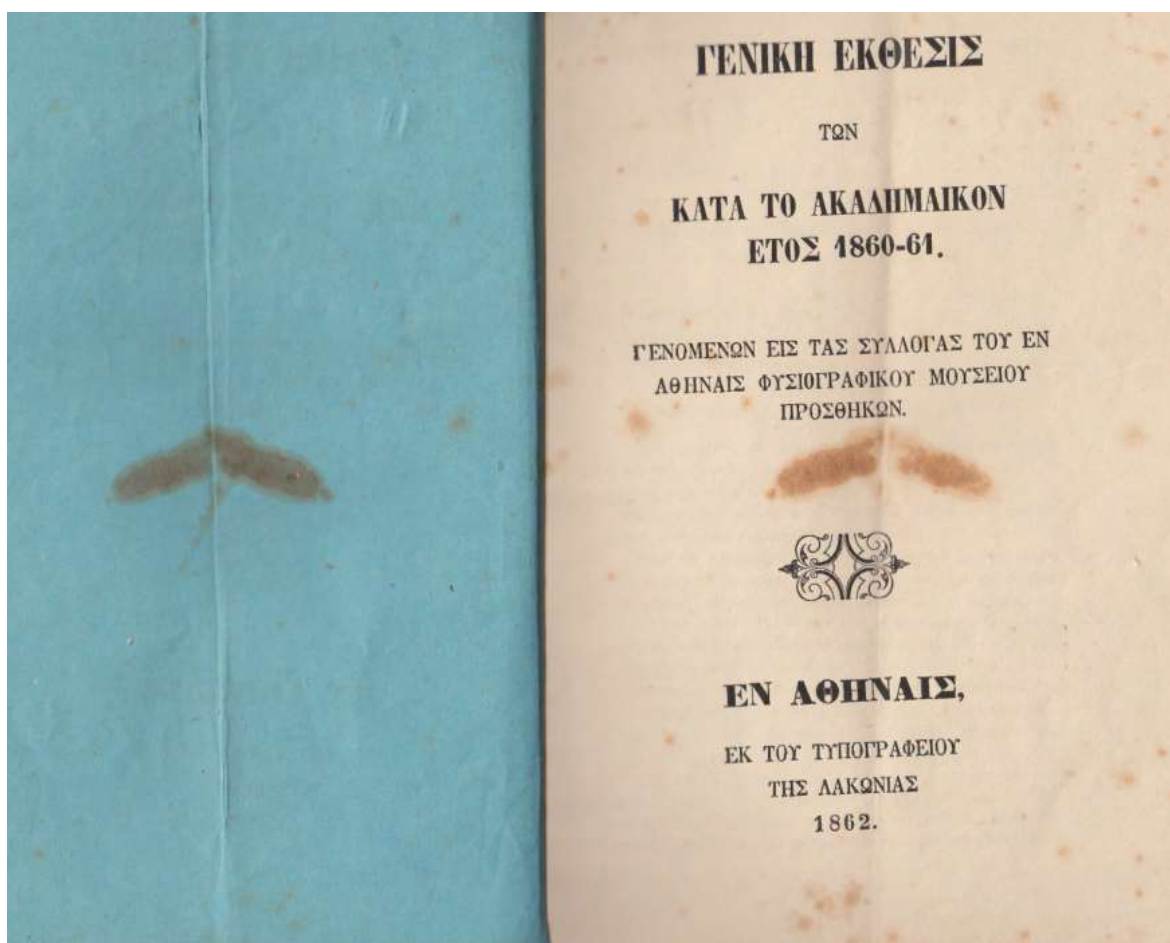

Εικόνα 46: Έγγραφο 116_20/8/1860 στο οποίο αναφέρεται αποστολή μονόφθαλμης κατσίκας από το Νομάρχη Ευβοίας

Η τιμητική αναφορά των δωρητών στην ετήσια έκθεση, η αποστολή ευχαριστήριων επιστολών και σε περιπτώσεις μεγάλων δωρεών η απονομή μεταλλίων θεωρούνταν απαραίτητη για να λειτουργήσουν αυτοί σαν παράδειγμα και για άλλους δωρητές. Η οικονομική όμως καχεξία δεν επέτρεπε την άμεση ταρίχευση όλων αυτών των αντικειμένων και την προβολή τους. Η έλλειψη επαρκούς προσωπικού και η έλλειψη χρημάτων για την αγορά προθηκών είχε ως αποτέλεσμα να

παραμένουν αυτά αποθηκευμένα σε ακατάλληλους χώρους που προκαλούσαν προβλήματα στη διατήρηση των εξαιρετικά ευαίσθητων υλικών.

Το επόμενο ακαδημαϊκό έτος 1860-61 ο επιμελητής και ο ταριχευτής συνέχισαν τις εξορμήσεις τους στην Αττική προκειμένου να θηρεύσουν αντικείμενα που θα εμπλούτιζαν τη συλλογή του μουσείου από την ελληνική φύση. Σύμφωνα με το έγγραφο 149_22/5/1861 και στο διάστημα από 11/3/1861 έως 10/6/1861 αναφέρονται επτά εκδρομές προς το Πικέρμι, Υμηττό, Πεντελικό, Ελευσίνα, Φάληρο και Πειραιά. Στο έγγραφο 151_26/8/1861 που είναι η ετήσια έκθεση πεπραγμένων για το έτος 1860 -1861 υπάρχει αναφορά για εμπλουτισμό της συλλογής από δείγματα που συνέλεξε ο επιμελητής από τον Κορινθιακό Ισθμό, το Σουσάκι, την Αρκαδία και την Επτάνησο. Η έκθεση αυτή είναι έντυπη με εκδότη το «Τυπογραφείο της Λακωνίας». Το έτος αυτό μία σειρά ξενόγλωσσων εγγράφων αφορούν σε δωρεές, ανταλλαγές με μουσεία του εξωτερικού και προσφορές αγοράς συλλογών φυσιογραφικών αντικειμένων.

Εικόνα 47: Έγγραφο 151_26/8/1861, ετήσια απολογιστική έκθεση προς του Υπουργείο εκκλησιαστικών

Στην έκθεση αυτή τονίζεται για μια ακόμη φορά ότι τα οικονομικά δεδομένα του μουσείου ήταν μικρά. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα πολλές συλλογές να εμφανίζουν κενά ή και έλλειψη ολόκληρων τάξεων. Η επιχορήγηση του Πανεπιστημίου κρινόταν ως «γενναιόδωρη», αλλά όχι επαρκής για την εκπλήρωση των στόχων τους. Το προσωπικό ήταν λίγο και δεν μπορούσε να καλύψει τις ανάγκες. Η προβολή των αντικειμένων απαιτούσε ειδικές κατασκευές και έπιπλα (προθήκες) που κόστιζαν πολύ προκειμένου «... μέσω της συλλογής των δημιουργημάτων του Θεού στους επισκέπτες, της οποίας

η θέαση προκαλεί βελτίωση στο μυαλό και στην καρδιά τους». Ανέφεραν ακόμη ότι λόγω της έλλειψης ερμαρίων και της αδυναμίας αγοράς πολλές συλλογές παρέμεναν κλεισμένες και «αδιάσκατες» ή ήταν εκτεθειμένες σε τόπους ανοίκειους και βλαπτικούς γι' αυτές. Τη χρονιά εκείνη κατασκευάστηκαν μόλις 5 νέα, μεγάλα ερμάρια, τα 2 μετασκευασμένα από τα παλιά. Καλούσε λοιπόν την Κυβέρνηση, στην οποία απευθυνόταν η έκθεση να συνδράμει και αυτή το Μουσείο με επιπλέον ποσά, να γίνει συγχρηγός με το Πανεπιστήμιο, καθώς όπως ανέφερε την ίδια περίοδο οι κυβερνήσεις των ευρωπαϊκών χωρών δαπανούσαν τεράστια ποσά σε παρόμοια Ιδρύματα.

Όσον αφορά τον εμπλουτισμό της Συλλογής προστέθηκαν το έτος εκείνο: Στη συλλογή των ταριχευμένων και διασαγμένων θηλαστικών: 16 είδη που αριθμούσαν 19 άτομα (6 εγχώρια είδη με 8 άτομα και 10 είδη από την αλλοδαπή προερχόμενα με 11 άτομα. Από τα τελευταία δεν είχαν διασαχθεί ακόμη 2 καμηλοπαρδάλεις, μία αρσενική και μία θηλυκή, δώρο του βασιλικού ζεύγους, και από τα εγχώρια ήταν αδιάσκατο ένα αρσενικό ελάφι (πλατύκερως) , δώρο του κ. Ε. Α. Σίμου, Υπουργού των Οικονομικών, αξίας 100 δρχ.

Στην συλλογή των πτηνών προστέθηκαν 244 άτομα, 111 εγχώρια και 133 αλλοδαπά. Η συλλογή αυτή αποτελούσε την πολυπληθέστερη συλλογή του μουσείου και αριθμούσε συνολικά 783 άτομα. Από τα αποκτήματα εκείνης της χρονιάς τα εγχώρια ήταν 298 και τα αλλοδαπά ήταν 483. Ο συγγραφέας της έκθεσης παρατηρεί ότι παρόλο του μεγάλου αριθμού αυτής της συλλογής, έλειπαν πολλά από τα κύρια γένη. Στη συλλογή των αυγών προστέθηκαν άλλα 954, από τα οποία τα 923 ήταν αυγά εγχώριων πτηνών ενώ τα 31 ήταν αλλοδαπών πτηνών. Τα πιο πολλά από αυτά ήταν αγορασμένα από τη συλλογή του Κρύπερ (792 αυγά έναντι 600 δρχ.). Στη συλλογή αυτή προστέθηκαν και 9 φωλιές ελληνικών πτηνών. Για μία ακόμη φορά το βασιλικό ζεύγος ευνοεί το μουσείο με τη δωρεά δύο ροζ φοινικόπτερων, υδρόβια πτηνά των οποίων οι σκελετοί δεν είχαν ακόμη στηθεί και έναν κόκορα της κινέζικης φυλής. Ο Ι. Γαλλιάνης χάρισε ένα σπάνιο γαμψώνυμο πτηνό (*aquila pennata*) αξίας 25 δρχ., ο γιατρός Nieder από το Μεσολόγγι δύο πτηνά (ξηροβατικά) σπάνιας ποικιλίας αξίας 25 δρχ. και ο πρόξενος Spielter 2 παραδείσια πτηνά.

Στη συλλογή των ερπετών προστέθηκαν 146 άτομα από τα οποία τα 143 είναι εγχώρια είδη και τα 3 προέρχονται από την αλλοδαπή. Διάφοροι ιδιώτες ενίσχυσαν τις συλλογές όπως ο Ι. Κατσάκος βουλευτής από το Οίτυλο δώρισε μία σαύρα και 2 σκορπιούς αξίας 15 δρχ., και ο πρόξενος Spielter έναν πτηνόσαυρο.

Στη συλλογή των ιχθύων προστέθηκαν 12 άτομα εγχώριων ειδών, δωρεά του γιατρού του Πολεμικού Ναυτικού C. Reinholdt αξίας 20 δρχ. Η συλλογή αυτή σύμφωνα με το σχόλιο του εφόρου ήταν και η πιο ελλιπής.

Μία ακόμη ελλιπής συλλογή σύμφωνα με το έγγραφο, η οποία όμως ήταν αναγκαία για τη διδασκαλία πολλών φυσιολογικών μαθημάτων ήταν αυτή των σκελετών σπονδυλωτών ζώων. Στη συλλογή αυτή προστέθηκαν 5 θηλαστικά από τα οποία τα 2 είναι πολύτιμες καμηλοπαρδάλεις, τα άλλα 3 είναι πτηνά (μία στρουθοκάμηλος και 2 ροδόχρωα φοινικόπτερα), ένα δηλητηριώδες φίδι, ένας βάτραχος και δύο ψάρια, καθώς και ένα ανθρώπινο κρανίο που βρέθηκε στο Μαραθώνα σε ένα πηγάδι από τον Σκαρλάτο Σούτσο και προσφέρθηκε στο μουσείο, ένα ακόμη διδακτικό κρανίο αντιλόπης κρημναίγαγρου (δώρο του Senoer), ένα νεογέννητο κύτος που βρέθηκε στις ακτές της Σαλαμίνας από τον Πλέσσα, διευθυντή της διοικητικής αστυνομίας Αθηνών και Πειραιώς αξίας 50 δρχ., ένα ολόκληρο μπροστινό μέρος αίλουρου και ένα άκρο αλόγου.

Στη συλλογή των εντόμων προστέθηκαν 2.451 άτομα από τα οποία τα 1476 είναι εγχώρια είδη και τα 975 προέρχονται από την αλλοδαπή. Ο πρέσβης Merlin προσέφερε και άλλα 85 κολεόπτερα έντομα αξίας 50 δρχ. Ο Senoer πρόσφερε 112 είδη λεπιδόπτερων εντόμων από την Ευρώπη και την

Ασία των 328 ατόμων και 50 είδη αυστριακών μυρμηγκιών 92 ατόμων. Ο επιμελητής Th. Heldreich δώρισε 372 κολεόπτερα Αμερικής, 3 ομόπτερα Αμερικής, 14 λεπιδόπτερα Αμερικής, 33 λεπιδόπτερα Γερμανίας αξίας όλων 453 δρχ. Ο πρόξενος Spielter δώρισε 54 έντομα Ινδιών. Κάποια από τα έντομα αγοράστηκαν από τον Κρύπερ έναντι 500 δρχ. Στη συλλογή των αραχνοειδών προστέθηκαν 3 μόνο άτομα από τα οποία τα 2 είναι εγχώρια είδη και το 1 προέρχεται από την αλλοδαπή. Στη συλλογή των σκωλήκων προστέθηκε μόλις 1 άτομο.

Στη συλλογή των μαλακίων προστέθηκαν 1045 όστρακα ατόμων από τα οποία τα 25 είναι εγχώρια είδη και τα 1020 προέρχονταν από την αλλοδαπή. Τα 425 θαλάσσια κοχύλια από την Ινδία ήταν προσφορά του προξένου Spielter, όπως και 4 κοράλλια από την Ινδία που προστέθηκαν στη συλλογή των ζωόφυτων. Στη συλλογή των τεράτων προστέθηκαν ένα έμβρυο σκύλου, δωρεά του Φρικ, και ένα έμβρυο βοός τερατοειδή, καθώς και η κεφαλή μίας μονόφθαλμης κατσίκας.

Στις φυτολογικές συλλογές προστέθηκαν 1698 αποξηραμένα φυτά από τα οποία τα 280 είναι φανερόγαμα. Από αυτά τα 250 είναι ελληνικά και συλλέχθηκαν από τον Επιμελητή στις εκδρομές του στην Πελοπόννησο, στην Αττική και στα Επτάνησα, ενώ τα άλλα 30 προέρχονται από την αλλοδαπή από δωρεά 108 δειγμάτων του Senoer από τη Βιέννη. Τα υπόλοιπα 1368 είναι κρυπτόγαμα επίσης δωρισμένα από τον Senoer. Τα 50 από αυτά είναι πανομοιότυπα μυκήτων, φτιαγμένα από ιδιαίτερο υλικό και έγχρωμα σε παράσταση μυκήτων εδωδιμών και δηλητηριωδών. Στην ίδια δωρεά υπήρχε και ξύλο κέδριδας (*Juniperus communis*) «απολελεασμένο» μάλλον εννοεί λείο, αν θεωρήσουμε ότι προέρχεται από το ρήμα «απολεαίνω» που σημαίνει κάνω κάτι λείο (Δημητράκος, 1972: 158). Ο έφορος Ορφανίδης εμπλούτισε την καρπολογική συλλογή, το τρίτο έτος με την προσθήκη 205 ειδών καρπών, από τους οποίους οι 60 είναι εγχώριων φυτών συλλεγμένοι από τον επιμελητή, ενώ οι υπόλοιποι 145 προέρχονται από την αλλοδαπή – οι 131 συγκεντρώθηκαν από τον ίδιο, ενώ οι υπόλοιποι 14 από άλλους δωρητές – όπως ο καθηγητής στη Φλωρεντία Παρλατόρε που δώρισε καρπούς 11 κωνοφόρων φυτών αξίας 25 δρχ. Στις συλλογές αυτές προστέθηκαν και τερατώδεις καρποί και κομμίδια και άλλα κάποια φυσικά προϊόντα, 8 συνολικά στον αριθμό. Ανάμεσα στους δωρητές αναφέρεται και ο Ποστόλακας νομισματογνώμονας του Εθνικού Νομισματικού Μουσείου ο οποίος πρόσφερε στο μουσείο γεννήματα φυτών και ένα απολίθωμα από την Αίγυπτο αξίας 25 δρχ.

Στην ορυκτολογική συλλογή προστέθηκαν: η συλλογή του μηχανικού Βουγιούκα που αγοράστηκε από το μουσείο έναντι του ποσού των 1200 δρχ. και αποτελούνταν από 220 είδη ορυκτών διαφόρων χωρών μαζί με μερικά ορυκτά κοχύλια και φυτά (απολιθώματα ζώων και φυτών). Προστέθηκε ακόμη ήλεκτρο το οποίο περιείχε εγκλεισμένο μικρό έντομο προγενέστερης γεωλογικής εποχής, δώρο του καθηγητή του Οθώνειου Πανεπιστημίου Α. Ρουσόπουλου, αξίας 50 δρχ., 57 είδη ορυκτών Γερμανίας που προέρχονταν από τη δωρεά του Γεωργίου Σούτσου, 7 είδη ορυκτών Γερμανίας, δωρισμένα από τον Senoer, 5 μεγάλα και άλλα μικρά δείγματα σμύριδας Νάξου, δωρεά του Υπουργείου Οικονομικών. Κάποια από τα δείγματα που παραχώρησε το Υπουργείο στάλθηκαν κατόπιν αιτήματος σε μουσείο του εξωτερικού και ανταλλάχθηκαν με άλλα ορυκτά. Ακόμη στο μουσείο δώρισαν ο Άγγλος αρχαιολόγος Finlay διάφορα μάρμαρα και άλλα ορυκτά αξίας 50 δρχ. και ο Λαρόζα άλλα ορυκτά της Ελλάδας αξίας 100 δρχ. Τέλος στη συλλογή προστέθηκαν ένα δείγμα σηπίου από την Εύβοια και τεμάχια σκωριών αργύρου από το αρχαίο μεταλλείο αργύρου του Λαυρίου και διάφορα διαγνωστικά δείγματα που συλλέχθηκαν από εκδρομές του επιμελητή στον Κορινθιακό Ισθμό, στο Σουσάκι, στην Αρκαδία και στην Επτάνησο.

Από όλες τις προσθήκες του έτους οι πιο αξιόλογες και οι πιο πολύτιμες ήταν στην παλαιοντολογική συλλογή λόγω της ανασκαφής του Πικερμίου και τα αντικείμενα που αυτή ανέδειξε. Ο ταριχευτής Guicciardi ήταν άξιος συγχαρητηρίων σύμφωνα με την έκθεση, καθώς

εκτέλεσε με επιτυχία το έργο που είχε αναλάβει που ήταν η επίβλεψη της ανασκαφής και η αποκόλληση των ορυκτών οστών από το έδαφος το χειμώνα και την άνοιξη του 1860-61. Εκτός από τα απολιθώματα αυτά προστέθηκαν στην παλαιοντολογική συλλογή και: Ένας ορυκτός τραπεζίτης ελέφαντα της προηγούμενης γεωλογικής εποχής και λείψανα άλλων υπαρχόντων τότε θηλαστικών, καθώς και ορυκτά κοχύλια που προέρχονται από το Λεοντάρι στην περιοχή της Μεγαλόπολης και τα οποία μαζεύτηκαν από τον ταριχευτή τον Αύγουστο του 1860. Ο επιμελητής συνέλεξε ακόμη ορυκτά κοχύλια της τριτογενούς εποχής από τον Κορινθιακό Ισθμό, και ορυκτά κογχύλια από την Κεφαλονιά. Στην κατοχή τους περιήλθαν ακόμη κοχύλια από άγνωστα ελληνικά χωριά, που μαζεύτηκαν μαζί με άλλες πέτρες από την Αρχαιολογική Εταιρεία της Αθήνας. Η συλλογή όμως εμπλουτίστηκε και με αγορές: μία συλλογή 450 ορυκτών τύπων φυτών της τριτογενούς εποχής από την Κύμη της Ευβοίας, μία με 400 ορυκτούς τύπους φυτών και κάποια ορυκτά κοχύλια από το βουνό Promina της Ιλλυρίας. Επιπλέον ο Senoer από τη Βιέννη δώρισε στο μουσείο 102 ορυκτά κογχύλια, 3 αξιόλογα ορυκτά ζωόφυτα, 3 μεγάλους αμμωνίτες και ένα τέλειο ορυκτό ιχθύ από το Monte Bolca σε δύο πλάκες.

Στην συλλογή που σήμερα θα ορίζαμε σαν εθνογραφική προστέθηκαν το έτος αυτό από τον Πρόξενο της Ελλάδας στη Βρέμη κ. F.W.Spielter δύο είδωλα αλαβάστρινα από την Ινδία, δύο αργυρά νομίσματα από το Σιάμ (σημερινή Ταϊλάνδη) και δύο άλλα από την Ιαπωνία το ένα αργυρό και το άλλο χάλκινο, δύο ξύλινα σκαλισμένα προπλάσματα πλοίων, από τα οποία το ένα ήταν σινικό πλοίο το άλλο πλοίο του αυτοκράτορα του Σιάμ και τριάντα περίεργα αντικείμενα: όπλα, ρούχα, σκεύη, τεχνικά και φυσικά προϊόντα των ιθαγενών κατοίκων της Μακασάρ. Σε αυτή τη συλλογή κατέληξε και ζεύγος ταριχευμένων Αιγυπτίων τυλιγμένοι με λινούς τελαμώνες (ιμάντες) μαζί με τα πράγματά τους, τις οποίες σύμφωνα με αυστηρές οδηγίες της Συγκλήτου και της Πρυτάνεως ξετύλιξαν ο νομισματογνώμονας Ποστόλακας και ο επιμελητής του μουσείου. Στο έγγραφο 185^δ_ 7/9/1862 ενημερωνόμαστε ότι οι δύο μούμιες ήταν μία δωρεά που έγινε το 1853 στο πανεπιστήμιο από τον ομογενή Παντελίδη με καταγωγή από τη Λήμνο, ο οποίος ήταν έμπορος στην Αίγυπτο. Η δωρεά περιλάμβανε ακόμη δύο αντιλόπες και ένα σύγγραμμα μεγάλης αξίας. Ακριβώς λόγω της μεγάλης αξίας των δωρεών συνολικά ο Υπουργός ζητούσε την κοστολόγηση των δωρεών προκειμένου να τιμηθεί ο Παντελίδης με τον αργυρό σταυρό του Τάγματος του Σωτήρα, ένα μετάλλιο που απέδιδε ο βασιλιάς σε όσους είχαν υπηρετήσει το κράτος είτε αγωνιζόμενοι για την ελευθερία του είτε επειδή διέπρεψαν στους τομείς των τεχνών, του εμπορίου, της βιομηχανίας, της δημόσιας διοίκησης είτε επειδή παρείχαν υπηρεσίες στο θρόνο, δόξασαν την πατρίδα και βοήθησαν στην ευδαιμονία της (ΦΕΚ 19/20-5-1833).

Την επόμενη ακαδημαϊκή χρονιά 1862-1863 το μουσείο συνέχισε να εμπλουτίζει τις συλλογές του με αγορές ή δωρεές. Το έγγραφο 186^α_ 12/1862 το Μουσείο ήταν ένας κατάλογος μιας μεγάλης συλλογής 1436 εγχώριων κογχυλιών από τη Χίο που ανήκαν σε 290 είδη και άλλα 193 κογχύλια που ανήκαν σε 59 είδη μαζί με ένα εχινόδερμο προερχόμενα από την Αδριατική. Τη συλλογή πούλησε στο Μουσείο ο Th. Heldreich έναντι του ποσού των 407,5 δρχ. Στο έγγραφο 185^γ_ 17/9/1862 ο πρόξενος της Ελλάδας στις Βαλεαρίδες νήσους έστειλε με φορτωτική δύο κιβώτια από την πόλη Mahon τα οποία περιείχαν μύδια και απολιθώματα συνοδευόμενα από τους σχετικούς καταλόγους. Με το έγγραφο 188^α_ 10/5/1863 ο επιμελητής αγόρασε για το μουσείο μία συλλογή αποτελούμενη από 147 ορυκτά και 85 απολιθώματα στην τιμή των 236,17 δρχ. Μία δωρεά πολλαπλών συλλογών από το εκθρονισμένο πλέον βασιλικό ζεύγος ήρθε να εμπλουτίσει το Μουσείο. Στο έγγραφο 191_3/7/1863 αναφέρεται η δωρεά 6 συλλογών από τον Όθωνα και την Αμαλία. Η δωρεά αποτελούνταν από τις εξής συλλογές: Μία πολύτιμη συλλογή 703 ατόμων εξωτικών κογχυλιών που ανήκαν σε 376 είδη τα περισσότερα από τα οποία ήταν θαλάσσια. Η συλλογή συνοδευόταν από

κατάλογο, ο οποίος περιείχε 388 είδη με 12 παραλλαγές κάποιες ηλικιακές μέσα σε αυτές. Τα άτομα του καταλόγου αυτού ήταν 657 αλλά υπήρχαν και 46 άτομα εκτός καταλόγου. Μία δεύτερη συλλογή καλής ποιότητας απολιθωμάτων από το σιλουριανό στερέωμα της Βοημίας, η οποία αποτελείται από 746 δείγματα τα οποία ανήκουν σε 99 είδη καταλογραφημένα από τον Fr. Braun στην περιοχή Μπαϊρόιθ (Baireuth). Μέσα στη συλλογή αυτή βρέθηκε λίθος μη καταλογραφημένος που περιέχει κυβικούς κρυστάλλους θειούχου σιδήρου. Η τρίτη συλλογή προερχόταν από τον ελληνικό χώρο με τα 141 είδη από τα πιο «ωφέλιμα και αντιπροσωπευτικότερα ορυκτά και μέταλλα της Ελλάδας τα οποία συλλέχθηκαν από τον Fiedler, ορίσθηκαν και αριθμήθηκαν από αυτόν και καταλογραφήθηκαν σε δικό τους κατάλογο. Υπήρχαν 4 ορυκτά που κατονομάστηκαν αλλά δεν βρέθηκαν. Η τέταρτη συλλογή αποτελούνταν από 3 μέταλλα της Ελλάδας και 2 ορυκτούς άνθρακες από την Κύμη με τα ονομαστικά τους δελτία που τα έγραψε ο Fiedler και άλλα 36 ορυκτά και απολιθώματα της Ελλάδας με τον κατάλογο τους. Σε αυτά αναφέρονται και 4 ορυκτά με τον αριθμό 1, 2,3, 8 που δεν βρέθηκαν στο κιβώτιο, το οποίο όμως περιείχε ένα φυτικό απολίθωμα από τη Δαλματία. Το ίδιο κουτί περιείχε σε 29 χάρτινα κουτιά όλες τις γαίες της Ελλάδας διαφορετικών χρωμάτων – τα χρώματα αναγραφόταν στο κουτί- και 19 χάρτινα κουτιά με όλες τις άμμους της Ελλάδας. Από τους καταλόγους φαίνεται ότι έλειπαν τα χάρτινα κουτιά με τους αριθμούς 27 (γαία) και 33, 39,52 (άμμους). Τέλος δωρίστηκαν και 58 ορυκτά από τη νήσο Αιθαλεία (Έλβα), που δεν ήταν ούτε αριθμημένα ούτε καταλογραφημένα, με σημείωση γραμμένη στα Γαλλικά πάνω στο κιβώτιο. Η σημείωση έλεγε: «Petit collection mineralogique de l' île d' Elbe pour le cabinet de S. Mr la Reine, par son devoué et fidele sujet Theodore Xenos», δηλαδή μικρή ορυκτολογική συλλογή από το νησί Έλβα για τη συλλογή της Α.Μ. τη Βασίλισσα, από τον αφοσιωμένο και πιστό της υπήκοο Θεόδωρο Ξένο. Στο έγγραφο αυτό ακολουθούσαν οι κατάλογοι των αντικειμένων που παραδόθηκαν μαζί με τα κιβώτια. Όλοι οι κατάλογοι έφεραν το γράμμα Z και αρίθμηση. Οι κατάλογοι που ακολουθούσαν τις συλλογές αποτελούσαν όχι μόνο το αποτέλεσμα των ταξινομικών αναζητήσεων των συλλεκτών και των μουσείων, αλλά και ένα γνωστικό εργαλείο για τη διαμόρφωση της σχέσης μεταξύ του πραγματικού κόσμου και του τρόπου που αυτός εκτίθονταν στο μουσείο (Arnold, 2005:226).

Το έγγραφο 211 β_12/8/1864 είναι ένας ακόμη κατάλογος 223 δειγμάτων απολιθωμάτων από το όρος Γιούρα στην Ελβετία αποτελούμενα από 854 τεμάχια. Η συλλογή αυτή ήλθε στην κατοχή του μουσείου από την ανταλλαγή ορυκτών οστών και φυτών από το Πικέρμι, τα οποία στάλθηκαν στο Φυσιογραφικό Μουσείο της Ελβετίας στη Βασιλεία το 1862.

3.3.5 Η ανασκαφή στο Πικέρμι και η συλλογή απολιθωμάτων

Το ακαδημαϊκό έτος 1860-61 η ανασκαφή στο Πικέρμι φαίνεται ότι απασχόλησε το προσωπικό του μουσείου. Η θέση του Πικερμίου ήταν γνωστή από το 1834, όταν ο Άγγλος αρχαιολόγος Finlay, αναζητώντας αρχαιότητες στη Βραυρώννα και στην Αρτέμιδα, οδηγήθηκε από ντόπιους στην τοποθεσία Μεγάλο Ρέμα και μέσα στο πυκνό κόκκινο αργιλώδες χώμα διέκρινε οστά που δεν ήταν σε θέση να τα καταχωρήσει σε κάποιο είδος. Φαίνεται ότι μαζί με τον καθηγητή Lindermayer, μέλος της Φυσιογραφικής Εταιρείας, εκτέλεσαν κάποια ανασκαφή και κάποια οστά ήρθαν στην κατοχή της συλλογής της Εταιρείας, χωρίς όμως αυτά να χρονολογηθούν σωστά (Καραδήμας, 2013:130). Η σωστή εκτίμηση έγινε από τον καθηγητή παλαιοανθρωπολόγο A. Wagner, ο οποίος με τη δημοσίευση της ανακάλυψης στα πρακτικά της της βαυαρικής Ακαδημίας έκανε γνωστό το Πικέρμι σε όλη την ακαδημαϊκή κοινότητα. Η επόμενη ανασκαφή σε αυτή τη θέση έγινε από τον Ηρακλή Μητσόπουλο το 1853 και από το Γάλλο Gaudry από το 1855 -1862 (Καραδήμας, 2013: 130).

Εικόνα 48: Στιγμιότυπο από τις πρώτες ανασκαφές στο Πικέρμι, πηγή: http://2.bp.blogspot.com/-Zf-3t6ySTUI/U4BYn1KKd_I/AAAAAAAAATHk/mrXpbzRBexY/s1600/IMG_5026.JPG

ανέσκαψε την περιοχή σε πρώτη φάση το 1855-56. Αποτέλεσμα αυτής της πρώτης ανασκαφής ήταν η αποστολή 54 κιβωτίων με απολιθώματα από το Πικέρμι στο Παρίσι. Το 1860 επέστρεψε για να συνεχίσει την ανασκαφή. Ο πρέσβης της Γαλλίας στην Ελλάδα Βουρέε στέλνει γραπτό αίτημα στον Υπουργό Εξωτερικών Ζαΐμη στο οποίο ζητά να αρθούν όλα τα εμπόδια προκειμένου να ολοκληρωθεί η ανασκαφή του Gaudry (έγγραφο 96_5/3/1860). Στην επιστολή δεν αναφέρεται ποια ήταν αυτά τα εμπόδια. Με το έγγραφο 115_30/7/1860 η Σύγκλητος εγκρίνει κονδύλι 500 δρχ. για την ανασκαφή στο Πικέρμι. Το περίεργο ήταν ότι η απόφαση για την ανασκαφή είχε ληφθεί από τις 9/4/1860. Επομένως χάθηκε η καλοκαιρινή περίοδος και μετατέθηκε η ανασκαφή το Σεπτέμβριο. Το κονδύλι αυτό χρησιμοποιήθηκε για την προετοιμασία της ανασκαφής. Με δεύτερο έγγραφο τον Οκτώβριο του 1860 η Διεύθυνση ζητούσε άλλες 500 δρχ., καθώς η ανασκαφή άρχισε να αποδίδει καρπούς, αλλά η εκσκαφή της πυκνής αργίλου, συστατικό του εδάφους της περιοχής, απαιτούσε μεγαλύτερο κονδύλι για τη χρήση χωματοργικών μηχανημάτων (120_13/10/1860). Για να επιχειρηματολογήσει υπέρ της ανασκαφής η Διεύθυνση ανέφερε την έλλειψη αντικειμένων από το Πικέρμι στο μουσείο τους τα οποία όμως αφθονούσαν στα ευρωπαϊκά μουσεία και αποτελούσαν αντικείμενα θαυμασμού. Επισήμανε τον κίνδυνο σε λίγα χρόνια να έχει αφαιρεθεί από τις ξένες ανασκαφές το σύνολο των απολιθωμένων οστών από τη γη και το δικό τους μουσείο να πληρώνει τα ξένα μουσεία για την αγορά εκμαγείων δικών τους αντικειμένων, όπως έγινε και με άλλα αντικείμενα που

Το καλοκαίρι του 1860 η ελληνική κυβέρνηση ανέθεσε στον Η. Μητσόπουλο να ανασκάψει ξανά στο Πικέρμι για να αποκτήσει το φυσιογραφικό μουσείο εγχώρια απολιθώματα για τη συλλογή του, αλλά και γιατί αποτελούσαν χρήσιμα αντικείμενα ανταλλαγής με άλλα μουσεία. Η ανασκαφή, που κράτησε λίγο περισσότερο από τέσσερις μήνες όπως συμπεραίνεται από το επιμίσθιο του ταριχευτή στο απολογιστικό έγγραφο 166_3/1/1862, έγινε σε μία σχετικά ακατάλληλη περίοδο. Σύμφωνα με τα έγγραφα οι βροχές του τέλους του φθινοπώρου απειλούσαν να καταχύσουν τα ανασκαμμένα στη χαράδρα και να παρασύρουν τα αντικείμενα που αποκαλύφθηκαν. Το αίτιο αυτής της καθυστέρησης ήταν η αναστολή της προγραμματισμένης ελληνικής ανασκαφής για να μπορέσει να ολοκληρώσει η γαλλική αποστολή με αρχηγό το Gaudry τη δική της. Ο Gaudry

αφαιρέθηκαν από τη χώρα κατά τη διάρκεια της «τυραννίας και της βαρβαρότητας»⁷. Με το τέταρτο έγγραφο 129_27/1/1861, η διεύθυνση του μουσείου ζητούσε και άλλες 500 δρχ. για την ανασκαφή, καθώς βρέθηκαν πολλά απολιθωμένα οστά σε επισφαλή θέση εξαιτίας παρακείμενου χειμάρρου. Στο έγγραφο 138_25/2/1861 η Σύγκλητος ανακοίνωσε στη Διεύθυνση την επιδότηση της ανασκαφής του Πικερμίου με άλλες 1000 δρχ. Στο έγγραφο που έστειλε ο πρύτανης Πάλλης στο Υπουργείο Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδύσεως για την έγκριση του κονδυλίου των 1000 δρχ. με ημερομηνία 18/10/1860 αναφερόταν ξεκάθαρα ότι ο λόγος της καθυστέρησης της έναρξης της ανασκαφής ήταν το αίτημα του Gaudry. Τελικά για τη διεκπεραίωσή της ανασκαφής στο Πικέρμι το πανεπιστήμιο δαπάνησε 2.000 δρχ. Με τον τρόπο αυτό η συλλογή του μουσείου εμπλουτίστηκε με αρκετά απολιθώματα ζώων.

Το 1861 ο Gaudry έστειλε στον υπουργό Εξωτερικών έγγραφο για να τον ενημερώσει ότι η Γαλλική Ακαδημία των Επιστημών έδωσε την άδεια να επιστρέψουν στην Αθήνα κάποια κομμάτια (μάλλον διπλά όμοια, έγγραφο 136_25/2/1861, εικ.49). Η επιστροφή θα γινόταν μετά την ολοκλήρωση της καταλογογράφησης και της προπαρασκευής των αντικειμένων. Ζητούσαν λοιπόν να τους γνωστοποιήσει το ελληνικό μουσείο ποια αντικείμενα χρειαζόταν για να ολοκληρώσει τη συλλογή του. Η αποστολή αυτή θα γινόταν για να τιμηθεί η χώρα, αλλά και για να ευχαριστήσουν τον Υπουργό για τη βοήθειά του στην άρση των εμποδίων. Στο 144_.../3/1861 η Διεύθυνση απάντησε θετικά αν και κάπως δεικτικά στον υπουργό ότι «...τους τιμά η πρόθεση τους να τους στείλουν πίσω μέρους του επιστημονικού θησαυρού που επιτήδεια απέσπασαν από το χωριό της Αττικής». Την πικρία του καθηγητή Η. Μητσόπουλου για τον αποικιοκρατικό τρόπο με τον οποίον συμπεριφέρθηκαν οι Γάλλοι στην ανασκαφή στο Πικέρμι επιβεβαίωνε ο Κ. Μητσόπουλος στο βιβλίο του Στοιχεία Γεωλογίας το 1894 στο οποίο γράφει: «Το θέρος του έτους 1860 η Ελληνική Κυβέρνησις ανέθεσε στον καθηγητή Ηρακλή Μητσόπουλο την ανασκαφή. Τότε είχε γυρίσει στην Ελλάδα ο Gaudry για να συνεχίσει τις ανασκαφές του. Κάλεσε τον Μητσόπουλο κατ' οίκον του και τον επέπληξε διότι ετόλμησε ανασκαφήν εκεί που ο ίδιος έκαμε: «Ο Γωδρύ είχε την απαίτησιν, εφ' όσον ούτος ανασκάπτει, το Ελληνικόν Πανεπιστήμιον να μη τολμά να προβή εις όμοιας επιστημονικάς έρευνας» (Μακρή, 2015:86). Είναι πλέον γνωστές οι πιέσεις των ξένων ανασκαφικών αποστολών και οι λεόντειες συμφωνίες που γινόταν για την εξαγωγή των προϊόντων της ανασκαφής. Την περίοδο αυτή ο τομέας της Μεσογείου αποτελούσε το κέντρο του παιχνιδιού της διεθνούς πολιτικής. Πολλά οικονομικά και πολιτικά συμφέροντα εκδηλώνονταν και οι πιέσεις ήταν ισχυρές, άρα τη διαπραγμάτευση των Γάλλων τη σχετική με τις ανασκαφές στο Πικέρμι πρέπει να τη δούμε κάτω από αυτούς τους όρους. Γενικά με αφορμή το Πικέρμι ο Η. Μητσόπουλος προτάσσει τη δυσaráσκειά του σχετικά και με την αντιμετώπιση της χώρας από τις μεγάλες δυνάμεις, αλλά και με τη δαπάνη για την επιστημονική έρευνα και τις ανακαλύψεις που ήταν πολύ μικρή στην Ελλάδα συγκρινόμενη με άλλες ευρωπαϊκές χώρες.

---

⁷ Πιθανότατα να αναφέρεται στα γλυπτά του Παρθενώνα που αφαιρέθηκαν από τον Έλγιν και μεταφέρθηκαν στην Αγγλία το 1806 και στα γλυπτά της Αφαιάς που αφαιρέθηκαν από τον Άγγλο αρχιτέκτονα Cockerell και τον Γερμανό βαρόνο von Hallerstein, το 1811, που επισκέφθηκαν το χώρο και ανέσκαψαν τα γλυπτά των αετωμάτων, τα οποία μετέφεραν στην Ιταλία, και κατόπιν τα πούλησαν στον Λουδοβίκο Α' της Βαυαρίας και έτσι το 1828 κατέληξαν στο Μόναχο, όπου βρίσκονται μέχρι σήμερα εκτιθέμενα στη Γλυπτοθήκη του Μονάχου.

Monsieur le Ministre,

Suivant la promesse que j'ai faite à V. E., j'ai prié l'Académie de Sciences de permettre que, parmi les pièces propres recueillies en France sur ses voyages, des doubles fussent choisis pour être envoyés à Athènes. L'Académie a favorablement accueilli ma demande. Le Ministre l'histoire naturelle de Paris fut en ce moment certain le posséder de la pièce où ils étaient engagés et il sera bientôt en mesure de leur adresser à Athènes une liste de pièces bien préparées, dont les noms sont en rapport avec les mémoires que je présente successivement à l'Académie depuis mon retour de mes voyages. Monsieur le Ministre, de combien bien me ferez-vous savoir à qui vous jugez que cet envoi doit être adressé. Est-ce à Sa Majesté? Est-ce à un de ses Ministres? Serait-il utile de donner des pièces qu'Athènes possède déjà, il me semble bon que l'on ne reproduit la liste des principales pièces déjà recueillies. Je désire que la collection envoyée par la France fasse honneur à notre pays et devienne avec les pièces déjà données par le Musée de Paris en 1855, la base d'un Musée géologique semblable à ceux des autres capitales d'Europe.

... Je prie V. E. de croire, etc.

Paris 12 Juin 1861. Signé: Albert Gaudry

En Exécution Monsieur Doussé.

Εικόνα 49 : Έγγραφο 136_18/2/1861, αντίγραφο πρωτότυπου εγγράφου που στάλθηκε στον Υπουργό οικονομικών Σίμο από τον Γάλλο πρόξενο Bougée και υπογραφόταν από τον Gaudry

Θεωρούσε υποτιμητικό ότι «ζητιάνευαν» για χάρη της επιστημονικής προόδου παρόλο που ήταν απόγονοι των πρωτοπόρων της επιστήμης. Ο κατάλογος που ζητήθηκε από τη Γαλλική Ακαδημία των Επιστημών στάλθηκε ένα χρόνο σχεδόν μετά με το έγγραφο 178α_12/4/1862. Το έγγραφο 379_25/8/1869 περιέχει σχετικό κατάλογο αντικειμένων από την πικερμική πανίδα στα γαλλικά. Ο κατάλογος αυτός που ανήκει στους καταλόγους το μουσείου δεν είναι σίγουρο ότι είχε άμεση σχέση με την πρόθεση της Γαλλικής Ακαδημίας που είδαμε παραπάνω, καθώς υπάρχει μεγάλο κενό εγγράφων ανάμεσα στις δύο ημερομηνίες. Θα μπορούσε όμως ένα τόσο μεγάλο χρονικό διάστημα να ήταν απαραίτητο για τις εργασίες καθαρισμού, αποκατάστασης και καταλογογράφησης. Περαιτέρω έλεγχος στα μέρη του αρχείου που φυλάσσονται στο Ζωολογικό Μουσείο, στο ΙΑ του

ΕΚΠΑ και στη βιβλιοθήκη της Γαλλικής Αρχαιολογικής Σχολής θα συμπλήρωναν το χρονικό κενό των εγγράφων και θα έδιναν μια πιο πλήρη εικόνα για την ανασκαφή στο Πικέριμι.

3.4 Η βιβλιοθήκη του μουσείου

Σε όλη τη διάρκεια συγκρότησης της συλλογής βλέπουμε την επίμονη προσπάθεια του προσωπικού για καταγραφή, ταξινόμηση, συντήρηση και έκθεση του υλικού του μουσείου. Για το λόγο αυτό η εξειδικευμένη βιβλιοθήκη αποτελούσε αναπόσπαστο μέρος ενός φυσιογραφικού μουσείου. Η ανάγκη για την συμπόρευση του μουσείου με τα επιστημονικά δεδομένα της εποχής φαίνεται από την αναζήτηση συγγραμμάτων κατάταξης των οργανισμών. Στο έγγραφο με αριθμό 53/79_14/12/1859 απευθύνονται στη Διεύθυνση της ιδιαίτερης βιβλιοθήκης του βασιλιά για δανεισμό ενός εικονογραφημένου βιβλίου που τους είναι απαραίτητο για την κατάταξη των πτηνών της Ευρώπης καθώς και το στήσιμο τους στην έκθεση. Αnéφεραν ότι τα οικονομικά του μουσείου είναι τέτοια που δεν επέτρεπαν την αγορά του αρκετά ακριβού όπως φαίνεται εντύπου και γι' αυτό ζητούσαν να τους επιτραπεί η χρήση του και υπόσχονταν ότι θα φροντίσουν για την άριστη συντήρησή του. Από το πρώτο ακόμη έτος της λειτουργίας του το μουσείο άρχισε να συγκροτεί μία βιβλιοθήκη που θα υποστήριζε και θα τεκμηρίωνε (με σημερινούς όρους) τις εργασίες που γινόταν και την έκθεση.

Με βάση λοιπόν τον πρώτο απολογισμό (έγγραφο 59_18/8/1859) το μουσείο στο πρώτο έτος λειτουργίας του απέκτησε 7 αξιόλογα πονήματα και περιοδικά δωρεά του Καισαροβασιλικού Γεωλογικού ινστιτούτου της Βιέννης σε 50 τόμους, 37 πραγματείες του διάσημου φυτολόγου και παλαιοντολόγου Unger τα οποία δωρίστηκαν από τον ίδιο, 6 συγγράμματα τα οποία δωρίστηκαν από τον επιμελητή ένα σύγγραμμα του Betta , «Erpetologia delle provincie Veneti», Verona 1857 I vol. In.80 con 1 tab., το οποίο αγοράστηκε από το μουσείο για 10,75 δρχ., τη μονογραφία του Reichenbach, «Trothilinae tum tabulis», η οποία αγοράστηκε από το μουσείο προς 72 δρχ., 8 διαφορετικά πονήματα του Raffaele Mollin τα οποία δώρισε ο ίδιος, 12 διαφορετικά πονήματα του Francesco Argenti τα οποία δώρισε ο ίδιος, το σύγγραμμα του Lacordaire, «Genus des coleopteres», vol 1-4, texte, το οποίο αγοράστηκε από το μουσείο έναντι 32 δρχ. Το δεύτερο έτος λειτουργίας η βιβλιοθήκη του μουσείου αυξήθηκε στον αριθμό κατά 52 πονήματα σε 63 τόμους σύμφωνα με το έγγραφο 113_21/7/1860 κάποια από τα οποία αγοράστηκαν και κάποια από τα οποία δωρίστηκαν σε αυτούς. Ανάμεσα στους δωρητές αναφέρονται η Αυτοκρατορική Γεωλογική Εταιρεία της Βιέννης η οποία έστειλε τα επιστημονικά της χρονικά που αποτελούνται από 14 τόμους, αξίας 40 δρχ. και ο γραμματέας της Senoher ο οποίος τους έστειλε από μόνος του 27 επιστημονικές πραγματείες, που άλλες γράφτηκαν από αυτόν και άλλες από φίλους του, αξίας 25 δρχ. Ο επιμελητής Heldreich πρόσφερε και αυτός 2 διατριβές.

Στο έγγραφο 151_26/8/1861, απολογισμό του ακαδημαϊκού έτους 1860-61 η βιβλιοθήκη συνέχισε να εμπλουτίζεται με έργα απαραίτητα για την αναγνώριση, την ταξινόμηση και την έκθεση της συλλογής. Έτσι αποκτήθηκαν μετά από αγορά τέσσερα φυσιογραφικά πονήματα σε 4 τόμους, και 130 βιβλία και διατριβές σε 165 τόμους, οι πιο πολλοί φυσιογραφικού περιεχομένου που δωρίστηκαν από διάφορους, όπως για παράδειγμα ο καθηγητής Bonvicini από την Πάδοβα που πρόσφερε 18 πονήματα και διατριβές του καθηγητή Molin. Μεταξύ των διατριβών αυτών υπήρχε και το αξιολογότερο για τις πολλές εικόνες σύγγραμμα Prodromus tannae helminthologicae Venetae. Το σύνολο των δωρεών του Bonvicini κοστολογήθηκε στο ποσό των 100 δρχ. Ο γραμματέας Senoher δώρισε 84 πονήματα και διάφορες διατριβές 119 τόμων και ένα γεωλογικό χάρτη του χερσαίου Βιενναίου στερεώματος. Ο καθηγητής από τη Βιέννη F. Unger έστειλε 10 επιστημονικά πονήματα

αξίας 50 δρχ. και ο επιμελητής Th. Heldreich έκανε δωρεά 17 διατριβών. Ο ιερέας Jonas King δώρισε 8 έγχρωμες και μεγάλες εικόνες ανθρώπινου στομαχιού στα οποία φαίνονται οι παρενέργειες του ανθρώπινου μεθυσίου. Με το έγγραφο 185^δ_7/9/1862 ο έφορος της βιβλιοθήκης του πανεπιστημίου Γεώργιος Τυπάλδος, ενημέρωνε τη Διεύθυνση του μουσείου για την αποστολή ενός πολύ αξιόλογου συγγράμματος αποτελούμενο από 21 τόμους. Από αυτούς οι 12 τόμοι ήταν μεγάλου μεγέθους απεικονίσεις των προϊόντων και των ζώων της Αιγύπτου και αποτελούσε την περιγραφή των συλλογών και των ερευνών της γαλλικής αποστολής στην Αίγυπτο το 18ο αι. Τη δωρεά έκανε στην Εθνική Βιβλιοθήκη ο ομογενής από τη Λήμνο Παντελίδης. Το ύψος της ανερχόταν στο ποσό των 3.000 – 4.000 φράγκων.

3.5 Οικονομικά του μουσείου

Το διάταγμα του κανονισμού προέβλεπε στο άρθρο 3 την κάλυψη των εξόδων του μουσείου από το πανεπιστήμιο και τη χορήγηση συνδρομής στο μουσείο από τον προϋπολογισμό του Υπουργείου Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαίδευσης. Οι πρώτοι προϋπολογισμοί του μουσείου δεν ήταν μικροί για τα οικονομικά δεδομένα του ελληνικού κράτους, ήταν όμως μικροί για να καλύψουν τις ανάγκες ενός μουσείου (έγγραφο 151_29/8/1861). Η χορηγία του Υπουργείου ήταν 1600 δρχ. Το 1860 ο πρύτανης Α. Πάλλης πίεζε το υπουργείο για την αύξηση της συνδρομής υπέρ του Μουσείου καθώς αυτό αντιμετώπιζε πολλά έξοδα που δεν μπορούσαν να καλυφθούν από τα έσοδα του Πανεπιστημίου. Το Υπουργείο απάντησε αρνητικά σε μία τέτοια αύξηση με το έγγραφο με αρ.πρ.1186/αρ.δικ.703 που πρωτοκολλήθηκε στις 22/2/1860. Ο Υπουργός αναγνώριζε την αύξηση των εξόδων του Μουσείου, αλλά θεωρούσε ότι αυτή έπρεπε να καλυφθεί από το Πανεπιστήμιο, καθώς η ανάπτυξη των ιδρυμάτων του ήταν δική του υπόθεση. Στο ίδιο έγγραφο ανέφερε ότι την επόμενη χρονιά θα δημοσιευόταν ο οριστικός οργανισμός του Πανεπιστημίου και η Πρυτανεία θα είχε στη διάθεσή της τα μέσα για να καλυφθούν όλες οι ανάγκες του Ιδρύματος. Το έγγραφο υπογράφεται από τον Υπουργό Θρασύβουλο Ζαΐμη. Λίγους μήνες μετά στον ανασχηματισμό της Κυβέρνησης το Υπουργείο θα αναλάβει ο Μιχαήλ Ποτλής. Το 1861 ο πρύτανης Ασωπίος επανέρχεται στο έγγραφο με αρ.πρ.1613/αρ.δικ.183 της 4^{ης} Σεπτεμβρίου με το θέμα της αύξησης της συνδρομής της κυβέρνησης, καθώς το Πανεπιστήμιο είχε επιβαρυνθεί κατά πολύ τα δύο τελευταία χρόνια με τις δαπάνες για τον εμπλουτισμό της συλλογής, αλλά και της βιβλιοθήκης. Με τα έγγραφα 59_18/8/1859 και 184_28/8/1862 η Διεύθυνση ζητούσε και αυτή την αύξηση της χορηγίας από το Υπουργείο.

Στην αρχή κάθε χρόνου το μουσείο υποχρεούνταν να καταρτίσει τον προϋπολογισμό του, ο οποίος έπρεπε να εγκριθεί από τη Σύγκλητο και από το Υπουργείο. Στο τέλος του χρόνου η Διεύθυνση κατάρτιζε αναλυτική απολογιστική έκθεση δαπανών. Οι δαπάνες του μουσείου χωριζόταν σε πέντε κεφάλαια, όπως είδαμε παραπάνω. Το κεφάλαιο Α περιλάμβανε τις δαπάνες της μισθοδοσίας του μόνιμου προσωπικού. Το κεφάλαιο Β περιλάμβανε τις δαπάνες κομίστρων και αλληλογραφίας, το Γ τα έξοδα των εκδρομών και των ταξιδιών που γινόταν υπέρ του μουσείου, το Δ περιείχε όλες τις δαπάνες για αγορές φυσιογραφικών αντικειμένων και το Ε τα έξοδα υλικού του μουσείου, ερμαρίων, εργαλείων, περιγραφικών συγγραμμάτων, αμοιβών έκτακτου προσωπικού κ.ά. Ο απολογισμός εξόδων του πρώτου έτους έγινε με το έγγραφο αρ.14_5/1/1859 που βρέθηκε στο αρχείο λυτών εγγράφων του ΙΑ του ΕΚΠΑ και αφορούσε στους πρώτους μήνες λειτουργίας του από τον Αύγουστο έως και τον Δεκέμβριο του 1858. Τα έξοδα του μουσείου σε αυτό το πρώτο έτος ήταν μόλις 2348,57. Τα έξοδα του δεύτερου έτους, όπως συμπεραίνεται από το έγγραφο 15_2/1/1859, προϋπολογίστηκαν στις 11.320 δρχ. Η έγκριση του προϋπολογισμού ήρθε καθυστερημένα με το εισερχόμενο έγγραφο 56_22/7/1859. Είχαν προηγηθεί τα εξερχόμενα έγγραφα με αριθμούς 22_12/3/1859, 31_25/5/1859 και 46_12/6/1859 με την παράκληση της Διεύθυνσης για την έγκαιρη

γνωστοποίηση των ποσών που είχαν στη διάθεσή τους και την καταβολή τους. Στις 25 Μαΐου του 1859 είχαν εξαντληθεί οι 9.500 δρχ. που διατέθηκαν για το έτος 1858 και από τις οποίες καλύπτονταν τα έξοδα του μουσείου όλο αυτό το διάστημα. Σύμφωνα με το έγγραφο αρ.31 η έλλειψη της ταμειακής ρευστότητας εμπόδιζε την εκτέλεση των εργασιών του μουσείου με αποτέλεσμα ακόμη και τη φθορά της συλλογής εξαιτίας της ανεπάρκειας των απαραίτητων χημικών για τη συντήρηση και διατήρησή της. Επιπλέον δε θα μπορούσαν να καταβληθούν οι μισθοί του προσωπικού λόγω των θερινών διακοπών της Συγκλήτου. Η Διεύθυνση ζητούσε την έγκαιρη έγκριση και κατάθεση των αντίστοιχων κονδυλίων με βάση το ημερολογιακό έτος και όχι το ακαδημαϊκό. Η ρύθμιση αυτή συμφωνούσε και με το άρθρο 9 του κανονισμού λειτουργίας. Τελικά ο προϋπολογισμός του έτους μειώθηκε στις 9.500 δρχ. Για τους επόμενους 5 μήνες είχαν στη διάθεσή τους τα 5/12 των 9.500 δρχ. δηλαδή 3.958 και 1/3 δρχ. Επιτράπηκε όμως η μετακίνηση αδιάθετων κονδυλίων του προηγούμενου έτους από το ένα άρθρο (κεφάλαιο) στο άλλο, κάτι που έγινε μία πάγια τακτική και στα επόμενα χρόνια. Κατά την περίοδο αυτή η Διεύθυνση έστελνε σχεδόν κάθε τριμηνία τους απολογισμούς. Από τον Αύγουστο του 1858 έως και το τέλος του 1859 στο αρχείο υπάρχουν 6 απολογιστικές οικονομικές εκθέσεις, 5 τριμηνιαίες και 1 απολογιστική του ταξιδιού του επιμελητή στην Ευρώπη. Η συνένωση αυτών των στοιχείων έδωσε τους απολογισμούς του 1858 και του 1859. Υπολογίστηκε ότι από τον Αύγουστο του 1858 έως και το τέλος του 1859 το μουσείο είχε στη διάθεσή του περίπου 13.460 δρχ. Στη συνέχεια η κατάσταση εξομαλύνθηκε. Κάθε αρχή του έτους η Διεύθυνση κατέθετε τον οικονομικό απολογισμό του προηγούμενου έτους και τον προϋπολογισμό του νέου (εικ. και εικ.). Η κατάθεση του απολογισμού του 1862 και του προϋπολογισμού για το 1863 καθυστέρησε αρκετά. Ο λόγος αυτής της καθυστέρησης πιθανόν να οφειλόταν στην πολιτειακή αλλαγή και τις ταραχές που προέκυψαν από αυτή. Εκτός από τον ετήσιο οικονομικό απολογισμό υπήρχε και ένας οικονομικός απολογισμός ακαδημαϊκού έτους στην ετήσια έκθεση πεπραγμένων προς το Υπουργείο. Από τους ισολογισμούς των προϋπολογισθέντων – απολογισθέντων προκύπτει ότι το μουσείο εξαντλούσε κάθε χρόνο όλο το διατιθέμενο ποσό με μικρές υπερβάσεις του προϋπολογισμού του κάθε φορά που χρεωνόταν στο επόμενο έτος (εικ.50, 51).

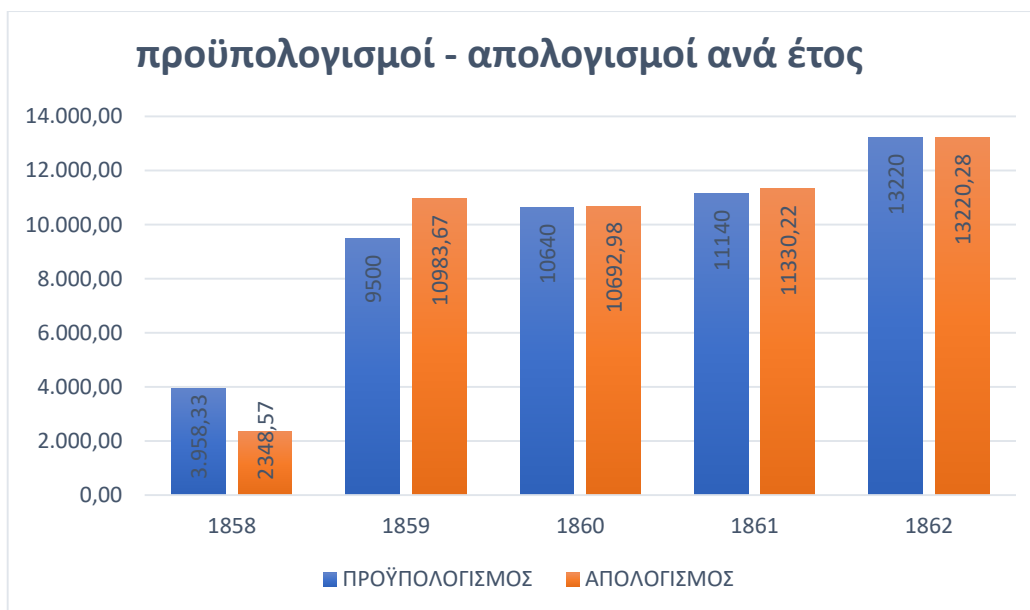
Όπως φαίνεται από τα γραφήματα που προκύπτουν από την επεξεργασία των πινάκων που απεικονίζονται στις εικόνες 50 και 51 υπήρχε μία μικρή, αλλά σταθερά ανοδική τάση των οικονομικών του μουσείου (εικ.52,53). Το 1860 -1861 διατέθηκαν στο μουσείο δύο επιπλέον κονδύλια, τα οποία δεν απεικονίζονται στα παραπάνω γραφήματα, γιατί ήταν έκτακτα: ένα των 2.500 δρχ. για την ανασκαφή στο Πικέρμι (έγγραφο 166_3/1/1862) και ένα των 1200 δρχ. για την αγορά της ορυκτολογικής συλλογής του μηχανικού Βουγιούκα κατόπιν σχετικής γνωμοδότησης από τον Η. Μητσόπουλο (έγγραφα 125^α_22/10/1860 και 136_27/2/1861). Εάν υπολογιστούν όλα αυτά τα ποσά καταλήγουμε ότι το Πανεπιστήμιο διέθεσε υπέρ του μουσείου από την ίδρυσή του έως και το τέλος του 1862 συνολικά 52.158,33 δρχ. Η αναγωγή αυτού του ποσού σε σημερινές αξίες είναι περίπου 230.374,22 € σε τιμές Σουηδίας του 2015.

	Συνολικά ποσά	Μισθοδοσία	Κόμιστρα Αλληλογραφία	Εκδρομές	Αγορές αντικειμένων	Αγορές υλικών Ειδικές κατασκευές
1858	3.958,33	856,87	3.101,46			
1859	9.500	4.020	5480			
1860	10.640	4.140	500	1000	2.000	3.000
1861	11.140	4.140	500	1000	2.000	3.500
1862	13220	5.220	8.000			

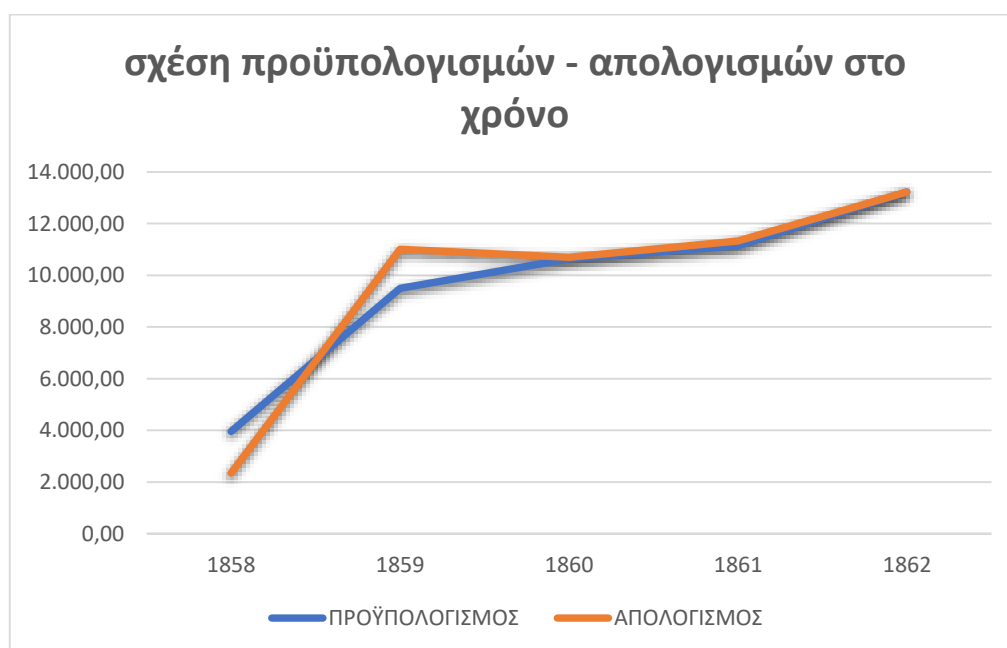
Εικόνα 50 : Ετήσιοι Προϋπολογισμοί 1858 – 1862

	Συνολικά ποσά	Μισθοδοσία	Κόμιστρα Αλληλογραφία	Εκδρομές	Αγορές αντικειμένων	Αγορές υλικών Ειδικές κατασκευές
1858	2348,57	856,87	67,6	912,55	106,15	405,4
1859	10983,67	3.669	411,52	124,55	1.129,9	5.648,77
1860	10.692,98	4.140	413,44	345,9	3.052,65	2.740,99
1861	11330,22	4.140	559,33	34,5	1777,97	4818,42
1862	13220,28	3.540	508,09		3464,31	5702,38

Εικόνα 51 : Ετήσιοι απολογισμοί 1858 - 1862

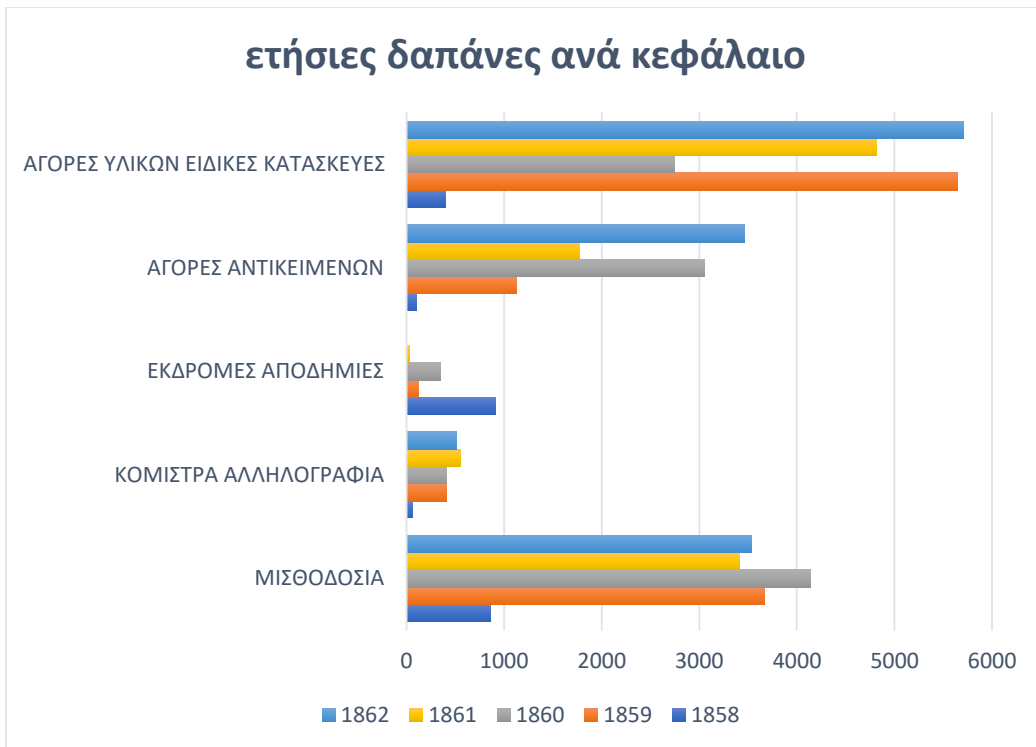

Εικόνα 52: Γράφημα απεικόνισης των ετήσιων προϋπολογισμών – απολογισμών του μουσείου στα πρώτα έτη.

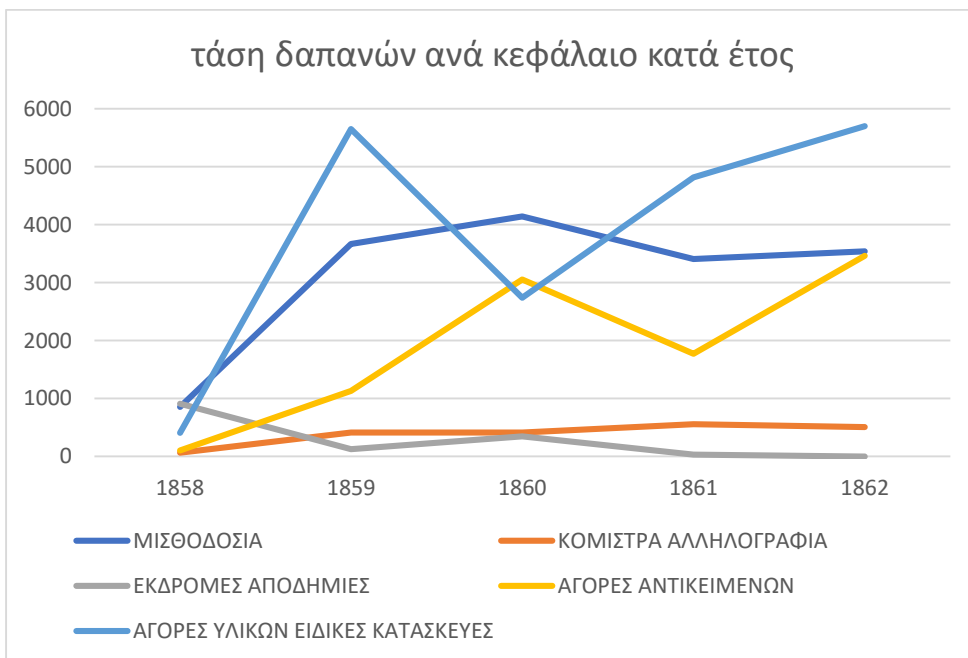

Εικόνα 53: Γράφημα απεικόνισης των τάσεων του προϋπολογισμού και του απολογισμού.

Εικόνα 54: Ραβδόγραμμα απεικόνισης ετήσιων δαπανών ανά κεφάλαιο

Εικόνα 55: Διάγραμμα τάσεων δαπανών ανά κεφάλαιο σε κάθε έτος

Τα γραφήματα των εικόνων 54 και 55 δείχνουν ότι το κεφάλαιο Α της μισθοδοσίας και το κεφάλαιο Ε των αγορών υλικών, αμοιβών εκτάκτου προσωπικού και ειδικών κατασκευών απορροφούσαν το μεγαλύτερο μέρος του προϋπολογισμού του μουσείου. Η μισθοδοσία αποτελούσε σταθερά ένα μεγάλο κονδύλι, το οποίο όμως αυξομειωνόταν, καθώς οι άδειες των υπαλλήλων για προσωπικούς λόγους (έγγραφα 50_12/7/1859, 53_21/7/1859, 54_22/7/1859, 78_6/11/1859) ή για λόγους ασθενείας (93_9/3/1860) δεν πληρωνόταν. Το αποτέλεσμα ήταν η εξοικονόμηση χρημάτων από τη μισθοδοσία που ενίσχυαν το κεφάλαιο Ε της αγοράς υλικών και ειδικών κατασκευών, το οποίο κατανάλωνε το μεγαλύτερο μέρος του προϋπολογισμού. Οι αυξημένες απαιτήσεις σε αυτό το κεφάλαιο ήταν απαραίτητες για το νεοσύστατο μουσείο που στήθηκε από την αρχή. Πολλά από τα ονόματα των αμειβομένων από το μουσείο επαναλαμβάνονταν, δείχνοντας ότι η Διεύθυνση του μουσείου βασιζόταν σε ένα δίκτυο μόνιμων συνεργατών που είτε το προμήθευαν με φυσιογραφικά αντικείμενα από τον ελλαδικό χώρο είτε εκτελούσαν εξειδικευμένες εργασίες στο μουσείο. Στην εξαμηνιαία απολογιστική κατάσταση 115_30/7/1860 βλέπουμε ότι για πληρωμή εκτάκτου βοηθού ζωολογικών εργασιών χρειάστηκαν 736,15 δρχ. λόγω της άδειας του ταριχευτή. Επίσης για αντικατάσταση του νοσούντος φύλακα χρειάστηκαν άλλες 150 δρχ. Από τα έγγραφα συμπεραίνεται ότι ο L. Shrader υπήρξε μόνιμος συνεργάτης του μουσείου, ο οποίος αναλάμβανε το στήσιμο των πτηνών (51_15/7/1859, 65_24/9/1859 και 165_2/1/1862). Βοήθησε ακόμη στην ταρίχευση μίας φώκιας (65_24/9/1859). Σύμφωνα με το έγγραφο 192_13/8/1863 ο L. Shrader μισθοδοτήθηκε με 90 δρχ. το μήνα από τον Ιούλιο έως και Δεκέμβριο του 1862. Στο ίδιο έγγραφο ο βοηθός ταριχευτή Borghini εισέπραττε συστηματικά περίπου 10 δρχ. το μήνα με αιτιολογία διάφορα μικροέξοδα, μία αμοιβή που πιθανόν του δινόταν ως έμμεση αύξηση στο μηνιαίο μισθό του. Ο ταριχευτής Guicciardi το χρονικό αυτό διάστημα απουσίαζε στην πατρίδα του τη Λομβαρδία, οπότε ο βοηθός του επιβαρύνθηκε με όλη την εργασία του (έγγραφο αρ.150_2/8/1861). Χαρακτηριστικό του κεφαλαίου της μισθοδοσίας των υπαλλήλων ήταν η τάση για παγίωση ή και μείωση με την πάροδο του χρόνου.

Πρόσ
μηνιαίως - 5 ετών
1862

152 ⁶	15. 11. 1862	Α. Κόζιας	Διακονία	25. —
153.	22	Κ. Βέλλος	Διακονία	25. —
154.	30	Λ. Σκράδερ	Διακονία	372.10.
155.	"	Λ. Σκράδερ	Διακονία	90. —
156.	5.	Τ. Βουγιούκας	Διακονία	20. —
157.	"	Τ. Βουγιούκας	Διακονία	10.75.
158.	"	Β. Α. Βουγιούκας	Διακονία	25.60.
159.	12.	Γ. Α. Βουγιούκας	Διακονία	800. —
160.	27.	Α. Βουγιούκας	Διακονία	269.60.
161.	30.	Α. Βουγιούκας	Διακονία	55.70.
162.	31.	Τ. Βουγιούκας	Διακονία	10. —
163.	"	Λ. Σκράδερ	Διακονία	10.50.
164.	"	Λ. Σκράδερ	Διακονία	90. —
1863				120. —
165	4.	Α. Βουγιούκας	Διακονία	68. —
166.	9	Α. Βουγιούκας	Διακονία	18.76.
167.	29.	Α. Βουγιούκας	Διακονία	115.60.
168	8.	"	Διακονία	480. —
Σύνολο				570238
Σύνολο				570238
Σύνολο				13220.28

13220.28

Εικόνα 56: Εγγραφο 192_13/8/1863, Απολογιστική κατάσταση του έτους 1862

Οι αυξομειώσεις των δαπανών ανά κεφάλαιο ήταν απόρροια της συλλεκτικής πολιτικής του μουσείου και της συστηματικής αναδιάρθρωσής της. Τον πρώτο χρόνο το πιο μεγάλο ποσό καταναλώθηκε στο ταξίδι του επιμελητή στην Ευρώπη. Τις υπόλοιπες χρονιές οι δαπάνες για εκδρομές μειώνονται τόσο που το 1862 σχεδόν μηδενίζονται. Το δεύτερο έτος το κεφάλαιο Ε απορρόφησε ένα πολύ μεγάλο ποσό καθώς απαιτούνταν ειδικές κατασκευές και υλικά για το στήσιμο της ήδη υπάρχουσας συλλογής που κληροδοτήθηκε από τη Φυσιολογική Εταιρεία καθώς και τις πολλές δωρεές που έλαβε το μουσείο. Το τρίτο έτος η ανασκαφή στο Πικέρμι απορρόφησε το χρόνο του προσωπικού με αποτέλεσμα να ατονήσουν οι άλλες δραστηριότητες του μουσείου. Το τέταρτο

και πέμπτο έτος τα νέα αποκτήματα απαιτούσαν συντήρηση και τοποθέτηση οπότε οι δαπάνες του κεφαλαίου Ε αυξήθηκαν πολύ.

3.5.1 Συναλλαγματικές ισοτιμίες μέσα από το αρχείο του μουσείου

Στο έγγραφο 190_31/5/1863 από τα στοιχεία που μας δίνονται μέσα από μία κοστολόγηση φυσιογραφικών αντικειμένων καταλήγουμε ότι το 1 φράγκο της εποχής αντιστοιχεί σε 1 και 11/100 της δραχμής. Αυτό είναι ένα δείγμα της ανάκαμψης της αξίας του νομίσματος στην Ελλάδα μετά την υποτίμηση του 1851 στα αρχικά σχεδόν επίπεδα της ισοτιμίας του. Επίσης από το ταξίδι του επιμελητή στην Ευρώπη και την αποτίμηση των εξόδων του προκύπτουν οι ισοτιμίες της δραχμής με τα αυστριακά και πρωσικά νομίσματα (εικ.57).

Χώρα	Ποσό σε ξένο νόμισμα	Ποσό σε δρχ.	Όψεις νομισμάτων
Αυστροουγγαρία	1 αυστριακό μικρό φιορίνι	2,85 (1859)	
Πρωσία	1 τάλιρο	4,2(1859)	
	1 γρόσι		
	1 πφένιχ		
Γαλλία	1 φράγκο	Περίπου 0,90 (1863)	

Εικόνα 57: Πίνακας νομισματικών ισοτιμιών όπως προκύπτουν από το αρχείο, πηγή: <https://el.ucoin.net/coin>

4. Συμπεράσματα

Το Φυσιογραφικό Μουσείο, παράρτημα του Πανεπιστημίου, ιδρύθηκε στις 17 Αυγούστου του 1858. Το μουσείο κατά τα πρώτα χρόνια λειτούργησε έχοντας ως πρότυπα τα μουσεία της Κ. Ευρώπης. Η ίδρυσή του αποσκοπούσε να εκπαιδεύσει τη νέα γενιά των επιστημόνων, αλλά και το ευρύ κοινό της χώρας στις φυσικές επιστήμες και να καταστεί ένα πρότυπο μουσείο Φυσικής Ιστορίας στο χώρο της ανατολικής Μεσογείου. Η αποστολή του δεν ήταν εύκολη, καθώς η χώρα δεν είχε συλλεκτική παράδοση σε φυσιογραφικά αντικείμενα.

Σημαντικό πρόσωπο για τη λειτουργία του μουσείου ήταν ο έφορος της ζωολογικής και γεωλογικής συλλογής Ηρακλής Μητσόπουλος. Το ύφος και το πνεύμα των εξερχόμενων εγγράφων από το μουσείο υποστήριζαν τις δικές του αντιλήψεις για την επιστήμη και τον κόσμο. Ο τρόπος που αντιλαμβάνονταν την επιστήμη του κινούνταν στο πλαίσιο της Φυσικής Θεολογίας. Σύμφωνα με αυτή τη θεώρηση η ζωή ανεμπόδιστα προχωρά πάντα σε υψηλότερα στάδια με βάση ένα προκαθορισμένο θεϊκό σχέδιο. Η μελέτη της φύσης αποκαλύπτει το μεγαλείο της Δημιουργίας. Δεν βρέθηκαν στο αρχείο στοιχεία που να μας δείχνουν πώς αντιλαμβάνονταν τις εξελικτικές θεωρίες οι επιστήμονες που στελέχωναν το μουσείο ή πώς αντιλήφθηκαν τη δημοσίευση του “Origins of species” το 1859. Ο έφορος της Βοτανικής συλλογής του μουσείου Θ. Ορφανίδης πρόβαλε από την αρχή αντιρρήσεις για τον κανονισμό λειτουργίας του μουσείου κυρίως σε ότι αφορούσε τον τρόπο κατανομής του προϋπολογισμού στις τρεις συλλογές. Είναι γεγονός ότι ο εμπλουτισμός της Βοτανικής συλλογής τα πρώτα χρόνια δεν ακολούθησε το ρυθμό των άλλων συλλογών, παρόλο που ο κανονισμός λειτουργίας όριζε ότι ο προϋπολογισμός ισομοιραζόταν στις τρεις συλλογές.

Εξαιτίας των περιορισμένων οικονομικών το απαραίτητο εξειδικευμένο προσωπικό ήταν και αυτό μικρό σε αριθμό. Στο μουσείο εκτός από τους εφόρους των συλλογών απασχολούνταν μόνιμα την περίοδο αυτή άλλοι τρεις εργαζόμενοι, ένας επιμελητής, ένας φύλακας, ένας ταριχευτής – σχηματιστής και κάποιοι περιστασιακοί βοηθοί στις διάφορες εργασίες. Οι εργαζόμενοι αυτοί έπρεπε να συλλέγουν αντικείμενα, να αναδιατάσσουν τα ήδη υπάρχοντα, να τα συντηρούν και να τα τοποθετούν στο χώρο. Ήταν επίσης υπεύθυνοι και για την καθαριότητα του χώρου, την επιθεώρησή του και τη μεταφορά των συλλογών την ώρα των μαθημάτων των φοιτητών κατόπιν αιτήσεων των εφόρων. Η συνεργασία των εργαζόμενων του μουσείου με τη Διεύθυνση φαίνεται με βάση τα έγγραφα υποδειγματική. Η Διεύθυνση υποστήριζε πάντα σθεναρά τα συμφέροντα του μουσείου και τα αιτήματα των εργαζομένων του. Οι οικονομικές τους απολαβές ήταν από μέτριες έως αρκετά καλές με βάση το κατά κεφαλήν ΑΕΠ της χώρας, όπως έχει αποτυπωθεί σε μεταγενέστερες μελέτες, αν και οι ίδιοι στα έγγραφα διαμαρτύρονταν ότι αυτές δεν τους επέτρεπαν την αξιοπρεπή διαβίωσή τους. Η διαμαρτυρία αυτή ίσως να μην ήταν αδικαιολόγητη, αν λάβει κανείς υπόψιν τις διαφορές στο κόστος ζωής μεταξύ υπαίθρου και άστεως που δεν αντικατοπτρίζονται στις οικονομικές ανταλλαγές που προσμετρά το ΑΕΠ, ιδιαίτερα σε μία οικονομία που δεν είναι απόλυτα εγχρήματη. Το κόστος ζωής της πρωτεύουσας ήταν πολύ πιο ψηλό από εκείνο της επαρχίας, όπου η ιδιοκατοίκηση και οι μικροί κλήροι προστάτευαν τη διαβίωση των νοικοκυριών με χαμηλά εισοδήματα.

Στα πέντε πρώτα ακαδημαϊκά χρόνια λειτουργίας του μουσείου από τον Αύγουστο του 1858 έως τον Αύγουστο του 1863 φαίνεται ότι το Πανεπιστήμιο δαπάνησε περίπου 55.000 δρχ. για τη λειτουργία του. Το ποσό αν και ικανοποιητικό για τα δεδομένα της χώρας ήταν πολύ μικρό για τις ανάγκες ενός νεοσύστατου μουσείου. Όπως αναφέρει σε έγγραφό της η Διεύθυνση του, αν και ο προϋπολογισμός ήταν σχετικά καλός με οικονομικούς όρους της εποχής, εντούτοις ήταν πολύ μικρός για να ανταποκριθεί στις λειτουργικές ανάγκες ενός μουσείου που ξεκινούσε από την αρχή. Το μεγαλύτερο μέρος της χρηματοδότησής του δαπανώταν στη μισθοδοσία και στον εξοπλισμό του. Η

έκθεση των αντικειμένων γινόταν είτε στη βάση της συστηματικής λογικής ταξινόμησης είτε σκηνοθετημένα σε μία προσομοίωση της ζωής τους στο φυσικό περιβάλλον. Για τη σωστή υποστήριξη της ταξινόμησης και της έκθεσης το μουσείο δαπανούσε κάποια χρήματα για τη βιβλιοθήκη του κάθε χρόνο εκτός των δωρεών βιβλίων και επιστημονικών μελετών και επετηρίδων που δεχόταν από το εξωτερικό.

Από την ίδρυσή του η Διεύθυνση του μουσείου προσπάθησε να δημιουργήσει μία όσο το δυνατόν πιο πλήρη συλλογή του φυσικού κόσμου που επικεντρωνόταν στον ελλαδικό χώρο και στην περιοχή της ανατολικής Μεσογείου. Η πρώτη συλλογή του μουσείου αποτελούνταν από τη συλλογή της Φυσιογραφικής Εταιρείας της Αθήνας που του παραχωρήθηκε και από κάποια αντικείμενα και συλλογές που είχε αποκτήσει στο παρελθόν το Πανεπιστήμιο από δωρεές. Η Φυσιογραφική Εταιρεία είχε ιδρυθεί το 1835 στα πρότυπα των ξένων εταιρειών φυσιοδιφών που είχαν αναπτυχθεί σε όλη την Ευρώπη τα προηγούμενα χρόνια. Στην Ελλάδα πριν την επανάσταση δεν υπήρχαν οι προϋποθέσεις για την ανάπτυξη συλλεκτικής δραστηριότητας. Η ίδρυσή της Φυσιογραφικής Εταιρείας κάλυψε αυτό το κενό. Δημιούργησε μια κοινότητα φυσιοδιφών οι οποίοι μελετούσαν και συνέλεγαν αντικείμενα από την ελληνική ύπαιθρο. Το μεγαλύτερο μέρος της συλλογής που είχε συγκεντρωθεί τα προηγούμενα 28 χρόνια και περιήλθε στην κατοχή του Μουσείου είχε καταστραφεί σύμφωνα με τα έγγραφα εξαιτίας των μέχρι τότε συνθηκών συντήρησής της, την έλλειψη στέγης και τη συνεχή μετακίνησή της.

Ο εμπλουτισμός της «ελληνικής» συλλογής επιχειρήθηκε να γίνει με την αγορά συλλογών και αντικειμένων. Στην εσωτερική αγορά διατίθονταν ελάχιστες συλλογές φυσιογραφικών αντικειμένων συστηματικά ταξινομημένες. Μεγάλες συλλογές που αγοράστηκαν την περίοδο αυτή από τον ελλαδικό χώρο ήταν η συλλογή ορυκτών του υπομηχανικού Βουγιούκα και η συλλογή κοχχυλιών του επιμελητή. Το μουσείο συναλλάσσονταν συστηματικά με κυνηγούς οι οποίοι παγίδευαν και θήρευαν κυρίως πτηνά και ερπετά. Η επανάληψη των ίδιων ονομάτων πωλητών (Σταμάτης Χασιώτης, Γεώργιος Μίκος, Μάρκος Ξιροτύγαρος, L. Shrader, Πέτρος Λουίζος κ.ά) οδηγεί στο συμπέρασμα ότι οι άνθρωποι αυτοί είχαν εξειδικευτεί να κυνηγούν ζώα που προοριζόταν για ταρίχευση και έκθεση, καθώς οι δωρές τους έπρεπε να ήταν σε καλή κατάσταση, οπότε απαιτούσαν ειδικούς χειρισμούς κατά τη θήρευσή τους.

Ένας ακόμη τρόπος εμπλουτισμού των συλλογών ήταν η κινητοποίηση των τοπικών αρχών. Κατόπιν εντολής του Υπ. Εσωτερικών νομάρχες, υγειονομικοί και φαρμακοποιοί ανέλαβαν να συγκεντρώνουν αξιόλογα φυσιογραφικά αντικείμενα και να τα στέλνουν στο μουσείο. Η «συγκομιδή» όμως από την πηγή αυτή σύμφωνα με τα στοιχεία που έχουμε δεν ήταν ικανοποιητική. Από τα έγγραφα φαίνεται ότι υπήρχε κάποια κωλυσιεργία από τις τοπικές αρχές. Πιθανόν αυτή να οφειλόταν στην απειρία και στην έλλειψη κατάλληλων γνώσεων των υπαλλήλων ή και στην έλλειψη ενδιαφέροντος υλοποίησης της εντολής, καθώς η δυσαρέσκεια γύρω από το βασιλικό ζεύγος κλιμακώθηκε κατά την περίοδο αυτή με αποτέλεσμα την έξωση του Όθωνα και της Αμαλίας από τη χώρα.

Αξιόλογους καρπούς απέδωσαν οι αποδημίες του επιμελητή και κάποιες πιο μικρής διάρκειας εκδρομές του μαζί με τον ταριχευτή στη διάρκεια αυτών των χρόνων. Ο στόχος αυτών των εξορμήσεων ήταν η παγίδευση και το κυνήγι ζώων, οι ανασκαφές, οι γεωλογικές μελέτες καθώς και η συλλογή φυσικών σωμάτων από τον ελληνικό χώρο. Η έλλειψη του προσωπικού σε συνδυασμό και με τα περιορισμένα οικονομικά για επιμίσθια και έξοδα μεταφοράς περιορίζαν αρκετά τις δράσεις αυτές στην ελληνική ύπαιθρο. Μικρός αριθμός αντικειμένων προσφέρθηκε και από κάποιους εγχώριους δωρητές. Έτσι τουλάχιστον τα πρώτα χρόνια η δημιουργία μιας αντιπροσωπευτικής

συλλογής του ελληνικού υπεδάφους, της ιστορίας του, της ελληνική πανίδας και χλωρίδας δεν έγινε εφικτή. Για το λόγο αυτό όταν ο διευθυντής της σχολής στην Τίρυνθα θα ζητήσει χαμηλότερης ποιότητας έστω δείγματα για την εκπαίδευση των μαθητών του, ο έφορος Μητσόπουλος απαντά ότι θα εξετάσει το αίτημα, αν και σε κάποιες συλλογές το μουσείο δε διαθέτει αρκετά ούτε για την εκπαίδευση των δικών του φοιτητών. Τα έγγραφα του αρχείου αυτής της περιόδου δεν μας δίνουν καμία πληροφορία για τη λειτουργία εργαστηρίων για τους φοιτητές στο χώρο του μουσείου που ήταν και ένας από τους λόγους ίδρυσής του.

Τα περιορισμένα οικονομικά του Μουσείου δεν του επέτρεπαν την απόκτηση αντικειμένων από τις αγορές του εξωτερικού. Μελετώντας τις αναλυτικές καταστάσεις της αγοράς των αντικειμένων παρατηρούμε ότι σε μια εποχή που ανθούσε το εμπόριο φυσιογραφικών αντικειμένων το μουσείο εμφάνιζε ελάχιστες αγορές. Σημαντική συμβολή στην ανάπτυξη των συλλογών του έπαιξαν οι προσωπικές γνωριμίες. Η αξιοποίησή τους έφερε στο μουσείο πολλές ιδιωτικές συλλογές από το εξωτερικό, κάποιες από τις οποίες ήταν μεγάλης αξίας. Έτσι εξασφάλισε αρκετά δείγματα από τον ευρωπαϊκό αλλά και το διεθνή χώρο, αποτέλεσμα της αποικιοκρατικής δράσης των συλλεκτών, κάποια από τα οποία ήταν σπάνια και αξιοσημείωτα. Αυτός ο τρόπος όμως εμπλουτισμού των συλλογών δεν ικανοποιούσε πάντα τη συλλεκτική πολιτική του, καθώς τα αποσπασματικά κομμάτια που αποκτώνταν δεν γέμιζαν τα κενά και δεν δημιουργούσαν τις πλήρεις ταξινομικές σειρές των ειδών που ήταν απαραίτητες για την μελέτη και την έρευνα εκείνη την εποχή στις φυσικές επιστήμες: «Hύξησαν μεν και εφέτος αι πλείοσαι των συλλογών του μουσείου, αλλά πάλιν μακράν είνε του να αποτελώσιν εν αυτώ στοιχειώδη σειρά, ολοσχερήν των δημιουργημάτων του Πανσόφου και πανγάθου πλάστου, πολλαχού φέρουσιν διάκενα, μη έχουσαι μηδέ εν τουλάχιστον είδους των κυριοδεστέρων πολλών τάξεων αυτών γενών», αναφέρει σε έγγραφο ο Η. Μητσόπουλος. Αποτέλεσμα των πρακτικών αυτών ήταν άλλες συλλογές να γιγαντώνονται λόγω αφθονίας υλικού, όπως αυτή των πτηνών, και άλλες να είναι πολύ φτωχές όπως αυτές των θηλαστικών και των ιχθύων. Αλλά και η ποιότητα των αποκτώμενων αντικειμένων πολλές φορές ήταν χαμηλή, καθώς η τυχαιότητα δεν διασφάλιζε σωστά δείγματα. Ένα άλλο πρόβλημα που αντιμετώπιζαν με τις δωρεές ήταν η μεταφορά από το εξωτερικό που κόστιζε πολύ ακριβά και ήταν επικίνδυνη, καθώς η ευαισθησία των οργανικών αντικειμένων ήταν τέτοια που ακόμη και καλής ποιότητας αντικείμενα καταστρέφονταν στις συνθήκες που επικρατούσαν στα αμπάρια των πλοίων και στις αποθήκες των τελωνείων. Σύμφωνα με το αρχείο πολλές φορές κάποια κιβώτια αργούσαν να φτάσουν είτε γιατί χανόνταν είτε γιατί οι τελώνες ξεχνούσαν να ειδοποιήσουν για την έγκαιρη παραλαβή τους. Λαμβάνοντας υπόψιν ότι ακόμη και ο χώρος έκθεσης τους στο μεσοδομό του κτιρίου του Πανεπιστημίου τα πρώτα χρόνια ήταν ακατάλληλος, όπως φαίνεται από τα έγγραφα που αφορούσαν στη στέγαση του μουσείου, καταλαβαίνουμε ότι μεγάλος όγκος της συλλογής βρισκόταν σε κίνδυνο αποσάθρωσης ή μηχανικών καταστροφών ακόμη και μέσα στο μουσείο.

Αποδοτική για τη συλλεκτική πολιτική και την προβολή του μουσείου τα πρώτα έτη φαίνεται να είναι η κινητοποίηση των προξενικών αρχών μετά από Διάταγμα του Υπ. Εξωτερικών. Οι πρόξενοι κινητοποιήθηκαν άμεσα και φρόντισαν για την επικοινωνία με τους αντίστοιχους οργανισμούς των χωρών όπου βρίσκονταν. Το αποτέλεσμα των προσπαθειών τους ήταν μία σειρά από δωρεές συγγραμμάτων, αλλά κυρίως αρκετές συνεννοήσεις για ανταλλαγές αντικειμένων. Οι ανταλλαγές επέτρεπαν στο Μουσείο να γεμίσει τα κενά των συλλογών του και να αποκτήσει επιθυμητά δείγματα στη βάση των στόχων του.

Η επικοινωνία με άλλα αντίστοιχα Μουσεία ή Ιδρύματα του εξωτερικού ενισχύει την άποψη ότι το φιλελληνικό κίνημα ήταν ακόμη ισχυρό στην Ευρώπη. Ο επιστημονικός κόσμος υποδέχτηκε το

Μουσείο θετικά και κινητοποιήθηκε αμέσως για τη συνεργασία με αυτό. Η ύπαρξη πυκνής αλληλογραφίας με καθηγητές άλλων πανεπιστημίων, οι δωρεές επιστημονικών συγγραμμάτων, το ενδιαφέρον για τις ανασκαφές στο Πικέρμι και η επιθυμία απόκτησης δειγμάτων απολιθωμάτων από τον ελλαδικό χώρο αποδεικνύει την εκτίμηση με την οποία ο επιστημονικός κόσμος της εποχής του περιέβαλε το Φυσιογραφικό Μουσείο. Οι αναφορές στην αλληλογραφία για ανταλλαγές ορυκτών και σύγκριση των απολιθωμάτων συμβαδίζει με την επιστημονική τάση της εποχής για την ανασύσταση της ιστορίας του ευρωπαϊκού γεωλογικού χώρου. Η επαναλαμβανόμενη αναφορά στα έγγραφα του Η. Μητσόπουλου σχετικά με το «παρόμοιο στερέωμα» οφείλεται στην επικέντρωση της έρευνας στη σύνδεση του ελληνικού υπεδάφους με τον γεωγραφικό χώρο της Ευρώπης και στην ανάδειξη της συνέχειας του. Με τον τρόπο αυτό η επιστήμη της Γεωλογίας ικανοποιούσε τα εδαφικά αιτήματα της εποχής. Οι ερευνητικές γεωλογικές ανασκαφές όμως που ήταν ενταγμένες στην παραπάνω θεωρία για το ενιαίο του ευρωπαϊκού χώρου ήταν και αυτές υποχρηματοδοτούμενες. Στα πρώτα αυτά χρόνια ερευνήθηκαν δοκιμαστικά ο Ισθμός και το Λεοντάρι Αρκαδίας και πιο συστηματικά το Πικέρμι. Τα έγγραφα της ανασκαφής στο Πικέρμι αναδεικνύουν το ιδιότυπο καθεστώς σύμφωνα με το οποίο οι ανασκαφές των ελληνικών ιδρυμάτων έπρεπε να ανταγωνιστούν τις ανασκαφές άλλων χωρών οι οποίες είχαν εξασφαλίσει προνομιακούς όρους. Η λειτουργία των ξένων σχολών και αποστολών στην Ελλάδα είναι γνωστή και από τα τεκταινόμενα στο χώρο των αρχαιολογικών ανασκαφών. Το ελληνικό κράτος, του οποίου η επιβίωση ταυτίστηκε με την εγγύηση που του πρόσφεραν οι Μεγάλες Δυνάμεις της εποχής, δεν μπορούσε να αντιταχθεί στις απαιτήσεις τους. Ήταν υποχρεωμένο επομένως να εκχωρήσει δικαιώματα διαχείρισης των υλικών λειψάνων του παρελθόντος του με τον κίνδυνο όμως να μείνει αυτό χωρίς τα υλικά τεκμήρια που ήταν απαραίτητα για το ίδιο.

Η σταθερή υποχρηματοδότησή του μουσείου σε σχέση με τις ανάγκες του καθιστά δύσκολη τη συμπίευσή του με τα πανεπιστημιακά μουσεία του εξωτερικού που είχαν εξασφαλίσει από το τέλος του 18^{ου} ακόμη αιώνα μεγάλες συλλογές, κτιριακές εγκαταστάσεις και καλές χρηματοδοτήσεις. Παρά τις οικονομικές αντιξοότητες φαίνεται ότι τα πρώτα πέντε χρόνια λειτουργίας του το μουσείο αποτελούσε ένα δυναμικό οργανισμό με δράσεις σε πολλαπλά επίπεδα και με πολλές διασυνδέσεις με τον επιστημονικό κόσμο της εποχής του. Η τάση για εξωστρέφεια του θεσμού αποδεικνύεται από την ξενόγλωσση αλληλογραφία του. Οι προσπάθειες του προσωπικού του για τον εμπλουτισμό της συλλογής του και την έκθεσή της υπήρξαν επίμονες. Η Διεύθυνση προσαρμοζόταν γρήγορα στα οικονομικά δεδομένα και οδηγούνταν σε επανασχεδιασμό της συλλεκτικής του πολιτικής ανάλογα κάθε φορά.

Από πολιτικής πλευράς η πολιτειακή αλλαγή του τέλους του 1862 δεν αντικατοπτρίζεται στο περιεχόμενο των εγγράφων του μουσείου της περιόδου αυτής. Μόνο η αλλαγή της σφραγίδας του Πανεπιστημίου και αλλαγή της επωνυμίας του Μουσείου από «Η Διεύθυνσις του ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΦΥΣΙΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ του Οθώνειου Πανεπιστημίου» σε «Μουσείο Φυσικής Ιστορίας του Εθνικού Πανεπιστημίου» εξήγγειλε την πολιτειακή αλλαγή που είχε συμβεί. Όπως όλα τα μουσεία του Διαφωτισμού και το Φυσιογραφικό Μουσείο του Πανεπιστημίου υπήρξε μία «ετεροτοπία», καθώς προσπάθησε να αποτελέσει ένα χώρο όλων των εποχών έξω από το χρόνο και τις φθορές που αυτός επιβάλλει. Στόχος του ήταν να αποκαταστήσει τη σειρά και το σύστημα, την τάξη που αντανάκλούσε τον ορθολογισμό και την επιστήμη της εποχής του, να παραμείνει αντικειμενικό, ουδέτερο και σε ετοιμότητα για την εξυπηρέτηση της εκπαίδευσης και της κοινωνίας που το δημιούργησε.

Η έρευνα αυτή τεκμηριώνει κατά την άποψή μου την πρώτη προσπάθεια δημιουργίας ενός μουσείου στο νεοελληνικό κράτος. Μία προσπάθεια που λειτούργησε υποδειγματικά, επιδεικνύοντας επαγγελματισμό, ευσυνειδησία και όραμα. Τα έγγραφα φανερώνουν ότι ο δημόσιος φορέας του νεοσύστατου κράτους με όλα τα προβλήματα και τις παλινωδίες οργανώθηκε σχετικά γρήγορα και ήταν σε θέση να παράξει έργο. Το μουσείο και το Πανεπιστήμιο στο οποίο ανήκε πορεύονταν σε μία πιο σταθερή τροχιά από εκείνη της χώρας και επηρεαζόταν λιγότερο από τις παλινωδίες που προκαλούνταν συνεχώς στην πολιτική, οικονομική και κοινωνική της ζωή.

Παράρτημα Ι

Κατάλογος εγγράφων αρχείου

αρ.εγγ	Εξερχ Εισερχ	Ημερομηνία	Θέμα	Αποστολέας Παραλήπτης	Γλώσσα
190	εισερχ	3/7/1853	Κατάλογος δωρεάς Όθωνα	Brawn-Μητσόπουλος, Heldreich	γερμ
11/13	εξερχ	8/12/1858	Έγγραφο ενημέρωσης για το ταξίδι του επιμελητή στην Ευρώπη και απολογισμός εξόδων	Μητσόπουλος - πρύτανη	ελλ
14α	εξερχ	27/12/1858	Έγγραφο άγνωστου περιεχομένου	Heldreich προς Martin, επιμελητή Ζωολογικού Μουσείου του Βερολίνου	γερμ
15/18	εξερχ	2/1/1859	Προϋπολογισμός οικονομικών μουσείου για 1859	Μητσόπουλος προς πρύτανη	ελλ
16/19	εξερχ	5/1/1859	Ενημέρωση για την αποδοχή δωρεάς 107 ορυκτών Ρωσίας από τον T. F de Kaemerrer, μαζί με τον κατάλογο	Διεύθυνση προς πρύτανη	ελλ
17/20	εξερχ	6/1/1859	Ευχαριστήρια επιστολή	Διεύθυνση προς T.F de Kämmerer	γαλ
18/21	εξερχ	6/1/1859	Αίτημα για ευχαριστήρια επιστολή προς τον Όθωνα Λεονάρδο στη Βραζιλία για δωρεά πτηνών και εντόμων	Διεύθυνση προς πρύτανη	ελλ
18α	πρακτικό	11/1/1859	Πρακτικά συνεδρίασης φυσιογραφικής Εταιρείας		
19/22	εξερχ	12/1/1859	Αίτημα για χρήση της ατέλειας για τις εισαγωγές του μουσείου	Διεύθυνση προς Βασιλικό Υπουργείο Οικονομικών	ελλ
19α	εισερχ	3/2/1859			γερμ
19β	εισερχ	17/2/1859	Δωρεά στατιστικής επετηρίδας Ισπανίας	Alesandro Olivan προς Φυσιογραφική Εταιρεία	γαλ
20/24	εξερχ	5/3/1859	Αίτημα μεταφοράς συγγραμμάτων, δωρεά του Ρώθιου στο μουσείο	Μητσόπουλος- Heldreich προς πρύτανη	ελλ
21/25	εξερχ	5/3/1859	Αίτημα έγκρισης του προϋπολογισμού	Μητσόπουλος προς πρύτανη	ελλ

22/26	εξερχ	12/3/1859	3μηνος απολογισμός εξόδων	Μητσόπουλος προς πρύτανη	ελλ
23/28	εξερχ	1/4/1859	Αίτημα άδειας οπλοφορίας και κυνηγίου του ταριχευτή	Μητσόπουλος προς Διεύθυνση Διοικητικής Αστυνομίας	ελλ
23α	εισερχ	2/4/1859	Αποστολή επιστημονικής επετηρίδας από Μουσείο της Φλωρεντίας	Υπουργείο Εξωτερικών προς πρύτανη προς Μουσείο	ελλ
24/30	εξερχ	6/4/1859	Αίτημα μεσολάβησης απόκτησης κυνηγετικής άδειας	Μητσόπουλος προς Υπουργείο Εκκλησιαστικών	ελλ
24α	εισερχ	8/4/1859	Επιβεβαίωση εντάλματος πληρωμής στο όνομα της Φυσιογραφικής εταιρείας με στόχο την έκδοση μιας επιστημονικής επετηρίδας	Υπουργός Παιδείας Χριστόπουλος προς Πρόεδρο Φυσιογραφικής Εταιρείας	ελλ
24β/31	εισερχ	8/4/1859	Ενημέρωση για αίτημα εγγρ.24 και διόρθωση στο διαδικαστικό	Υπουργός Παιδείας Χριστόπουλος προς Διεύθυνση Φυσιογραφικού Μουσείου	ελλ
24γ/32	εισερχ	11/4/1859	Δωρεά σταλακτίτη στο μουσείο	Hayer προς Heldreich	γαλ
25/34	εξερχ	3/5/1859	Ευχαριστήρια επιστολή για τη δωρεά του σταλακτίτη	Μητσόπουλος προς Hayer	γαλ
26/35	εξερχ	3/5/1859	Αίτημα για ευχαριστήρια επιστολή για δωρεά ζώων Καράτη	Μητσόπουλος προς πρύτανη	ελλ
27	εισερχ	31/3/1859	Ενημέρωση για ενέργειες του προξένου του Άμστερνταμ για επαφή με το μουσείο του Λέιντεν	Πρόξενος του Ρόττερνταμ προς Υπουργείο Εξωτερικών προς Υπουργείο Εκκλησιαστικών προς πρύτανη προς διεύθυνση μουσείου	γαλ
29/40	εξερχ	4/6/1859	Ευχαριστήρια επιστολή για δωρεά	Μητσόπουλος προς καθηγητή Bonvicini	γαλ
30/41	εξερχ	4/6/1859	Ευχαριστήρια επιστολή για δωρεά και αίτημα	Μητσόπουλος προς καθηγητή Mollin	γαλ
31/42	εξερχ	25/5/1859	Αίτημα έγκρισης ποσών από τον Αύγουστο ως τον Δεκέμβριο του έτους	έφοροι προς πρύτανη	ελλ

33	εισερχ	25/5/1859	Ενημέρωση για την πρόταση του κ. Πενόστα για την ανταλλαγή ορυκτών του Τυρόλου με άλλα από την ελληνική γη + έγγραφο	Πρόξενος της Βενετίας Σούτσος προς Υπουργείο Εξωτερικών προς Υπουργείο Εκκλησιαστικών προς πρύτανη προς Μουσείο	ιταλ
36	εισερχ	5/5/1859	Ενημέρωση του προξένου της Κολωνίας κινητοποίηση σχετικά με τα θέματα του μουσείου	Πρόξενος της Κολωνίας προς Υπουργείο Εξωτερικών προς Υπουργείο Εκκλησιαστικών προς Πρύτανη προς Μουσείο	γαλ
37	εισερχ	6/5/1859	Οπ.	Πρόξενος J. M. Lencovich του Σεμπένικο προς Υπουργείο Εξωτερικών προς Υπουργείο Εκκλησιαστικών προς Πρύτανη προς Μουσείο	ιταλ
27/38	εξερχ	23/5/1859	Ευχαριστήρια επιστολή για δωρεές Bonvicini και Mollin και ενημέρωση για ανταλλαγή καταλόγων	Διεύθυνση προς Υπουργείο Εκκλησιαστικών	ελλ
28/39	εξερχ	23/5/1859	Ευχαριστήρια επιστολή και στον Πρόξενο Γιαννικούση	Διεύθυνση προς πρόξενο Τεργέστης Γιαννικούση	ελλ
44	εισερχ	1/6/1859	Ενημέρωση για πρόθεση ιδιοκτήτη συλλογής του Νταρασί για ανταλλαγή αντικειμένων που υπάρχουν σε διπλά αντίτυπα μεταξύ των συλλογών	Πρόξενος στη Βαγιοννη Lambrouche προς Υπουργείο Εξωτερικών προς Υπουργείο Εκκλησιαστικών προς πρύτανη προς Μουσείο	γαλ
45	εισερχ	5/6/1859	Δωρεά συλλογής από Μόναχο	Δημητρακόπουλος προς Μουσείο	ελλ.
32/46	εξερχ	12/6/1859	Αίτημα έγκρισης προϋπολογισμού και ενημέρωση για υπέρβαση δαπανών σε κεφάλαιο λόγω πιεστικών αναγκών	Μητσόπουλος προς πρύτανη	ελλ
33/47	εξερχ	16/6/1859	Αίτημα για επιστροφή κιβωτίων Χαρίτωφ από Βιβλιοθήκη	Μητσόπουλος προς πρύτανη	ελλ

48	εισερχ	2/2/1859	Αποστολή κανονισμού λειτουργίας μουσείου Παρισιού στον Υπουργό και αίτημα για ανταλλαγές από αυτό	Geoffroy de Milan προς Υπουργείο Εξωτερικών μέσω πρεσβείας στο Παρίσι προς Υπουργείο Εκκλησιαστικών προς Πρύτανη προς Μουσείο	γαλ
48α	εισερχ	7/7/1859	Χρηματικό ένταλμα προς Φυσιογραφική Εταιρεία	Υπουργός Εκκλησιαστικών Ζαΐμης προς Φυσιογραφική Εταιρεία	ελλ
34/49	εξερχ	8/7/1859	Ενημέρωση Υπουργείου για απώλεια κιβωτίου κατά τη μεταφορά	Διεύθυνση προς Υπουργείο Εκκλησιαστικών	ελλ
50	εξερχ	12/7/1859	Αίτημα για 2μηνη άδεια ταριχευτή Guicciardi και αντικατάστασή του	Διεύθυνση προς πρύτανη	ελλ
36/51	εξερχ	15/7/1859	Απολογιστική έκθεση από 8/1858 -7/1859	Διεύθυνση προς πρύτανη	ελλ
53	εισερχ	21/7/1859	Έγκριση 2μηνιαίας άδειας ταριχευτή Guicciardi	Υπουργός Εκκλησιαστικών προς Μουσείο	ελλ
37/54	εξερχ	22/7/1859	Ενημέρωση ταριχευτή για την άδεια	Μητσόπουλος προς Guicciardi	ελλ
55	εισερχ	22/7/1859	Θετική απάντηση σε προηγούμενο αίτημα για επιστροφή συλλογής Χαρίτωφ	Πρύτανης προς Διεύθυνση	ελλ
56	εισερχ	22/7/1859	Ενημέρωση για το κονδύλι που αντιστοιχεί στο επόμενο τετράμηνο	Πρύτανης Στρούμπος προς τη Διεύθυνση	ελλ
57	εισερχ	25/6/1859	Ενημέρωση για εμπορικό κατάλογο Zamarski, τυπογραφικής εταιρείας από τη Βιέννη	Πρόξενος στη Βιέννη προς Υπουργείο Εξωτερικών	ελλ
57α	εισερχ	29/6/1859	ομοίως	Υπουργείο Εξωτερικών προς Υπουργείο Εκκλησιαστικών προς πρύτανη	ελλ
57β	εισερχ	2/7/1859	ομοίως	Πρύτανης προς Διεύθυνση	γερμ
38/58	εισερχ	30/7/1859	Ενημέρωση για ανάγκη επισκευών κτιρίου	Διεύθυνση προς πρύτανη	ελλ

39/59	εξερχ	18/8/1859	Ετήσια έκθεση πεπραγμένων	Διεύθυνση προς πρύτανη	ελλ
40/60	εξερχ	18/8/1859	Διαβιβαστικό προηγούμενης έκθεσης	Διεύθυνση προς πρύτανη	ελλ
41/61	εξερχ	27/8/1859	Αίτημα προσωρινής αναπλήρωσης ταριχευτή	Διεύθυνση προς πρύτανη	ελλ
42/62	εξερχ	27/8/1859	Αίτημα ενοικίασης χώρου ταρίχευσης	Διεύθυνση προς πρύτανη	ελλ
43/63	εξερχ	29/8/1859	Κατάλογος αντικειμένων (μάλλον κρυστάλλων προθηκών) με διαστάσεις και κοστολόγηση	Heldreich με αποδέκτη τον Lobmeyer	γερμ
44/64	εξερχ	3/9/1859		Heldreich	γερμ
45/65	εξερχ	24/9/1859	Απολογισμός εξόδων διμηνίας	Μητσόπουλος προς πρύτανη	ελλ
46/66	εξερχ	24/9/1859	Ευχαριστήριο για δωρεά ορυκτών	Μητσόπουλος προς υπομοίραρχο Ησαΐα	ελλ
47/67	εξερχ	3/10/1859	Παραγγελία υλικών για το μουσείο	Heldreich προς Hilderbrauer	γερμ
68	εισερχ	1/11/1859	Ενημέρωση από Πρόξενο της Βενετίας για καταλόγους με βάση βασιλική οδηγία (4 έγγραφα)	Πρόξενος στη Βενετία προς Υπουργείο Εξωτερικών προς Υπουργείο Εκκλησιαστικών προς πρύτανη προς Μουσείο	ελλ, ιταλ
69	εισερχ	22/11/1859	Δωρεά κύτους (φώκιας) που ταριχεύτηκε και συσκευάστηκε	Έπαρχος Σκοπέλου (Χωματανάς) προς τον πρύτανη προς Διεύθυνση	ελλ
48/70	εξερχ	25/10/1859	Αναφορά παραλαβής δωρεάς Bonvicini και Mollin	Μητσόπουλος-Heldreich προς Υπουργείο Εκκλησιαστικών προς Πρόξενο Γιαννικούση Τεργέστη	ελλ
49/71	εξερχ	25/10/1859	Ευχαριστήρια επιστολή σε καθηγητή Bonvicini	Διεύθυνση προς καθηγητή Bonvicini	γαλ

50/72	εξερχ	26/10/1859	Αίτημα για αγορά φυτολογικής συλλογής Ernst H.F. Mayer του Πανεπιστημίου του Königsberg και γράμμα μετά κοστολογημένου καταλόγου	Διεύθυνση προς Υπουργό Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδεύσεως	ελλ, γερμ
73	εισερχ	27/10/1859	Επιστολή σχετική με παραγγελία αρ.67	Hildebrauer προς Heldreich	γερμ
74	εισερχ	2/11/1859	Ενημέρωση για παραλαβή φώκιας στο τελωνείο του Πειραιά	Υγειονόμος Πειραιά προς Δοκό (γραμματέα Πανεπιστημίου)	ελλ
51/75	εξερχ	3/11/1859	Αίτημα για παραλαβή κιβωτίου γυάλινων οφθαλμών με ατέλεια από Τελωνείο Αθηνών	Διεύθυνση προς πρύτανη	ελλ
76	εισερχ	5/11/1859	Ενημέρωση για δωρεά προξένου στη Βρέμη (Spielter) και επιστολή αυτού (3 έγγραφα)	Υπουργείο εξωτερικών προς το Εκκλησιαστικών προς τη Διεύθυνση του μουσείου	ελλ, γαλ
52/78	εξερχ	6/11/1859	Ενημέρωση για επιστροφή του ταριχευτή Guicciardi και έναρξη μισθοδοσίας του από 22/10	Μητσόπουλος προς πρύτανη	ελλ
53/79	εξερχ	14/12/1859	Αίτημα για δανεισμό βιβλίου από την Βιβλιοθήκη της ΑΜ	Μητσόπουλος προς Διευθυντή βιβλιοθήκης του βασιλιά	ελλ
80	εισερχ	15/12/1859	Πιθανή αγορά υαλοπινάκων	Lobmeyer με αποδέκτη τον Heldreich	γερμ
81	εισερχ	16/12/1859	Τοποθέτηση δωρεάς Ορυκτών Χένορμαν με αναμνηστική πλακέτα	Πρύτανης Οικονομίδης προς Διεύθυνση	ελλ
82	εισερχ	2/1/1860	Ενημέρωση για δωρεά συλλογής Carron de Villard και επιστολή Αναγνωστάκη	Υπουργείο εκκλησιαστικών προς Διεύθυνση	ελλ
83	εισερχ	19/12/1859	Παραλαβή δωρεάς Carron de Villards και πληρωμή κομίστρων	Γεν. πρόξενος του Λονδίνου Ιωνίδης προς καθηγητή Αναγνωστάκη	ελλ
54/84	εξερχ	1/1/1860	Οικονομικός απολογισμός 8ος - 12ος 1859	Μητσόπουλος προς πρύτανη	ελλ
55/85	εξερχ	25/1/1860	Κατάθεση προϋπολογισμού	Μητσόπουλος προς πρύτανη	ελλ

56/86	εξερχ	1/2/1860	Αίτημα για απονομή τιμητικού μεταλλίου στον Carron de Villard	Διεύθυνση προς Υπουργείο Εκκλησιαστικών	ελλ
87	εισερχ	14/2/1860	Πρόταση ανταλλαγής	Καθηγητής Noeggerath προς Διεύθυνση	γερμ
89	εισερχ	4/3/1860	Αίτημα απάντησης στον καθηγητή Noeggerath	Υπουργός Εκκλησιαστικών Ζαΐμης προς Διεύθυνση	ελλ
57/90	εξερχ	9/3/1860	Αίτημα διαμεσολάβησης του Υπουργείου για απόδοση απωλεσθέντων δωρεών	Διεύθυνση προς Υπουργείο Εκκλησιαστικών προς Υπουργείο Εσωτερικών	ελλ
91	εξερχ	21/12/1859	Απάντηση στο αίτημα του καθηγητή Noeggerath	Μητσόπουλος προς πρόξενο της Κολωνίας	γαλ
58/92	εξερχ	9/3/1860	Αιτήματα για απόκτηση τεμαχίων σμύριδας με καθηγητή Noeggerath, διευθυντή του μουσείου της Βόννης	Μητσόπουλος προς Υπουργείο Εκκλησιαστικών προς Υπουργείο Οικονομικών	ελλ
59/93	εξερχ	9/3/1860	Αντικατάσταση φύλακα λόγω ασθενείας από κ. Μποργκίνι και συστατική Boulaner με αποδέκτη τον Ορφανίδη	Διεύθυνση προς πρύτανη	ελλ
94	εισερχ	9/3/1860	Επιβεβαίωση παραλαβής κιβωτίου με φώκια	Επαρχιακός γραμματέας Σκοπέλου (Σισίνης) προς πρύτανη	ελλ
95	εισερχ	25/3/1860		Εταιρεία Baader από Βιέννη προς Πρύτανη	γερμ
96	εισερχ	25/3/1860	Αφορά κάποιο αίτημα του ανασκαφέα του Πικερμίου Gaudry	Πρέσβης της Γαλλίας (Boureé) Υπουργείο Εκκλησιαστικών	γαλ
104	εισερχ	12/3/1860	Αίτημα επανέκδοσης δελτίου μέλους φυσιολογικής	Hedenbörg Johan προς Φυσιολογική Εταιρεία	γαλ
105	εισερχ	22/5/1860	Ενημέρωση για δυνατότητα εκπωτικής αγοράς οινόπνευματος	Εργοστασιάρχης Βασιλείου προς πρύτανη -Διεύθυνση	ελλ
106	εισερχ	26/5/1860	Ενημέρωση από το μουσείο της Μπολόνιας για ανταλλαγή υλικού	Giuseppe Bianconi προς τη Διεύθυνση	ιταλ

108	εξερχ	15/6/1860	Αναφορά παραλαβής δωρεάς Spielter και απώλειας του κιβωτίου αρ.3	Μητσόπουλος προς Υπουργείο Εκκλησιαστικών	ελλ
109	εξερχ	17/6/1860	Ευχαριστήρια επιστολή	Διεύθυνση προς Spielter	γαλ
110	εισερχ	12/3/1860	Ίδιωτικό Αίτημα για εργασία ως συντηρητής	Μασάρδος προς Υπουργείο Εκκλησιαστικών προς Διεύθυνση	ελλ
111	εισερχ	16/7/1860	Έγκριση του προϋπολογισμού του 1860	Πρύτανης Οικονομίδης προς Διεύθυνση	ελλ
112	εισερχ	15/7/1860	Σχετικό με ανταλλαγή αντικειμένων με Πανεπιστήμιο Βόννης	Υπουργείο προς Διεύθυνση	ελλ
113	εξερχ	21/7/1860	Γενική έκθεση πεπραγμένων 1859-1860 και απολογισμός από 1ης Αυγούστου έως 19 Οκτωβρίου 1859	Διεύθυνση προς Υπουργό Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδεύσεως	ελλ
114	εξερχ	22/7/1860	Διαβιβαστικό στον πρύτανη για εγγ. 113	Διεύθυνση προς πρύτανη	ελλ
115	εξερχ	30/7/1860	Απολογισμός εξόδων εξαμηνίας (από 1/1 - 30/6) και αίτημα υπογραφής εντάλματος	Διεύθυνση προς πρύτανη	ελλ
116	εισερχ	18/8/1860	Δωρεά μονόφθαλμης κατσίκας	Νομάρχης Ευβοίας προς Διεύθυνση	ελλ
117	εισερχ	20/8/1860	Για δωρεά στο μουσείο και στη βασίλισσα	Πρόξενος Spielter προς Υπουργό Εκκλησιαστικών	γαλ
118	εισερχ	20/9/1860	Απώλεια κιβωτίων από δωρεά 117	Πρόξενος Spielter προς Υπουργό Εκκλησιαστικών	γαλ
119	εξερχ	6/10/1860	Απάντηση στο έγγραφο 118	Μουσείο προς Πρόξενο Spielter	γερμ
120	εξερχ	13/10/1860	Αίτημα για έκτακτη χρηματοδότηση για ανασκαφή στο Πικέρμι	Μητσόπουλος προς πρύτανη	ελλ
121	εξερχ	27/10/1860	Λίστα φυσιογραφικών αντικειμένων από Ελλάδα για Μουσείο Κάτω Χωρών	Μητσόπουλος προς καθηγητή Schlegel, διευθυντή μουσείου του Λέιντεν	γερμ

122	εισερχ	29/10/1860	Αποστολή κιβωτίου με σύμριδα όπως είχε ζητηθεί με το 58 έγγραφο	Υπουργός Εκκλησιαστικών Ποτλής προς Διεύθυνση Μουσείου	ελλ
123	εισερχ	31/10/1860	Προσφορά κτήνους	Γαλλιάδης προς Διεύθυνση	ελλ
124	εξερχ	1/11/1860	Ευχαριστήρια επιστολή προς Γαλλιάδη	Διεύθυνση προς Γαλλιάδη	ελλ
125	εισερχ	23/9/1860	Αίτημα για ανταλλαγή αντικείμενων και λίστα επιθυμητών αντικειμένων από Ελλάδα	Πρόξενος του Ρόττερνταμ προς Υπουργείο Εξωτερικών προς Υπουργείο Εκκλησιαστικών προς Πρύτανη προς Μουσείο	γαλ
125α	εισερχ	22/10/1860	Προσφορά καταλόγου Βουγιούκα για εκτίμηση συλλογής	Βουγιούκας προς Μητσόπουλο	ελλ
126	εισερχ	26/11/1860		Schlegel, διευθυντής του μουσείου του Leiden	γερμ
127	εισερχ	23/12/1860	Ενημέρωση για δωρεά κύτους από Σαλαμίνα	Πλέσσας, αστυνομικός Διευθυντής Αθηνών προς Heldreich	ελλ
128	εισερχ	20/12/1860	Αποστολή 3 κιβωτίων με δωρισθέντα αντικείμενα	Spielter προς Heldreich και Spielter προς Υπουργείο Εξωτερικών προς Υπουργείο Εκκλησιαστικών προς πρύτανη, προς μουσείο	γερμ, γαλ
128α	εξερχ	20/12/1860	Πρόταση αγοράς συλλογής Βουγιούκα	Μητσόπουλος προς πρύτανη	ελλ
128β	εισερχ	20/12/1860	Εξώφυλλο καταλόγου προς πώληση ορυκτών κ. Βουγιούκα	Βουγιούκας προς Διεύθυνση	ελλ
129	εξερχ	27/1/1861	Αίτημα για έκτακτης χρηματοδότησης ανασκαφής στο Πικέρμι	Μητσόπουλος προς πρύτανη	ελλ
130	εξερχ	27/1/1861	Ευχαριστήρια επιστολή για τη δωρεά οινοπνεύματος 50 οκάδων	Μητσόπουλος προς Βασιλείου	ελλ
131	εξερχ	27/1/1861	Ευχαριστήρια επιστολή για τη δωρεά 8 εικόνων	Μητσόπουλος προς Jonas King	ελλ

132	εξερχ	27/1/1861	Ευχαριστήρια επιστολή για δωρεά κύτους από τη Σαλαμίνα	Μητσόπουλος προς Πλέσσα	ελλ
133	εξερχ	27/1/1861	Προϋπολογισμός μουσείου για το έτος 1861	Μητσόπουλος προς πρύτανη	ελλ
134	εισερχ	6/2/1861	Παραλαβή οινοπνεύματος από κ. Βασιλείου	Δημητριάδης ακτοπλοϊκή προς πρύτανη	ελλ
135	εισερχ	17/2/1861	Διαβίβαση εγγράφου καθηγητή Buonvicini	Πρόξενος Τεργέστης Γιαννικούσης προς Διεύθυνση του Μουσείου	ελλ
136	εισερχ	18/2/1861	Αποδοχή αντιγράφων αντικειμένων από το Πικέρμι από καθηγητή	Υπουργείο Εκκλησιαστικών προς Υπουργείο Εξωτερικών προς Πρέσβη της Γαλλίας Boureé	ελλ, γαλ
136α	εισερχ	27/2/1861	Έγκριση αγοράς συλλογής Βουγιούκα	Πρύτανης προς Διεύθυνση	ελλ
137	εισερχ	27/2/1861	Αποδοχή του προϋπολογισμού	Πρύτανης προς Διεύθυνση	ελλ
138	εισερχ	25/2/1861	Θετική αποδοχή αιτήματος για έκτακτη οικονομική ενίσχυση ανασκαφών στο Πικέρμι	Πρύτανης προς Διεύθυνση	ελλ
139	εξερχ	8/3/1861	Ευχαριστήρια επιστολή για δωρεά ορυκτών	Διεύθυνση προς Γεώργιο Σούτσο	ελλ
140	εξερχ	8/3/1861	Αίτημα για παρασημοφόρηση Senorer	Μητσόπουλος προς Υπουργείο Εκκλησιαστικών	ελλ
141	εξερχ	10/3/1861	Παραπεμπτικό με καταλόγους προς ανταλλαγή αντικειμένων για Buonvicini & Mollin	Μητσόπουλος προς Υπουργείο Εκκλησιαστικών προς Υπουργείο εξωτερικών προς πρόξενο Γιαννικούση	ελλ
142	εξερχ	10/3/1861	Η επιστολή και ο κατάλογος του παραπεμπτικού 141	Διεύθυνση προς Buonvicini	γαλ
143	εξερχ	10/3/1861	Η επιστολή και ο κατάλογος του παραπεμπτικού 141	Διεύθυνση προς Mollin	γαλ

144	εξερχ	10/3/1861	Δωρεά αντικειμένων από Πικέρμι από Ακαδημία της Γαλλίας	Διεύθυνση προς Υπουργείο Εκπαίδευσης προς Υπουργείο Εξωτερικών προς πρέσβη της Γαλλίας	ελλ, γαλ
145	εισερχ	28/3/1861	Ενημέρωση για παραλαβή κιβωτίου και αποστολή	Πρόξενος Γιαννικούσης προς Διεύθυνση	ελλ
146	εξερχ	4/4/1861	Ενημέρωση για ενδιαφέρον του διευθυντή του μουσείου της Φλωρεντίας για επικοινωνία και ανταλλαγή με το Διευθυντή του φυσιογραφικού Μουσείου της Αθήνας	Πρόξενος της Ρώμης Gautier προς Υπουργείο Εξωτερικών προς Υπουρ. Εκπαίδευσης προς Πρύτανη προς Διεύθυνση Μουσείου	γαλ
147	εισερχ	4/5/1861	Επιστολή καθηγητή από Πάδοβα	Βιονκίτσι προς Διευθυντή μουσείου της Αθήνας	ιταλ
148α	εισερχ	7/5/1861	Επιστολή για άδεια επαναπατρισμού	Guicciardi προς Διεύθυνση του μουσείου	ιταλ
148β	εισερχ	25/5/1861	Φορτωτική κιβωτίου από Μασσαλία	Gower(μεταφορική) προς Heldreich	γαλ
149	εξερχ	22/5/1861	Απολογισμός έτους 1860 με υπέρβαση και υαλοπίνακες από Lobmayer	Μητσόπουλος προς πρύτανη	ελλ
150	εξερχ	2/8/1861	Αίτημα για αύξηση του Μισθού του φύλακα και εκτελών χρέη ταριχευτή Borghini	Μητσόπουλος προς πρύτανη	ελλ
151	εξερχ	26/8/1861	Έντυπη έκθεση πεπραγμένων του μουσείου 1860-61	Διεύθυνση προς Υπουργείο Εκκλησιαστικών	ελλ
152	εξερχ	29/8/1861	Αίτημα για μεγαλύτερη οικονομική βοήθεια στο μουσείο	Διεύθυνση προς πρύτανη	ελλ
153	εισερχ	31/8/1861	Ευχαριστήρια επιστολή για την παρασημοφόρησή του	Adolph Senoner προς Διεύθυνση	γερμ
154	εξερχ	1/9/1861	Παραπεμπτικό με την επιστολή 153	Διεύθυνση προς Βασιλικό Υπουργείο Εξωτερικών	ελλ
155	εξερχ	5/9/1861	Αίτημα για παρασημοφόρηση Spielter	Διεύθυνση προς Υπουργείο Εκκλησιαστικών	ελλ

156	εξερχ	9/9/1861	Ευχαριστήρια επιστολή προς Spielter	Διεύθυνση προς Spielter	γαλ
157	εξερχ	13/9/1861	Αίτημα για στεγανοποίηση στέγης	Διεύθυνση προς πρύτανη	ελλ
158	εισερχ	11/11/1861		Spielter προς Διεύθυνση	γερμ
159	εισερχ	17/11/1861	Αίτημα του Διευθυντή της Γεωργικής Σχολής στην Τίρυνθα για απόκτηση εποπτικού υλικού από το Μουσείο	Υπουργείο Εσωτερικών προς Υπουργείο Εκκλησιαστικών προς πρύτανη προς Διεύθυνση Φυσιογραφικού Μουσείου	ελλ
160	εισερχ	20/11/1861	Επιστολή κάποιου καθηγητή από Τεργέστη με αναφορά στον Senoner		γερμ
161	εξερχ	28/11/1861	Απάντηση (όχι πολύ θετική) στο έγγραφο 159	Διεύθυνση προς τελικό αποδέκτη το Υπουργείο Εσωτερικών	ελλ
162	εισερχ	2/12/1861		Spielter προς Διεύθυνση	γερμ
163	εισερχ	4/12/1861	Αίτημα κλητήρα - φύλακα για αύξηση μισθού από 50 δρχ. στις 65 δρχ.	Φύλακας Χριστοδούλου προς Διεύθυνση	ελλ
164	εξερχ	19/12/1861	Παραπεμπτικό που συνηγορεί υπέρ της αύξησης 15 δρχ.	Μητσόπουλος προς πρύτανη	ελλ
165	εξερχ	2/1/1862	Απολογισμός έτους 1861	Διεύθυνση προς πρύτανη	ελλ
166	εξερχ	3/1/1862	Απολογισμός ανασκαφών στο Πικέρμι	Διεύθυνση προς πρύτανη	ελλ
167	εξερχ	3/1/1862	Προϋπολογισμός έτους 1862	Διεύθυνση προς πρύτανη	ελλ
168	εξερχ	3/1/1862	Παραπεμπτικό για ευχαριστήρια επιστολή (169) προς Τυπάλδο	Διεύθυνση προς πρύτανη	ελλ
169	εξερχ	3/1/1862	Ευχαριστήρια επιστολή	Διεύθυνση προς κ. Τυπάλδο	ελλ
170	εξερχ	1/2/1862	Ενημέρωση για αναφορά δωρητών σε τιμητική στήλη που θα αναρτηθεί στην είσοδο του μουσείου	Διεύθυνση προς πρόξενο των Κάτω Χωρών στην Ελλάδα	γαλ

171	εισερχ	23/1/1862	Αίτημα για αποστολή έκδοσης Βοτανικής στη Βιβλιοθήκη του Μουσείου	Πρόξενος των Κάτω Χωρών στην Ελλάδα	γαλ
172	εξερχ	30/1/1862	Ευχαριστήρια επιστολή στον Πρέσβη των Κάτω Χωρών για την απόδοση του συγγράμματος "Journal du Botaniques de Netherlands" του καθηγητή Miguel	Διεύθυνση προς πρόξενο των Κάτω Χωρών στην Ελλάδα	γαλ
173	εισερχ	22/2/1860		Senoner προς Διεύθυνση	γερμ
174	εισερχ	21/3/1861	Έγκριση προϋπολογισμού	Πρύτανης Ασωπίος προς Διεύθυνση	ελλ
175	εισερχ	22/3/1862	Συνοδευτική αποστολή του 3ου τεύχους "Journal du Botaniques de Netherlands"	Πρόξενος των Κάτω Χωρών στην Ελλάδα	γαλ
176	εξερχ	5/4/1862	Ευχαριστήρια επιστολή για τη δωρεά σιδηρούν μετεωρίτη από την Τούλα	Διεύθυνση προς πρόξενο των Κάτω Χωρών	γαλ
177	εισερχ	29/3/1862	Σειρά ανταλλαγής αλληλογραφίας		γερμ
178	εξερχ	12/4/1862	Συνοδευτικό γράμμα και Κατάλογος αντικειμένων από ανασκαφή στο Πικέρμι (μάλλον διαθέσιμα προς ανταλλαγή)	Διεύθυνση προς Φυσιογραφική Αυτοκρατορική Εταιρεία Μόσχας	γαλ
179	εξερχ	19/4/1861	Επιστολή	Διεύθυνση προς Ναυτικό Μουσείο Τεργέστης	γαλ
180α	εξερχ	19/4/1861	Ευχαριστήρια επιστολή για δωρεά 4 αντικειμένων	Διεύθυνση προς Α. Hoffrich	γαλ
182	εισερχ	18/5/1862	Επιστολή μετά δωρεάς κάποιων επιστημονικών συγγραμμάτων και σημείωμα για μηριαίο οστό από Τριχωνίδα	Καθηγητής Lorand Moeren από το Βέλγιο προς Διεύθυνση	γαλ
183	εισερχ	20/8/1862	Αίτημα για αποστολή έκθεσης πεπραγμένων 1860-61	Πρύτανης Ασωπίος προς Διεύθυνση	ελλ
184	εξερχ	27/8/1862	Απολογιστική έκθεση έως και 8/1862	Διεύθυνση προς πρύτανη	ελλ

185α	εξερχ	27/8/1863	Συνοδευτικό εγγράφου 184, διατιμημένος κατάλογος αντικειμένων από Χέλδραϊχ στο έντυπο Z 22α και Z 22γ	Διεύθυνση προς πρύτανη	ελλ
185γ	εισερχ	17/9/1862	Δωρεά Pons στο μουσείο 2 κιβωτίων προερχόμενη από Βαλεαρίδες νήσους μέσω Μασσαλίας	Πρόξενος Theodoro Labrio (μάλλον) προς πρόξενο Μασσαλίας προς Μουσείο Αθήνας	ελλ, γαλ
185δ	εισερχ	7/9/1862	Σειρά εγγράφων για δωρεές στο μουσείο και τη Βιβλιοθήκη και παρασημοφόρηση του	Ο έφορος της Βιβλιοθήκης Τυπάλδος προς Υπουργείο Εκκλησιαστικών	ελλ
185ε	εισερχ	7/9/1862	Κατάλογοι Z20	Kubingi προς Διεύθυνση	γερμ
186α	εισερχ	12/1862	Κατάλογος πωληθέντων κογχυλιών από Heldreich , από τη Χίο	Heldreich προς Διεύθυνση	ελλ
186β	εξερχ	5/2/1863	Αίτημα έγκρισης προϋπολογισμού	Διεύθυνση προς Πρύτανη	ελλ
188	εισερχ	22/3/1863	Έγκριση προϋπολογισμού και σημείωμα για αύξηση Borghini κατά 30 δρχ. από τέλη Μαΐου(από 90 στις 120)	Υπουργός Εκκλησιαστικών Δόσιος προς πρύτανη Παπαρηγόπουλο προς Διεύθυνση	ελλ
188α	εισερχ	5/1863	Διατιμημένος κατάλογος Z 25 για αγορά ορυκτών από Στουτγάρδη	Heldreich προς Διεύθυνση	γερμ
189	εξερχ	30/5/1863	Αίτημα αύξησης μισθού βοηθού ταριχευτή (σχετικό με υποσημείωμα 188)	Διεύθυνση προς Πρύτανη	ελλ
190	εξερχ	31/5/1863	Κατάλογος ορυκτών που αγοράστηκε (ο ίδιος με 188α)	Διεύθυνση προς Πρύτανη	γερμ
190α	εισερχ	7/1863	Κατάλογος ορυκτών της Ελλάδας Z27 δωρεάς της Βασίλισσας Αμαλίας	Διεύθυνση	γερμ
191	εξερχ	3/7/1863	Ενημέρωση παραλαβής της δωρεάς συλλογής από το πρώην βασιλικό ζεύγος	Διεύθυνση προς πρύτανη	ελλ
192	εξερχ	13/8/1863	Απολογισμός μουσείου για το έτος 1862	Διεύθυνση προς πρύτανη	ελλ

193α	εισερχ	13/6/1863	Αποστολή Bulletin N2 από Αυτοκρατορική Φυσιοδιφική Εταιρεία Μόσχας	Ο Γραμματέας της Εταιρείας Renard προς το Διευθυντή του μουσείου	γαλ
193	εξερχ	19/8/1863	Αποκατάσταση της άλλης πτέρυγας του μουσείου που χρησιμοποιούνταν από το Βουλευτικό και παραχώρησή της στο Μουσείο	Διεύθυνση προς πρύτανη	ελλ
211β	εισερχ	12/8/1864	Κατάλογος απολιθωμάτων του όρους Jura της Ελβετίας ανταλλαγή με οστά από το Πικέρμι και ορυκτά φυτά από την Κύμη	Μητσόπουλος Heldreich	γερμ
326	εισερχ	4/5/1868	Αίτημα για αναφορά παραλαβής δωρεάς ορυκτών από Σουηδία (κατάλογος Z 46)	Πρύτανης Οικονομίδης προς Διεύθυνση	ελλ
379α	εισερχ	8/1869	Κατάλογος (Z52) αντικειμένων δωρεάς Μουσείου των Κήπων στο Παρίσι, δωρεά που επιμελήθηκε ο Gaudry	Πρύτανης προς Μητσόπουλο -Heldreich	γαλ

Παράρτημα II

Το ταξίδι του επιμελητή

Πόλη	Ίδρυμα	Σημαινόντα πρόσωπα	Όφελος για το μουσείο
Τεργέστη	Φυσιογραφικό μουσείο Ναυτικού Σχολείου	Διευθυντής Dr.Freier	Πρότυπη διάταξη θαλάσσιων ζώων και των σκελετών τους. Διάθεση για ανταλλαγή κατά αναλογία κοχυλιών της Αδριατικής ένυδρα και χερσαία και έντομα με αντίστοιχα σώματα από τη συλλογή του φυσιογραφικού μουσείου της Αθήνας
Βιέννη	Μουσείο γεωλογικών και ορυκτολογικών συλλογών	Διευθυντής Dr.Hörnnes & βοηθός Snüle	Πρότυπη επιστημονική διάταξη γεωλογικών και ορυκτολογικών συλλογών. Διάθεση για ανταλλαγή απολιθωμάτων της τριτογενούς εποχής από τον Ισθμό. Προσφορά επιστημονικού πονήματος και ανταλλαγή αλληλογραφίας. Ο επιμελητής διδάχθηκε πώς να πλένει, να καθαρίζει και να στήνει τα απολιθώματα
	Ζωολογικό μουσείο	Διευθυντής Kollar, εντομολόγος Redtenbacher και ο βοηθός του Man, ορνιθολόγος Pözlern	Στήσιμο πτηνών και θήκες εντόμων (τρόποι παρουσίασης των μεταμορφώσεων αυτών). Παρασκευή φυσικών σωμάτων στο οινόπνευμα και συγκόλληση των πωμάτων στα βάζα. Χρήση πεπλατυσμένων βάζων κατάλληλων για ψάρια τοποθετημένα και στις δύο πλευρές. Λήψη υποδείγματων, απεικονίσεων και διαστάσεων βάζων και αγορά συγκολλητικής ουσίας . Προμήθεια εμπορικών τιμοκαταλόγων.
	Καισαροβασιλικό Γεωλογικό Ινστιτούτο	Διευθυντής Haidinger, βοηθοί Fötterler, Heier και γραμματέας Sennoner	Δωρεά συλλογής απολιθωμάτων και πληροφόρηση για απόκτηση παλαιοντολογικής συλλογής αμμωνιτών με μικρό κόστος
	Καισαροβασιλικό Βοτανικό Μουσείο	Διευθυντής Unger, επιμελητής Kotsky φίλος του επιμελητή	Δωρεά πολύτιμης συλλογής φυτών και ζώων και συγγράμματα του καθηγητή Unger για τα προ-ανθρώπινα φυτά

		βοτανολόγος Fenzl	
Πράγα	Βοημικό Φυσιογραφικό Μουσείο	Επιμελητής ζωολογικού ορνιθολόγος Fritsch και τον βοτανολόγο Purkintze	Λαμπρή συλλογή τριλοβιτών σιλλουριανής περιόδου και συλλογή βοημικών ορυκτών. Συμφωνία για ανταλλαγή ορυκτών των δύο χωρών, εντόμων από την Ινδία (που διαθέτει πολλά η συλλογή Helfer) και φυτών ξηράς
Δρέσδη	Φυσιογραφικό μουσείο	Καθηγητής ορνιθολογικής Reichenbach	Πλούσια συλλογή ορυκτών και πτηνών του είδους κολιμπρί. Συμφωνία για ανταλλαγή πτηνών από την Ελλάδα
	Εντομολογικές συλλογές ιδιωτών		Αναφορά στην καλύτερη των Stubel και Vogel (κατηγορία λεπιδόπτερα), συμφωνία για ανταλλαγές με ελληνικά έντομα
	Ζωολογικό κατάστημα	έμπορος Sckaufuls	καταλόγους πωλούμενων ειδών
Bautzen		εντομολόγος kiessenwette	καθηγητής και φίλος του επιμελητή τον δίδαξε χρήσιμα για τα έντομα
Βερολίνο		Αλέξανδρο Ουμβόλδο Ηρεμβέργη, Peters , Dr. Braun, Klotzsch, Bayreich, Gerstärker, Shaum, Kratz	Γνωριμία και ενημέρωση για την πρόοδο Σχολής των Φυσικών Επιστημών στην Ελλάδα
	Ζωολογικό μουσείο	Διευθυντή ζωολογικού μουσείου Peters	Ανταλλαγές διπλών σωμάτων με άλλα του ελληνικού φυσιογραφικού μουσείου. Αντιγραφή σχεδίων ερμαρίων σχεδιασμένα από τον Gemminge για φύλαξη ζώων και σκελετών σπονδυλωτών
	Ορυκτολογικό και γεωλογικό μουσείο	Διευθυντή του ορυκτολογικού & γεωλογικού μουσείου Bayreich	Ανταλλαγή ιχθυόσκωρων με απολιθώματα από το Πικέρμι .
Salzburg	Φυσιογραφικό μουσείο		παρατηρήσεις και σημειώσεις

Βιβλιογραφία

- Abt J., 2006, *The origins of the Public Museum*, in A Companion of the Museum Studies ed. by Mc Donald S., p. 115-135, Blackwell Publishing Ltd, Oxford
- Αγριαντώνη Χρ., 1999, *Εισαγωγή στη νεοελληνική οικονομική ιστορία 18ος-20ός αιώνας*
Τυπωθήτω, Αθήνα
- Alexander P.A, 1995, *Museum Masters, Their Museums and Their Influence*, Altamira Press, Walnut Creek, Lanham, N. York, Oxford
- Αντωνίου Δ., 1992, *Οι Απαρχές του Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού στο Νεοελληνικό κράτος: το Σχέδιο της Επιτροπής του 1833*, Πατάκης, Αθήνα
- Ανδρεάδης Α., 1904, *Ιστορία των Εθνικών Δανείων*, Εν Αθήναις τυπογραφείον "Εστία,, Κ. Μαΐσνερ και Ν. Καργαδούρη
- Arnold K., 2005, *Cabinets for the curious, Looking Back at Early English Museums*, Routledge, London
- Aymerich Eve G., 2000, *L' Archaeologie francaise en Greece: politique archaeologique et politique mediterraneenne 1798 - 1945*, στο Les Politiques de l' Archeologie, Colloque organise par l' Ecole Francaise d' Athenes, επιμ. R. Etienne, σελ. 60 – 78, Paris
- Bennett T., 1995, *The Birth of the Museum, History, theory, politics*, Routledge, London and N. York
- Bennett T., 2004, *Pasts Beyond Memory, evolution, Museums, Colonialism*, Routledge, London
- Μπρεγιάννη Α., 2001, *Νόμισμα και νομισματικές κρίσεις στην Ελλάδα, από τον Καποδίστρια στον Όθωνα 1828-1866*, Δελτίο Ελληνικής Ένωσης Τραπεζών, Β' και Γ' τρίμηνο, Αθήνα
- Μπουζάκης Σ. 2006, *Η πανεπιστημιακή εκπαίδευση στην Ελλάδα (1836 – 2005)*, Τεκμήρια Ιστορίας, τ.Α' (1836-1925)
- Δερτιλής Γ., 2016, *Επτά πόλεμοι, τέσσερις εμφύλιοι, επτά πτωχεύσεις 1821-2016*, Πόλις, Αθήνα
- Καραδήμας Ν., 2013, *Ο George Finlay ως προϊστορικός αρχαιολόγος και η πρώτη Παλαιοντολογική έρευνα στην Ελλάδα (Πικέρμι, 1836)*, Πρακτικά ΙΔ' Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ Αττικής : 127-138
- Καρκάνης Ε., 2012, *Οι φυσικές επιστήμες και το Πανεπιστήμιο στην Ελλάδα του 19ου αιώνα*, αδημοσίευτη διπλωματική διατριβή, Διαπανεπιστημιακό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Ιστορία και Φιλοσοφία των Επιστημών και της Τεχνολογίας», Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Τμήμα Μεθοδολογίας, Ιστορίας και Θεωρίας της

Επιστήμης και Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Σχολή Εφαρμοσμένων Μαθηματικών και Φυσικών Επιστημών.

Κόρκα Ε., 2007, *Ξένες Αρχαιολογικές Σχολές στην Ελλάδα από τον 19ο στον 21ο αιώνα*, ΥΠ.ΠΟ, Αθήνα

Κωστής Κ. & Πετμεζάς Σ., 2006, *Η ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας κατά το 19ο αι. (1830-1914)*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια

Foucault M., 2008, *Οι λέξεις και τα πράγματα, Μια αρχαιολογία των επιστημών του ανθρώπου*, μετ. Παπαγιώργης Κ., 2^η έκδ., Γνώση, Αθήνα

Fox A. J.M., Wilkerson L.P. ,1998,, *Introduction to Archival Organisation and Description*, edited by Warren R.S., Getty Information Institute, USA

Frazer C., 2005, *Ορθόδοξος εκκλησία και ελληνική ανεξαρτησία 1821-1852*, μετ. Ροηλίδης Ι., Δομός, Αθήνα

Γαβρόγλου Κ., Καραμανωλάκης Β., Μπάρκουλα Χ., 2014, *Το πανεπιστήμιο Αθηνών και η ιστορία του (1837-1937)*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο

Γαζή Ά., 1839, *Λεξικόν της Ελληνικής Γλώσσας επίτομον, Α' τόμος Α-Η*, εκδοθέν υπό Κωνσταντίνου Γκαρπόλα, Αθήναι

Γεωργιόπουλος Γ., 2002, *Το νεοελληνικό νόμισμα από την ανεξαρτησία μέχρι σήμερα, στο Η ιστορική διαδρομή της νομισματικής μονάδας στην Ελλάδα* pp. 117-164., ΕΙΕ

Greenhill – Hooper E., 2006, *Το μουσείο και οι πρόδρομοί του*, μετ. Παππάς Α., ΠΙΟΠ, Αθήνα

Hamilakis G., 2012, *Το έθνος και τα ερείπιά του: Αρχαιότητα, αρχαιολογία και εθνικό φαντασιακό στην Ελλάδα*, μετ. Καλαϊτζής Νεκτάριος, Εκδόσεις του 21ου, Αθήνα

Kalheber H., 2006, *Bavarian plant collectors in Greece – 1. Franz Xaver Berger, Franz Zuccarini and Carl Nikolaus Fraas*, in Willdenowia vol. 36, Botanic Garden and Botanical Museum Berlin, p. 565-578

Κατσαρδής-Hering O., 2006, *Από την οθωμανική κατάκτηση ως την εδραίωση του νεοελληνικού κράτους* στο Οι Έλληνες στη διασπορά, επιμ. Μάσσος Π., Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα

Κουτουζιάδου Α., 2007, *Εθνική ευεργεσία και νεοελληνική εκπαίδευση (1830-1913)*, αδημοσίευτη διπλωματική διατριβή στο Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας

Λιανός Θ., Ψειρίδου Α., 2015, *Η μέτρηση του Ακαθάριστου Εγχωρίου Προϊόντος και άλλων*

βασικών μεγεθών, στο Λιανός Θ., Ψειρίδου Α., 2015, *Οικονομική ανάλυση και πολιτική – Μακροοικονομική*, Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, Αθήνα, σ.26-36

Lidell H. & Scott R., 2006, *Λεξικόν της ελληνικής γλώσσας, Β' έκδοση, τ.2*, Εκδόσεις Πελεκάνος, Αθήνα

Lourenço M., 2003, *A contribution to the history of University Museums and collections in Europe", Exposing and Exploiting the Distinct Character of University Museums and Collections*, UMAC 2002 Conference, Sydney

Μακρή Κ., 2015, *Η ιστορική εξέλιξη της γεωλογικής εκπαίδευσης στην Ελλάδα*, αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Γεωλογίας, τομέας Γεωλογίας

Μαρκεζίνης Σ., 1966, *Πολιτική Ιστορία της Νεώτερης Ελλάδας - Η αναγέννηση της Ελλάδας, 1828-1862*, τ.1, Πάπυρος, Αθήνα

Μαρκεζίνης Σ., 1966, *Πολιτική Ιστορία της Νεώτερης Ελλάδας -Η Συνταγματική Βασιλεία, 1863 - 1909*, τ.2, Πάπυρος, Αθήνα

Μητσόπουλου Η., 1892, *Λόγος εισιτήριος ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΝΑΡΞΙΝ ΤΩΝ ΕΝ ΤΩ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩ, ΠΑΡΑΔΟΣΕΩΝ ΤΟΥ ΩΣ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΦΥΣΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ*, ανατύπωση από το περιοδικό Προμηθέας, Αθήνα, 1892

Μπαφούνης Γ.(επιμ), 1991, *Στατιστική της Ελλάδος, Πληθυσμός του έτους 1861, Εν Αθήναις 1862*, Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ, Αθήνα

Orna B. E. & Graham S., 1998, *Οργάνωση των Πληροφοριών στην Έρευνα*, μετ. Κωστίου Κ., επιμ. Ανθούλιας Τ., Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα

Πανταζίδης Ι., 1889, *Χρονικόν της πρώτης πεντηκονταετίας του ελληνικού πανεπιστημίου κατ' εντολήν της ακαδημαϊκής συγκλήτου και δαπάνης του εθνικού πανεπιστημίου*, Αθήνα, τυπογραφείο «Παλιγγενεσία»

Πατρώνης Β., 2015, *Ελληνική Οικονομική Ιστορία, Οικονομία, Κοινωνία και Κράτος στην Ελλάδα (18^{ος} - 20^{ος} αι.)* σ. 1-178, ΣΕΑΒ, Αθήνα

Pearce S., 1999, *On Collecting*, Routledge, London

Pearce S., 2002, *Μουσεία, αντικείμενα και συλλογές*, επιμ. & μετ. Γυιόκα Λ., Βάνιας, Θεσσαλονίκη

Pearce S., 2015, *The collecting process and the founding of museums in the sixteenth, seventeenth*

and eighteen centuries, στο Encouraging collections mobility- A way forward for museums in Europe, ed. by Hagedorn-Saupe M., Teijamari J., Pettersson S., Weij A., p.13-32

Πιζάνιας Π., 1985, *Μισθοί και εισοδήματα στην Ελλάδα (1842-1923) Το παράδειγμα των υπαλλήλων της Εθνικής Τράπεζας*, ΜΙΕΤ, Αθήνα

Renaut A., 2002, *Οι επαναστάσεις του Πανεπιστημίου, Δοκίμιο για τη νεωτερικότητα της Παιδείας*, μετ. Σταμέλος Γ, Gutenberg, Αθήνα

Wittrock B., 1993, "The modern university: The three transformations" στο *The European and American university since 1800, Historical and Sociological essays*, επιμ. Rothblatt S. & Wittrock B., Cambridge University Press, London, σελ. 303-363

Σταματάκος Ι. 1972, *Λεξικόν της αρχαίας ελληνικής γλώσσης*, Φοίνιξ ΕΠΕ, Αθήνα

Torstendahl R., 1993, "The transformation of professional education in the nineteenth century", στο *The European and American university since 1800, Historical and Sociological essays*, επιμ. Rothblatt S. & Wittrock B., University Press, London, σελ.109-142

Τρούλη Σ., 2006, *Η περίπτωση των πανεπιστημιακών μουσείων στην Ελλάδα από την ίδρυσή τους το 1837 έως το 1974*, Πρακτικά 4^{ου} διεθνούς επιστημονικού συνεδρίου Ιστορίας της Εκπαίδευσης, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Εργαστήριο Ιστορικού Αρχείου Νεοελληνικής και Διεθνούς Εκπαίδευσης, Πάτρα

Τσουκαλάς Κ., 1992, *Εξάρτηση και αναπαραγωγή, Ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα (1830 -1922)*, Θεμέλιο, Αθήνα

Βαμπάς Α., 1885, *Οι νόμοι του Εθνικού Πανεπιστημίου* (επιμ), Αθήνα

Weisz G. (1983) *The Emergence of Modern Universities in France, 1863 – 1914*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey

Δικτυογραφία

Φύλλα Εφημερίδα της Κυβέρνησης

Διάταγμα περί σχηματισμού επιτροπής του εκκλησιαστικού ταμείου (ΦΕΚ Α 41-21.12.1834) προσβάσιμο στο <file:///C:/Users/F/Downloads/document%20-%202021-10-19T175336.452.pdf> (τελευταία επίσκεψη 19/10/2021)

Διάταγμα περί συστάσεως του Πανεπιστημίου ΦΕΚ 86, _31/12/1836, προσβάσιμο στο <file:///C:/Users/F/Downloads/document%20-%202021-10-19T181353.874.pdf> (τελευταία επίσκεψη 19/10/2021)

Διάταγμα περί συστάσεως του Πανεπιστημίου και περί προσωρινού κανονισμού του εν Αθήναις συστηθησμένου Πανεπιστημίου, ΦΕΚ 16_ 24/4/1837, προσβάσιμο στο [document - 2021-10-19T180252.514.pdf](#) (τελευταία επίσκεψη 19/10/2021)

Νόμος περί σχηματισμού επιστημονικών και τεχνολογικών συλλογών
<http://www.et.gr/idoocs-nph/search/pdfViewerForm.html?> (τελευταία επίσκεψη 18/10/2021)

Αρχείο Λυτών Εγγράφων Πρωτοκόλλου του Ιστορικού Αρχείου της Αθήνας
<https://pergamos.lib.uoa.gr/uoa/dl/object/59843#contents> (τελευταία επίσκεψη 18/10/2021)

<https://pergamos.lib.uoa.gr/uoa/dl/frontend/el/browse/59908#contents> (τελευταία επίσκεψη 18/10/2021)

<https://pergamos.lib.uoa.gr/uoa/dl/frontend/el/browse/59962> (τελευταία επίσκεψη 18/10/2021)

<https://pergamos.lib.uoa.gr/uoa/dl/frontend/el/browse/59936> (τελευταία επίσκεψη 18/10/2021)

<https://pergamos.lib.uoa.gr/uoa/dl/frontend/el/browse/59982> (τελευταία επίσκεψη 18/10/2021)

Αρχεία εφημερίδων της Βουλής των Ελλήνων
<https://library.parliament.gr/Portals/6/pdf/digitalmicrofilms.pdf> (τελευταία επίσκεψη 18/10/2021)

Μετρικά συστήματα

<https://lsj.gr/wiki/%CF%80%CE%AE%CF%87%CF%85%CF%82> (τελευταία επίσκεψη 18/10/2021)

<https://www.kathimerini.gr/k/100yk/1006412/neo-metriko-systima/> (τελευταία επίσκεψη 18/10/2021)

Historical Currency Converter (historicalstatistics.org) (τελευταία επίσκεψη 18/10/2021)

<http://crisisobs.gr/databse/%CF%84%CF%81%CE%AD%CF%87%CE%BF%CF%85%> (τελευταία επίσκεψη 15/11/2021)

Λοιπή δικτυογραφία

Επετηρίδα του Πανεπιστημίου Αθηνών 2014 στο
https://www.uoa.gr/fileadmin/user_upload/PDF-files/organa/Epethrida_2014.pdf
(τελευταία επίσκεψη 18/10/2021)

The royal society στο <https://royalsociety.org/about-us/history/> (τελευταία επίσκεψη 18/10/2021)

<https://books.openedition.org/efr/3330> (τελευταία επίσκεψη 18/10/2021)

Ανοιχτή βάση δεδομένων της λατινικής και της Αρχαίας ελληνικής Γλώσσας του Πανεπιστημίου του Σικάγο

<https://logeion.uchicago.edu/%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CF%83%CE%AC%CF%84%CF%84%CF%89> (τελευταία επίσκεψη 18/10/2021)

[Άντον Πρόκες φον Όστεν - Βικιπαίδεια \(wikipedia.org\)](#) (τελευταία επίσκεψη 18/10/2021)

[Καρλ Νικόλαους Φράας - Βικιπαίδεια \(wikipedia.org\)](#) (τελευταία επίσκεψη 18/10/2021)

[Ξάβερ Λάντερερ - Βικιπαίδεια \(wikipedia.org\)](#) (τελευταία επίσκεψη 18/10/2021)

[Κυριακός Δομνάνδος - Βικιπαίδεια \(wikipedia.org\)](#) (τελευταία επίσκεψη 18/10/2021)

[Ιωάννης Βούρος - Βικιπαίδεια \(wikipedia.org\)](#) (τελευταία επίσκεψη 18/10/2021)

<https://academic.oup.com/bioscience/articlepdf/47/7/446/814195/47-7-446.pdf>

<https://ucmp.berkeley.edu/history/cuvier.html>

https://victorianweb.org/science/science_texts/cuvier/cuvier_on_lamarck.htm

<https://victorianweb.org/science/cuvier.html>

https://victorianweb.org/science/science_texts/cuvier/cuvier.brit.jrnl.htm

<https://www.smithsonianmag.com/science-nature/thomas-henry-huxley-and-the-dinobirds-88519294/>

<https://esee.gr/wp-content/uploads/2016/09/%CE%95%CE%BE%CE%AD%CE%BB%CE%B9%CE%BE%CE%B7-%CE%BA%CE%B1%CF%84%CF%8E%CF%84%CE%B1%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%BC%CE%B9%CF%83%CE%B8%CE%BF%CF%8D-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-A%CE%BD%CE%B5%CF%81%CE%B3%CE%AF%CE%B1%CF%82-%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%B5%CE%BB%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%9F%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%AF%CE%B1-2000-2016-2.pdf>

